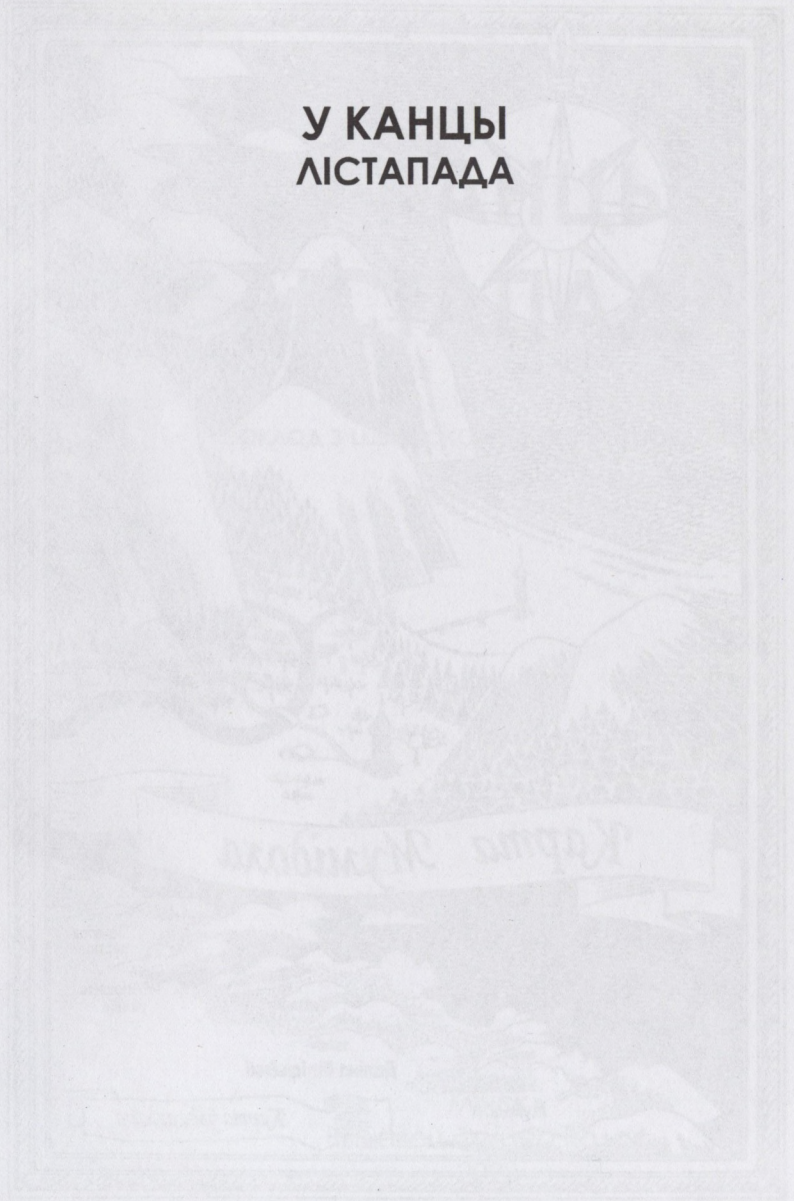

ТУВЭ ЯНСАН

У КАНЦЫ ЛІСТАПАДА

**У КАНЦЫ
ЛІСТАПАДА**

Тувэ Янсан

У КАНЦЫ ЛІСТАПАДА

Пераклад з шведскай Алесі Башарымавай

Мінск
Выдавец Зміцер Колас
2022

УДК 821.113.6-93
ББК 84(4Фин)-44
Я65

Майму брату Ласэ

Кніга выдадзена пры дапамозе

FILI
FINNISH LITERATURE EXCHANGE

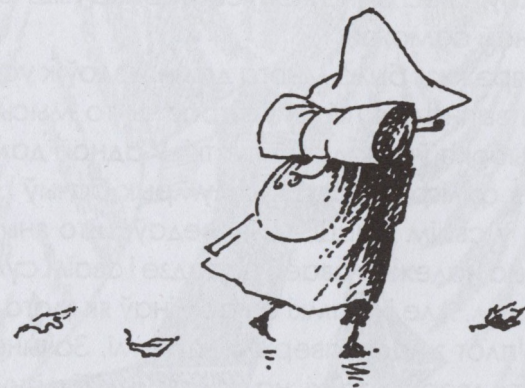
Пераклад зроблены паводле выдання:
Tove Jansson. **Sent i november.**
Schildts Förlag Ab. Esbo, 2004.

Ілюстрацыі Туве Янсан

© Tove Jansson (text & bild) 1970.
First published by Schildts Förlag Ab. All rights reserved.

ISBN 978-985-23-0172-5

© Tove Jansson (тэкст і ілюстрацыі), 1970.
© Алеся Башарымава,
пераклад на беларускую мову, 2022.
© Афармленне. Выдавец Зміцер Колас,
2022.

1

Аднойчы, прачнуўшыся на золку ў сваім намёце ў Му-мідоле, Снусмумрык адчуў, што ў паветры лунае пах восені і расстання.

Расстанне налятае зняцку! Нечакана ўсё робіцца іншым. Калі ты сыходзіш, каштоўная кожная хвіліна: выцягваеш калочкі ад намёта, хутка гасіш вуголле ў вогнішчы, на бягу ўсцягваеш заплечнік, пакуль ніхто не пачаў замінаць і чапляцца з роспытамі, – і вось ты нарэшце ў дарозе, адразу паспакайнелы, падобны да хадзячага дрэва, на якім не варухнецца ніводзін лісток. Месца ад намёта – пусты прастакутнік прывялай травы. Сябры прачнуцца пазней і скажуць:

– Ён пайшоў – будзе восень.

Снусмумрык крочыў спакойна і лёгка, лес атуліў яго, пачаўся дождж. Кроплі падалі на зялёны капялюш, на плашч – таксама зялёны; дождж шапацеў і капаў

5

з усіх бакоў, і лес ахінаў Снусмумрыка пшчотнай, выкшталцонай самотай.

На ўзбярэжжы было многа далін. Уздоўж усяго мора ўрачыста выгіналіся горы, утвараючы то мысы, то залівы, якія глыбока ўразаліся ў пусты. У адной даліне жыла самотная філіф'ёнка. Снусмумрык бачыў шмат філіф'ёнак у сваім жыцці, таму ведаў, што яны заўсёды паводзяцца належна сваёй пародзе і сваім сумнеўным памкненням. Але іх дамкі ён абмінаў як мага цішэй.

Роўны плот з вастраверхімі шуламі. Зачыненыя весніцы. Пусты двор. Вяроўкі, на якіх сушылі бялізну, забралі ў дом, дроў ні знаку. Ні гамака, ні садовай мэблі. Нічога з тых мілых дробязей, звычайна раскіданых вакол летніх дамкоў, – ні грабляў, ні вядра, ні забытага капелюша, ні сподка з малаком для коткі, ні іншых выпадковых рэчаў, якія чакаюць наступнага ранку і робяць дом абжытым і прыветным.

Філіф'ёнка, ведаючы, што прыйшла восень, зачынілася ў доме. Ён здаваўся дзіклівым і запусцелым. Але яна была ў ім, у глыбіні, за высокімі непранікальнымі сценамі і частаколам ялін, што захіналі вокны.

Час, калі восень ціха крочыць насустрач зіме, зусім някепскі. Гэта час збіраць, складаць і нарыхтоўваць паболей запасаў. Прыемна згрэбці іх бліжэй да сябе, сабраць сваё цяпло і думкі, пракапаць сабе ў іх глыбокую ўтульную норку – і ў гэтым надзейным нутры захоўваць важнае, дарагое, тваё ўласнае. А пасля ўжо хай прыходзяць штормы, сцюжа і цемра. Хай марна абмацваюць сцены, шукаючы ўваход, – усё будзе зачынена, а ўнутры, у цяпле і самоце, будзе сядзець і смяяцца тая, што прадбачліва паклапацілася пра ўсё.

Адны застаюцца, другія сыходзяць – так было заўсёды. Кожны абірае сам, але рабіць гэта трэба ў час – і ўжо ніколі не здраджваць выбару.

Філіф'ёнка пачала выбіваць дываны на заднім двары. Яна накідвалася на іх з рытмічным шалам, і кожны чуў, што выбіваць дываны ёй даспадобы. Снусмумрык пайшоў далей. Ён запаліў люльку і падумаў: «У Мумідоле ўжо ўсталі. Тата заводзіць гадзіннік і пастукае па ба-

рометры. Мама распальвае пліту. Мумітроль ідзе на веранду і бачыць, што намёт знік. Ён зазірае ў паштовую скрыню – і там пуста. Я забыўся на развіталны ліст. Не паспеў напісаць. Але ўсе мае лісты аднолькавыя. Вярнуся ў красавіку, бывай здароў. Я сыходжу, вярнуся ўвесну, беражы сябе. Ён сам ведае».

І Снусмумрык лёгка забыўся на Мумітроля.

Прыцемкамі ён падышоў да заліва, што выцягнуўся ў вечным цяні міжгор'я. Далёка на ўскрайку вады, дзе кўпіліся дамы, гарэла некалькі ранніх агеньчыкаў.

На дварэ, пад дажджом, не было нікога.

Тут жылі Хемуль, Мюмла і Гафса. Пад кожным дахам жыў нехта, хто вырашыў застацца, – усе яны лічылі за лепшае адседзецца дома. Снусмумрык пабрыў задворкамі: ён схаваўся ў ценю і ішоў вельмі ціха, бо не хацеў ні з кім размаўляць. Малыя і вялікія дамы туліліся адзін да аднаго, некаторыя былі збудаваныя разам і дзялілі паміж сабой рыны і смеццевыя бакі, яны зазіралі адзін аднаму ў вокны і пахлі ежай. Коміны, высокія шчыты, асверы студняў і вытаптанія на зямлі сцеежкі ад адных да другіх дзвярэй. Снусмумрык крочыў шпарка і бязгучна. Ён думаў: «Як жа я вас не люблю, дамы!»

Было ўжо амаль цёмна. Пад вольхамі, накрытая шэрым брызентам, ляжала лодка, якую ўсцягнуў туды

Хемуль. Крыху вышэй на беразе былі складзеныя мачта, вёслы і стырно. Яны счарнелі і патрэскаліся за многія леты: імі ніколі не карысталіся. Снусмумрык схамянўся і рушыў далей.

Але малы хомса ў хемулёвай лодцы пачуў яго хаду і стаіў дыханне. Крокі аддаліліся, зноў запанавала цішыня, толькі дождж стукаець па брызэнце.

Самы апошні дом стаяў наводшыбе пры цёмна-зялёнай сцяне ельніку – тут пачыналася сапраўдная глухмень. Снусмумрык рушыў шпарчэй, проста да лесу. Тады апошні дом прыадчыніў дзверы, і вельмі стары голас гукнуў:

– Куды ты ідзеш?

– Не ведаю, – адказаў Снусмумрык.

Дзверы зачыніліся, і Снусмумрык ступіў у свой лес. Перад ім ляжалі сотні міль цішыні.

2

Час ішоў, дождж ліў. Не было яшчэ восені, каб гэтак дажджыла. Ад усёй вады, што сцякалася з пагоркаў і гор, даліны вакол узбярэжжа ператварыліся ў балота, і трава не вяла, а гніла. Лета раптам стала такім далёкім, быццам яго не было ніколі. Адлегласці паміж дамамі зрабіліся вялікія – кожны засеў у сябе.

На самым носе хемулёвай лодкі жыў хомсік на імя Бімс (нічога агульнага з бімсамі караблёў ён не меў, проста так супала). Ніхто не ведаў, што ён там жыве. Толькі аднойчы на год, напрудвесні, брызент падымалі і нехта смаліў лодку і канапаціў самыя вялікія шчыліны. Потым брызент вярталі на месца, і лодка пад ім чакала далей. У Хемуля ніколі не было часу выйсці ў мора, ды і, акрамя гэтага, ён і не ўмеў хадзіць пад ветразем.

Хомса Бімс любіў пах смалы, ён сачыў, каб там, дзе ён жыве, пахла добра. Ён любіў скручаны кольцамі канат, што трымаў яго ў сваіх моцных абдымках, а яшчэ любіў роўны гук дажджу. Ягоны вялікі палітон быў цёплы і ратаваў у доўгія восеньскія ночы.

Увечары, калі ўсе разыходзіліся па дамах і на заліў апускалася цішыня, хомса расказваў сам сабе ўласную гісторыю. У ёй вялося пра шчаслівую сям'ю. Ён расказваў яе, пакуль не засынаў, а наступным вечарам доўжыў аповед далей або пачынаў спачатку.

Пачынаў ён звычайна з апісання шчаслівай даліны мумітроляў. Ён павольна спускаўся ў яе па схілах, парослых цёмнымі хвоямі і светлымі-светлымі бярозамі. Паступова цяплела. Ён спрабаваў апісаць адчуванне,

якое ўзнікала, калі даліна адкрывалася перад ім дзікім зялёным садам, спрэс асветленым сонцам, дзе пад летнім ветрыкам паўсюль шамаціць зялёнае лісце, дзе наўкола і над галавою зелянее трава, на якой ляжаць сонечныя плямы, дзе зумкаюць чмялі і лунае прыемны водар, – а ён павольна спускаўся ўсё ніжэй, пакуль не пачынала далятаць булькатанне ракі.

Было важна не змяняць аніводнай дэталі: аднаго разу ён паставіў каля рэчкі альтанку – гэта было няправільна. Там мусілі быць толькі масток і паштовая скрыня. Потым ішлі бяз і пляцоўка перад хлявом, дзе тата калоў дровы, – і бяз, і дровы па-свойму пахлі надзейнасцю і летам.

Было вельмі ціха і даволі рана. Цяпер хомса Бімс мог убачыць шар-аздобу з блакітнага шкла на калоне ў глыбіні саду. Ва ўсёй даліне не было нічога прыгажэйшага за гэты Мумітатаў шкляны шар. Ён быў чарадзеяны.

Трава расла высока, у ёй было поўна кветак, і хомса іх апісваў. Ён расказваў пра расчышчаныя сцяжынкi, упрыгожаныя раскладзенымі абапал іх ракавінкамі і невялічкімі зліткамі золата, потым крыху спыняўся на сонечных плямах, якія асабліва яму падабаліся. Ён даваў ветру прашумець высока над далінай, пранесціся па схілах праз лес і сціхнуць, саступіўшы месца спакою. Цвілі яблыні. Хомса раздаў некалькім дрэвам яблыкаў, але потым забраў назад, ён павесіў гамак і пасыпаў перад хлявом пілавінне; ён быў ужо зусім каля дома. Вунь кветнік з півонямі, а вось веранда... Веранда пад саменькім ранішнім сонцам, з разьблёнымі парэнчамі, бружмелем, крэслам-гушкалкай і ўсім астатнім.

Хомса Бімс ніколі не заходзіў у дом – чакаў знадворку. Чакаў, калі на ганак выйдзе мама.

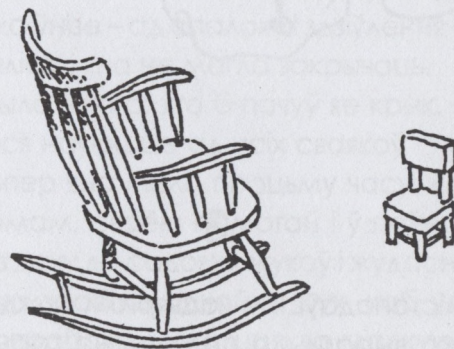
На жаль, акурат на гэтым моманце ён звычайна засынаў. Толькі адзін раз ён убачыў, як за прачыненымі дзвярыма мільгануў яе прыязны круглявы нос. Мама ўся была такая круглявая – якімі і мусяць быць мамы.

Цяпер Бімс ізноў ішоў Мумідолам. Сотні разоў ён праходзіў гэтую дарогу, і кожная чарговая вандроўка захапляла яго ўсё больш. Раптам краявіды завалакла шызя дымка і цалкам іх сцерла; Бімсавы заплюшчаныя вочы бачылі толькі цемру, і ён чуў, як доўгі восеньскі дождж лупіць па брызэнце. Хомса паспрабаваў вярнуцца, але не змог.

За апошні тыдзень такое здаралася з ім шмат разоў, і штораз дымка напаўзала ўсё раней. Учора яна з'явілася каля хлява, а сёння цемра прыйшла перад самым бэзам. Хомса Бімс загарнуўся шчыльней у палітон і падумаў: «Заўтра я, мабыць, не паспею нават да рэчкі. Я ўжо не бачу таго, што расказваю, і ўсё рухаецца ў адваротны бок».

Хомса крыху паспаў. А калі прачнуўся ў цемры, то ўжо ведаў, што павінен рабіць. Яму трэба пакінуць Хемулёву лодку, адшукаць даліну, зайсці на веранду, адчыніць дзверы і сказаць, хто ён такі.

Пастанавіўшы гэтак, хомса Бімс ізноў заснуў і нічога ў гэтую ноч не сніў.

3

Адным лістападаўскім чацвяргом дождж перастаў, і Філіф'ёнка вырашыла памыць на гарышчы вокны. Яна нагрэла ў кухні вады, дадала ў яе крыху мыла – няшмат, – потым занесла таз наверх, паставіла яго на крэсла і адчыніла акно. У гэты момант нешта адляцела ад рамы і ўпала каля ейнай лапы. Камячок быў падобны да шматка ваты, але Філіф'ёнка адразу здагадалася, што гэта насамрэч: брыдкае кукалка, а ў ёй – бледны белы вусень. Яны ўздрыгнула і адкаснулася. Куды б яна ні ішла, што б ні рабіла, яна ўсюды натрапляе на розных паўзучак – яны паўсюль! Філіф'ёнка ўзяла анучу і хуткім рухам змахнула вусеня за акно – яна бачыла, як ён пакаціўся па даху, падскочыў на рыне і знік.

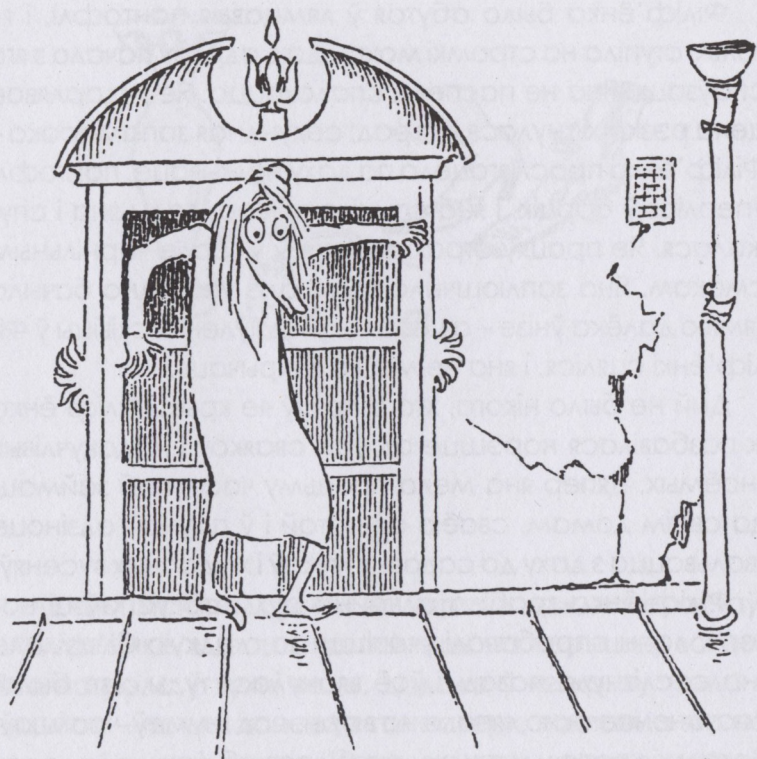
– Брыдота, – прашаптала Філіф'ёнка і вытрасла анучу. Яна падняла таз і вылезла за акно, каб памыць шыбу звонку.

Філіф'ёнка была абутая ў лямцавыя пантофлі, і як толькі ступіла на стромкі мокры дах, адразу пачала з яго спаўзаць. Яна не паспела спалохацца. Яе хударлявае цела рэзка хіснулася ўперад; секундная запамарока – Філіф'ёнка праслізгацела па даху на жываце, пантофлі ўперліся ў борцік, і яна спынілася. Вось тады яна і спужалася. Яе працяў страх, які засеў у горле чарнільным смакам. Яна заплюшчыла вочы, але ўсё адно бачыла зямлю далёка ўнізе – ад спалоху і здзіўлення сквіцы ў Філіф'ёнкі сцяліся, і яна не магла закрычаць.

Дый не было нікога, хто б пачуў яе крык. Філіф'ёнка ж пазбавілася нарэшце ад усіх сваякоў і надакучлівых знаёмых. Цяпер яна мела процьму часу, каб займацца сваім домам, сваёю самотай і ў поўнай адзіноце звальвацца з даху да садовых жукоў і жудасных вусеняў.

Філіф'ёнка зрабіла адчайны рух, каб успаўзці наверх, лапы спрабавалі ўчапіцца за гладкую бляху, але яна саслізнула назад, і ўсё вярнулася туды, дзе было. Расчыненае акно ляпала на вятры, сад шумеў, час ішоў. Некалькі кропель дажджу разбілася аб дах.

Тады Філіф'ёнка ўспомніла пра маланкаадвод, які спускаўся з гарышча на другім баку дома. Вельмі-вельмі павольна яна пачала пасоўвацца па беразе даху: крышачку адной нагой, пасля другой – так, шчыльна прыціснуўшы вушы і ўляпіўшыся жыватам у дах, Філіф'ёнка папаўзла вакол свайго вялікага дома. Яна ўвесь час узгадвала пра сваю схільнасць да запамарокі і пра тое, як гэта бывае, калі пачынае круціцца галава. Нарэшце яна адчула пад лапай маланкаадвод, адчайна ўхапілася за яго і гэтак жа марудна, прыціснуўшы вушы, пасунулася ўгору да другога паверха – ва ўсім свеце

не засталася нічога, акрамя танюткага дроту і павіслай на ім Філіф'ёнкі.

Яна ўчапілася ў тонкі драўляны борцік, што ішоў вакол гарышча, успаўзла наверх, легла зусім нерухома. Памалу Філіф'ёнка паднялася на карачкі і пачакала, пакуль пройдзе трымценне ў нагах; яна зусім не адчувала сябе смешнай. Крок за крокам яна пачала рухацца далей, прыціснуўшыся да сцяны тварам. Акно за акном – і ўсе зачыненыя. Празмерна доўгі нос замінаў, на вочы падалі валасы, у носе казытала – чхаць нельга: я страчу

раўнавагу... Нельга глядзець, нельга думаць. Пад пятой падмяўся пантофлік, – нікому няма да мяне справы! – за штосьці зачапіўся гарсэт, і ў любую секунду з усіх гэтых жахлівых секунд...

Тут ізноў зацерусіў дождж. Філіф'ёнка расплюшчыла вочы і скасавурылася праз плячо на стромкі дах, на яго край, за якім – падзенне ў нікуды, і ногі зноў задрыжалі, а свет закруціўся – яе ахапіла запамарока і пацягнула ад сцяны, а борцік, на якім яна стаяла, зрабіўся танюткім і вузкім, як лязо, і яна правалілася ў бездань секунды, за якую перад яе вачыма праяццела ўсё яе філіф'ёнкаўскае жыццё. Вельмі павольна яна пачала адхіляцца ад бяспечнай паставы і, амаль дасягнуўшы вугла, за якім чакала немінучае падзенне, застыла, здаецца, на цэлую вечнасць, а тады ўсё-ткі аднавіла раўнавагу.

Цяпер яна ператварылася ў нішто – ну, ці хіба ў нешта такое, што спрабуе зрабіцца як мага болей пляскатым, каб рухацца далей. Вунь акно. Зачыненае ветрам, шчыльна. Створка гладкая, без выступаў – нічога, за што ўхапіцца і пацягнуць, ані нават маленечкага цвічка. Філіф'ёнка паспрабавала шпількай для валасоў – тая пагнулася. Усярэдзіне за акном стаяў таз з мыльнай вадой і анучай – беззаганная выява спакойных будняў, недасяжны свет.

Ануча! Адзін яе канец заціснула рамай... Сэрца ў Філіф'ёнкі затахкала: яна ўбачыла кончык анучы, што тырчаў вонкі, схапіла яго пальцамі – вох, акуратна! – і марудна пацягнула... О, хай бы ануча вытрымала, хай бы яна была новая, добрая, а не тая старая... «Ніколі не буду болей захоўваць старыя анучы, нічога не буду захоўваць, буду выкідаць, не шкадуючы, перастану прыбірацца, я за-

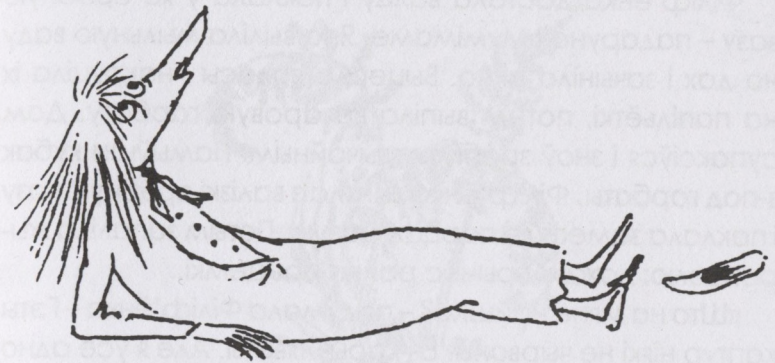
шмат прыбіраюся, я педантка... Я зраблюся чымсьці зусім іншым, а не якой-небудзь філіф'ёнкай...», – так думала Філіф'ёнка, умольна і марна, бо філіф'ёнка, вядома, ніколі не здольная зрабіцца чымсь іншым, апроч як філіф'ёнкай.

І ануча вытрымала. Акно паволі паддалося і адчынілася, падхопленое ветрам. Філіф'ёнка зняможана ўвалілася ў надзейнасць пакоя; яна ляжала на падлозе, у жываце ўсё пераварочвалася – ёй было неверагодна моташна.

Над ёй гушкалася на вятры жырандоля, і кутасікі пагойдваліся на роўнай адлегласці адзін ад другога – кожны з дробнай перлінкай на канцы. Яна ўважліва разглядала іх, здзіўленая гэтымі маленькімі кутасікамі, якіх раней ніколі не заўважала. А яшчэ яна ніколі не заўважала, што шаўковы каптур у жырандолі чырвоны – вельмі прыгожага чырвонага колеру, які нагадвае захад сонца. І нават крук, на якім вісела жырандоля, меў новую і незвычайную форму.

Філіф'ёнцы крыху палепшала. Яна пачала разважаць, як гэта дзіўна, што ўсё, што вісіць на круку, звісае ўніз, а не ў якім-небудзь іншым напрамку, і ад чаго гэта можа залежаць. Увесь пакой змяніўся, усё было новае. Філіф'ёнка падышла да люстра і паглядзелася ў яго. Нос з аднаго боку быў моцна падрапаны, валасы змакрэлі і тырчалі ва ўсё бакі. Вочы былі іншыя – гэта ж падумаць толькі: мы маем вочы, каб глядзець, здзіўлялася Філіф'ёнка, і як гэта ў нас атрымліваецца – бачыць?

Яна пачала мерзнуць ад дажджу і ад таго, што пранеслася праз сваё жыццё ўсяго за адну секунду, і вырашыла зварыць кавы. Але адчыніўшы шафку, Філіф'ёнка

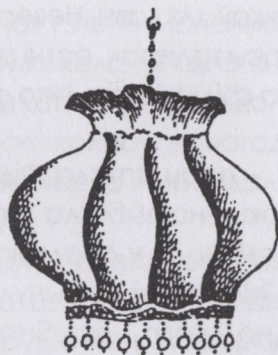

ўпершыню заўважыла, што ў яе зашмат посуду. Страшэнна шмат кубачкаў для кавы. Неверагодная процьма міс і падносаў, стосы талерак, сотні рэчаў, з якіх і на якіх ядуць – і толькі адна філіф'ёнка. І хто атрымае гэта ўсё, калі яна памрэ?

– А я не памру, – прашаптала Філіф'ёнка і бразнула створкаю шафкі. Яна выбегла ў гасцёўню, адтуль, натыкаючыся на мэблю, – у спальню і назад, забегла ў залу і расхінула ўсе гардзіны, рынулася на гарышча – паўсюль было аднолькава ціха. Яна пакінула дзверы разнасцежанымі, яна адчыніла шафу – там ляжала яе валізка, – і нарэшце Філіф'ёнка ведала, што рабіць. Ёй трэба выбрацца ў госці. Яна хоча ўбачыць іншых. Тых, што перамаўляюцца, міла паводзяцца, сюды-туды ходзяць і запаўняюць дзень, так што ў ім не застаецца месца на страшныя разважанні. Не Хемуля. Не Мюмлу – менш за ўсё Мюмлу! А мумісям'ю. Самы час наведаць Мумімаму. І прымаць рашэнні трэба ў пэўным настроі і хутка, пакуль настрой гэты не знік.

Філіф'ёнка дастала валізу і паклала ў яе срэбную вазу – падарунак Мумімаме. Яна выліла мыльную ваду на дах і зачыніла акно. Выцерла валасы і накруціла іх на папільёткі, потым выпіла вечаровую гарбату. Дом супакоіўся і зноў зрабіўся звычайным. Памыўшы кубак з-пад гарбаты, Філіф'ёнка выняла з валізкі срэбную вазу і паклала замест яе парцелянавую. Потым запаліла жырандолю: дождж прынёс раннія прыцемкі.

«Што на мяне найшло? – падумала Філіф'ёнка – Гэты каптур ніякі не чырвоны. Ён карычняваты. Але я ўсё адно ўжо сыходжу».

4

Была позняя восень. Снусмумрык ішоў усё далей на поўдзень, часам ён прыпыняўся, ставіў намет і дазваляў часу бегчы сваім парадкам. Ён вандраваў і назіраў, ні пра што не думаючы, нічога не ўспамінаючы, і даволі шмат спаў. Ён быў уважлівы, але зусім не цікаўны, і яго не турбавала, куды ён ідзе: ён проста хацеў рухацца далей.

Лес пацяжэў ад дажджу, і дрэвы стаялі зусім нерухома. Усё звяла і памерла, але ўнізе на зямлі проста з прэлі з шалёнай хуткасцю прарастаў таямнічы сад позняй восені – дзіўныя зарасці бліскучых набраклых раслін, якія не маюць нічога агульнага з летам. Голы чарнічнік быў жоўта-зялёны, а журавіны цёмныя, бы кроў. Схаваныя ад вачэй лішайнікі ды мхі пусціліся ў рост – яны раслі вялікім мяккім кілімам, пакуль не занялі ўвесь лес. Паўсюль былі новыя моцныя фарбы, і паўсюль на зямлі свяціліся апалыя чырвоныя рабіны. А вось папараць была чорная.

Снусмумрыку захацелася складаць песні. Ён пачакаў, пакуль жаданне зробіцца нястрымным, і аднаго вечара дастаў з глыбіні заплечніка губны гармонік. У жніўні дзесьці ў Мумідоле ён знайшоў пяць тактаў – неаспрэчны і бліскучы пачатак мелодыі. Яны прыйшлі да яго самі, як прыходзяць гукі, калі ім не замінаць. Прыспеў час дастаць іх і ператварыць у песню пра дождж.

Снусмумрык прыслухаўся і пачакаў. Пяць тактаў не прыйшлі. Ён пачакаў яшчэ – ён не трывожыўся, бо ведаў, як бывае з мелодыямі. Але адзінае, што ён пачуў, – гэта слабы пошум дажджу і бруенне вады. Паціху спусцілася цемра. Снусмумрык дастаў люльку – і схаваў яе назад. Ён разумее, што пяць тактаў засталіся ў даліне і што ён не адшукае іх, пакуль не вернецца.

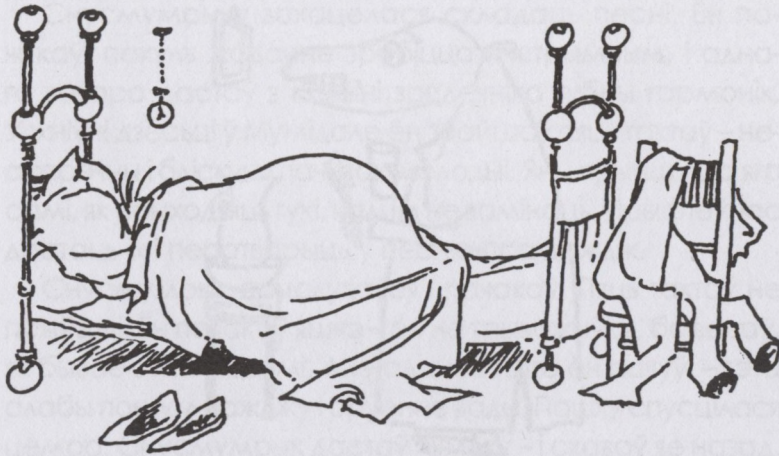
Існуюць мільёны мелодый, якія лёгка злавіць, і ўвесь час з'яўляюцца новыя. Але Снусмумрык дазволіў ім ляцець куды хочучь: усё гэта – летнія песенькі для ўсіх і кожнага. Ён запоўз у намёт, залез у спальнік і схаваўся ў ім з галавой. Слабы пошум дажджу і бруенне вады гучалі, як і раней, гэта быў той самы мяккі гук адзіноты і дасканаласці. Але што яму той дождж, калі ён не можа скласці пра яго песню?

5

Хемуль марудна прачынаўся і ўсведамляў, хто ён; яму хацелася быць кімсьці іншым, незнаёмым. Ён быў яшчэ больш стомлены, чым калі клаўся ў ложка, а наперадзе – новы дзень, які будзе цягнуцца да самага вечара, а потым прыйдзе яшчэ адзін, і яшчэ, і дні будуць цягнуцца так, як яны цягнуцца, калі іх пражывае хемуль.

Ён запоўз пад коўдру і зашыўся носам у падушку, потым перасунуў живот на край ложка, дзе прасціна халаднейшая. Хемуль раскінуўся на пасцелі, пачакаў прыемнага сну, але той так і не прыйшоў. Ён скруціўся, скурчыўся, але і гэта не дапамагло. Ён паспрабаваў быць хемулём, якога ўсе любяць; ён паспрабаваў быць хемулём-небаракам, якога не любіць ніхто. Але ён так і застаўся проста хемулём, у якога, як ён ні стараецца,

нічога па-сапраўднаму добрага не выходзіць. Урэшце ён устаў і нацягнуў штаны.

Хемуль не любіў апрацаваць і распрацаваць, бо гэта давала яму адчуванне, што дні мінаюць, а нічога істотнага не адбываецца. І ўсё адно ён з ранку да ночы наводзіў парадкі, кіраваў і вырашаў! Усе вакол яго жылі нядабайным бязладным жыццём, куды ні зірнеш – паўсюль было што паправіць, і ён працаваў да поту, каб растлумачыць іншым, як трэба жыць.

«Яны нібыта не хочуць, каб ім было добра», – са скрухаю думаў Хемуль, чысцячы зубы. Ён паглядзеў на фотаздымак, на якім быў адлюстраваны ён сам побач з ветразнікам падчас спуску на ваду. Здымак быў прыгожы, але навіў на яго яшчэ большую скруху.

«Я мусіў бы навучыцца хадзіць пад ветразем, – падумаў Хемуль. – Але мне заўсёды не стае часу...»

Раптам Хемуль падумаў, што ўсё, чым ён дагэтуль займаўся, – гэта перасоўваў з месца на месца рэчы або казаў, дзе яны павінны стаяць, – і на міг прасвятлення задумаўся, што б адбылося, калі б ён перастаў гэта рабіць.

– А мабыць, нічога. Падхапіў бы хто-небудзь іншы, – адказаў сам сабе Хемуль і паставіў зубную шчотку ў шклянку. Ён здзівіўся і крыху спалохаўся сваіх слоў, па спіне прабеглі дрыжыкі, як пры ўдарах гадзінніка ў навагоднюю ноч, і ў наступную секунду ён падумаў: «Але калі так, то я проста мушу выйсці ў мора...» Потым яму зрабілася зусім блага, ён падышоў да ложка і сеў.

«Нічога не разумею, – думаў няшчасны Хемуль. – Навошта я так сказаў? Пра некаторыя рэчы нельга задумвацца, не варта занадта ў іх паглыбляцца». Ён адчайна шукаў што-небудзь прыемнае, што прагнала б ранішні смутак, ён шукаў і шукаў, і ўрэшце яму да галавы прыйшоў далёкі і мілы летні ўспамін. Хемуль успомніў Мумідол. Ён быў там страшэнна даўно, але адна рэч запомнілася яму вельмі выразна. Паўднёвы гасцявы пакой. Як цудоўна было прачынацца там уранку! Акно адчыненае, лёгкі летні ветрык уздымае белыя фіранкі, аконная зашчэпка ціха пагруквае на ветры... І муха, што б'ецца ў столь. І ніякай мітусні. Кава чакала на верандзе, усё было проста і ішло само сабой.

Была там і сям'я – яе ён памятаў не так выразна. Яны хадзілі то там, то сям, займаліся сваім, чымсьці прыемным і няўцямным – карацей, сям'я. Тату ён памятаў крыху яснай – і, мабыць, татаву лодку. І прычал. Але больш за ўсё – гэтае адчуванне, калі прачынаешся ўранку радасны.

Хемуль устаў, пайшоў па зубную шчотку, схваў яе ў кішэню. Ён больш не пачуваўся блага – ён адчуваў сябе зусім новым хемулём.

Ніхто не бачыў, калі Хемуль сышоў – без валізы, без парасона, не развітаўшыся з суседзямі.

Хемуль кепска арыентаваўся на мясцовасці. Ён некалькі разоў губляў дарогу, але гэта яго не трывожыла і не злавала.

«Мне ніколі яшчэ не даводзілася блукаць, – бадзёра думаў ён. – І я раней ніколі не прамакаў наскрозь!» Ён узмахваў лапамі і адчуваў сябе як у той песні, дзе нехта ідзе пад дажджом за тысячу міль ад дому, самотны, дзікі і свабодны. Які шчаслівы быў Хемуль! Хутка ён будзе піць на верандзе цёплую каву.

Прыблізна за кіламетр на ўсход ад Мумідола Хемуль выйшаў да ракі. Ён задумліва агледзеў цёмную вадзяную плынь, і яму прыйшло да галавы, што жыццё – як рака. Некаторыя плывуць па ёй павольна, некаторыя хутка, а з некаторымі здараецца крушэнне. «Раскажу Мумітату, – сур'ёзна падумаў Хемуль. – Па-мойму, гэта зусім новая думка. Трэба ж, як лёгка прыходзяць сёння думкі і якім усё зрабілася простым! Варта толькі выйсці за дзверы ды капялюш набакір, ну! Мабыць, спушчу лодку на ваду. Выйду ў мора. Сцісну ў лапах стэрно... Сцісну ў лапах стэрно...» – паўтарыў Хемуль. Ён адчуваў сябе да болю шчаслівым. Ён зацягнуў папругу на вялікім жываце і пайшоў далей уздоўж ракі.

Калі Хемуль дабраўся да месца, даліна была ўся ў густой шэрай імжы. Ён пайшоў проста ў сад і збянтэжана спыніўся. Штосьці было не так. Усё было гэткае ж – і адначасова не такое. Звялы лісток закружляў у паветры і прыліп да ягонага носа.

– Не, глупства якое! – усклікнуў Хемуль. – Гэта ж ніякае не лета, ну. Гэта восень!

Чамусьці Мумідол яму заўсёды ўяўляўся летнім. Ён прайшоў далей, да дома, спыніўся перад ганкам, што вёў на веранду, і паспрабаваў паспяваць ёдлем. Не атрымалася. Тады ён крыкнуў:

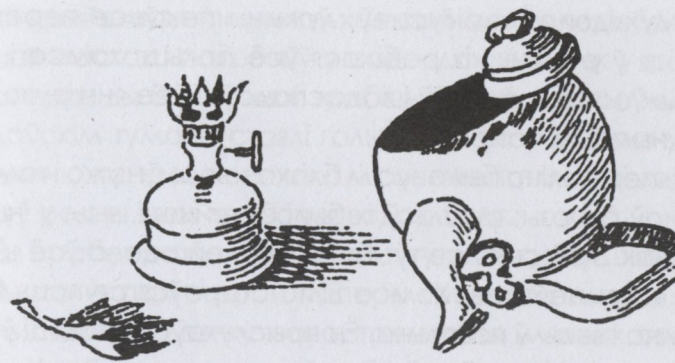
– Хі! Ху! Гэй, вы, стаўце каву на агонь!

Нічога не адбылося. Хемуль крыкнуў яшчэ раз, крыху пачакаў.

«Зараз я з іх пажартую», – падумаў Хемуль. Ён наставіў каўнер, нацягнуў на самы нос капялюш, знайшоў граблі каля бочкі з вадой і пагрозліва ўзняў іх над галавою. І загарлаў:

– Адчыняйце ў імя закона!

Ён заціх і чакаў, трасучыся ад смеху. Дом маўчаў. Заняўся дождж – ён ліў і ліў на хемуля, які чакаў на дварэ, і ўвесь дзень не было чуваць нічога, акрамя шалаху залевы.

6

Хомса Бімс ніколі не бываў у Мумідоле, але ён не заблукаў. Шлях быў вельмі доўгі, а хомсавы ножкі караценькія. Паўсюль былі глыбокія лужыны, слота і вялікія камялі дрэваў, якія паваліліся ад старасці або непагадзі. Іх выдраныя карані ўздымалі ў паветра вялізныя камы глебы, а пад імі ў чорных ямінах блішчала вада. Хомса іх абмінаў, ён абыходзіў кожную балаціну і кожнае такое акно і ні разу не заблукаў. Ён адчуваў сябе вельмі шчаслівым, таму што ведаў, чаго хоча. Лес пах смачна, нават смачней за Хемулёву лодку.

Сам Хемуль пах старой паперай і заклапочанасцю. Хомса гэта ведаў. Адночы Хемуль прыйшоў да лодкі, пастаяў, паўздыхаў, пацягнуў крыху за брызент ды і пайшоў сабе.

Акурат цяпер дажджу не было, але ў лесе стаяў туман, і было вельмі прыгожа. Там, дзе пагоркі спускаліся

да Мумідола, лес гусцеў, лужыны пакрысе ператварыліся ў ручайкі, іх рабілася ўсё больш; хомса ішоў паміж соцень ручаёў і вадаспадаў, і ўсе яны рухаліся у адным з ім напрамку.

Цяпер даліна была зусім блізка – вось ён ужо і там. Ён пазнаў бярозы: ствалы ў іх былі бялейшыя, чым у іншых далінах. Усё светлае тут было святлейшае, а ўсё цёмнае – цямнейшае. Хомса Бімс стараўся ступаць бяшумна і вельмі павольна. Ён прыслухаўся. Хтосьці ў даліне калоў дровы. Гэта тата – рыхтуецца да зімы. Хомса пайшоў яшчэ цішэй, ягоня лапкі ледзьве краналіся моху. Рэчка выйшла яму насустрач – вось масток і дарога.

Тата перастаў калоць, цяпер шумела толькі рачная плынь, у якую збягаліся ўсе раўчкі і большыя ручаіны, каб рушыць далей да мора.

«Я прыйшоў», – падумаў хомса Бімс. Ён перабраўся цераз масток і пакрочыў у сад – дакладна як у ягоных аповедах: ды ён і не мог зрабіць іначай. Дрэвы ў лістападаўскім тумане стаялі голяыя, але на міг апануліся ў зелень, па траве заскакалі сонечныя плямы, і хомса адчуў родны і такі пяшчотны водар бэзу.

Ён прабег да самага хлява, і тут у нос яму шыбануў іншы пах – пах старой паперы і заклапочанасці. Хемуль сядзеў на ганку хлява, трымаючы ў лапах сякеру з пашчэрбленым вастрыём, бо ён трапляў ім па цвіках. Хомса Бімс спыніўся. «Гэта Хемуль, – падумаў ён. – Вось які ён».

Хемуль узняў вочы.

– Здароў, – сказаў ён. – Я думаў, тут Мумітата. Не ведаеш, куды ўсе падзеліся, га?

– Не, – адказаў хомса.

– У іх тут усё ў цвіках, – патлумачыў Хемуль і прыўзняў сякеру. – Старыя дошкі, усялякае ламачча з цвікамі!

Было прыемна, што ёсць з кім паразмаўляць.

– А мне вось прыйсці нешта захацелася, – сказаў Хемуль. – Вось і завітаў сюды па-простаму, як заведзена ў старых знаёмых.

Ён засмяўся і паставіў сякеру ў хлэй.

– Слухай што, хомса, – сказаў ён. – Вазьмі гэта і занясі на кухню, хай падсушыцца. Ты складзі, каб адна так, а другая гэтак ляжала. А я пайду тым часам згатую кавы. Кухня справа, на заднім баку.

– Я ведаю, – адказаў Бімс.

Хемуль пайшоў да дома, а хомса Бімс пачаў збіраць дровы. Ён зразумеў, што Хемуль не прывык іх калоць, але, відаць, яму было весела. Дровы пахлі смачна.

Хемуль прынёс у залу паднос з кавай і паставіў яго на авальны столік з чырвонага дрэва.

– Звычайна ранішнюю каву п'юць на верандзе, – сказаў ён. – Але новым гасцям падаюць у зале.

Крэслы былі абабітыя барвовым аксамітам, на спінцы кожнага ляжала карункавая сурвэтка. Хомса асцярожна аглядзеўся ва ўрачыстым, строгім пакоі. Ён не наважыўся сесці: мэбля была занадта прыгожая. Кафляная печка да самай столі была ў арнаменце з хваёвых шышак, у яе быў вышыты перлінамі шнурок ад юшкі і масянжовыя дзверцы. Камода таксама была бліскучая, з пазалочанымі ручкамі на шуфлядах.

– Ну, чаго не сядзеш? – спытаў Хемуль.

Хомса прысеў на самы краёчак крэсла, уперыўся ў партрэт над камодай. З партрэта пазіраў нехта кудлаты і шэры, са злымі, блізка пасаджанымі вочкамі і з хвостом. У яго быў незвычайна вялікі нос.

– Гэта іхні продак, – патлумачыў Хемуль. – З тых часоў, калі яны жылі ў запечку.

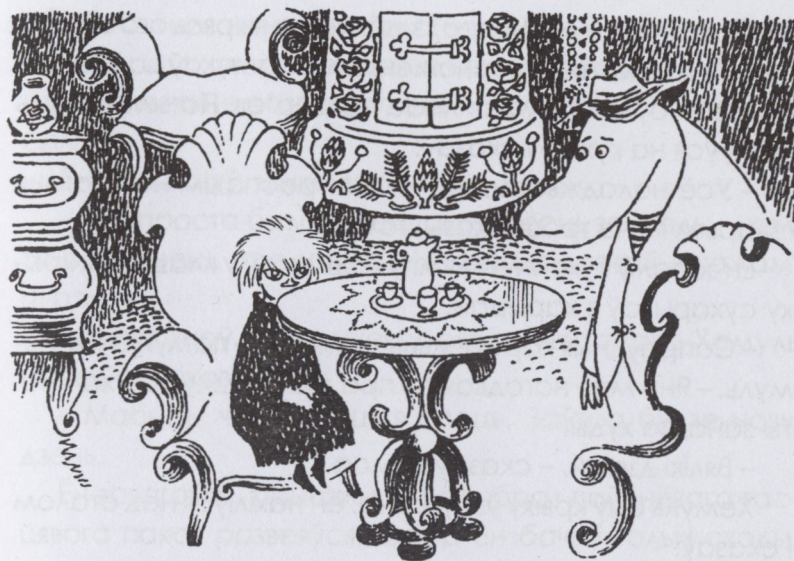
Хомсаў позірк перасунуўся да сходаў, што знікалі ў цемры пустога паверха, ён уздрыгнуў і сказаў:

– Можна, на кухні цяплей?

– Думаю, ты маеш рацыю, – сказаў хемуль. – Напэўна, на кухні ўтульней.

Ён зноў узяў паднос, і яны пакінулі пустую залу.

Увесь дзень яны не размаўлялі пра сям'ю, якая пакінула дом. Хемуль хадзіў па садзе, зграбаў апалае лісце і балбатаў пра ўсё, што прыходзіла яму ў галаву, а хомса хадзіў следам, збіраў лісце ў кошык і амаль нічога не казаў.

Хемуль крыху пастаяў перад татавым блакітным шклянём шарам, паўзіраўся.

– Садовае ўпрыгожанне, – сказаў ён. – Калі я быў малы, яны звычайна былі пасярэбраныя.

І ён узяўся далей зграбаць лісце.

Хомса Бімс не глядзеў на шклянны шар. Ён не хацеў разглядаць яго, пакуль не застанецца адзін. Шклянны шар быў цэнтрам даліны, у ім заўсёды адлюстроўваліся тыя, хто тут жыве. Калі сям'я дзесьці ёсць, яе можна будзе разгледзець у глыбокім блакіце шара.

Надвечоркам Хемуль зайшоў у залу і завёў татаў на сценны гадзіннік. Той запусціўся, пачаў біць, як шалёны, хутка і няроўна, а потым пайшоў. Цяпер ён такаў мерна і вельмі спакойна, і зала зноў ажыла. Хемуль падышоў

да барометра – вялікага, з цёмнага чырвонага дрэва, багата аздобленага арнамантам, – пастукаў па ім і ўбачыў, што будзе «няўстойлівае надвор'е». Потым Хемуль вярнуўся на кухню і сказаў:

– Усё наладжваецца! Ну што, распалім новы агонь і зварым яшчэ трошкі кавы, га?

Ён запаліў кухонную лямпу і адшукаў у кладоўцы крыху сухарыкаў з карыцай.

– Сапраўдныя карабельныя сухары, – патлумачыў Хемуль. – Яны мне нагадваюць пра маю лодку. Еш, хомса. Ты занадта худы.

– Вялікі дзякуй, – сказаў хомса.

Хемуль быў крыху ўзрушаны, ён нахіліўся над сталом і сказаў:

– Мой ветразнік – клінкернай будовы. Хіба нешта ў гэтым свеце можа параўнацца з вясновым спускам лодкі на ваду?

Хомса вадзіў сухарыкам у каве і нічога не казаў.

– Вось так чакаеш, чакаеш, – працягваў Хемуль. – А потым нарэшце ставіш ветразь і выпраўляешся ў вольнае мора.

Хомса паглядзеў на Хемуля з-пад чупрыны. Урэшце сказаў:

– Угу.

Хемуля агарнула раптоўная самота: у доме было занадта ціха. Ён сказаў:

– Не заўсёды паспяваеш зрабіць тое, што хочаш. Ты іх ведаў?

– Маму ведаў, – адказаў хомса Бімс. – Астатнія крыху туманныя.

– Вось і для мяне таксама! – усклікнуў Хемуль, узрадаваны, што хомса нарэшце нешта сказаў. – Я ніколі іх надта пільна не разглядаў, яны – ці разумееш? – проста былі...

Ён працягнуў, шукаючы словы:

– Яны проста былі, як нешта, што ёсць заўсёды, – калі ты разумееш, пра што я... Накштат дрэваў, скажам, ці рэчаў...

Хомса зноў занурыўся ў сябе. Неўзабаве Хемуль падняўся і сказаў:

– Мабыць, час класціся спаць. Заўтра будзе новы дзень.

Ён завагаўся. Прыгожы летні вобраз паўднёвага гасцявога пакоя развееўся, цяпер ён бачыў толькі сходы, што знікалі ў цемры паверха з пустымі пакоямі. Хемуль вырашыў спаць у кухні.

– Я выйду ненадоўга, – прамармытаў Бімс.

Ён зачыніў за сабой дзверы і затрымаўся на заднім ганку. На двары было чорна-чорна. Хомса пачакаў, пакуль вочы звыкнуцца з цемрай, і павольна пайшоў садам. З ночы выступіў зіхотка-блакітны колер – хомса падышоў да шклянога шара і зазірнуў проста ў яго марскія глыбіні, у якіх трапяталі доўгія зманлівыя хвалькі. Хомса Бімс углядаўся глыбей і глыбей, ён цярпліва чакаў. Урэшце глыбока ў блакіце запалілася зусім слабенькая кропачка святла. Яна ўспыхвала і гасла, успыхвала і гасла з роўнымі інтэрваламі, нібы маяк.

«Яны так далёка», – падумаў Бімс. Холад папоўз па нагах, але ён стаяў і глядзеў на святло, што з'яўлялася і знікала, такое слабое, ледзь прыкметнае. Яму здавалася, што яны падманулі яго.

Хемуль стаяў на кухні з газніцай у лапе і думаў, якая ж гнятлівая і непрыемная гэта справа – адшукаць матрац, знайсці месца, куды яго пакласці, распрануцца і прызнаць, што яшчэ адзін дзень ператварыўся ў ноч. «Як жа так атрымалася? – збянтэжана думаў ён. – Я ж быў такі вясёлы ўвесь дзень. Чаму ж мне было так лёгка?»

Пакуль Хемуль стаяў ды разважаў, дзверы веранды адчыніліся, нехта ўвайшоў у залу і перакуліў крэсла.

– Што ты там робіш? – спытаў Хемуль.

Ніхто не адказаў. Хемуль узяў газніцу і крыкнуў:

– Хто там?!

Вельмі стары голас таямніча прамовіў:

– Гэтага я табе казаць не збіраюся!

7

Ён быў страшэнна стары і лёгка ўсё забываў. Цёмным восеньскім ранкам ён прачнуўся і забыў, як яго завуць. Крыху сумна забываць імёны іншых, але ўмець забыць сваё – адна прыемнасць.

Ён не пераймаўся тым, каб устаць з ложка, ён дазваляў новым вобразам і развагам цэлы дзень прыходзіць і сыходзіць як хочучь; часам ён ненадоўга засынаў, потым зноў прачынаўся і зусім не ведаў, хто ён такі. Гэта быў спакойны і вельмі захапляльны дзень.

Пад вечар ён паспрабаваў адшукаць сабе імя, каб можна было ўстаць. Сівы Стрый? Дзядзька Скрут, Скрут-Баламут? Лядашчы Падстарак? Дзядусяка?..

Як жа часта тыя, з кім цябе знаёмяць, адразу страчваюць імя! Яны прыходзяць у нядзелю, крычаць у вуха ветлівыя пытанні і ніяк не ўцямяць, што ты не глухі. Спрабуюць выказвацца прасцей, каб было ясна, пра што гаворка.

Кажуць «дабранач» і сыходзяць да сябе, а там ужо гуляюць, танчаць ды пяюць да самага ранку. Сваякі.

– Я Дзядзька Скрут, – урачыста прашаптаў ён. – А цяпер я ўстану і забуду пра ўсіх сваякоў на свеце.

Большую частку ночы Дзядзька Скрут сядзеў каля акна і чакаў, гледзячы ў цемру. Хтосьці прайшоў паўз яго дом і пакіраваў проста ў лес. На другім баку заліва ў вадзе адбівалася акно. Магчыма, там ішла гулянка, магчыма, не. Ноч цягнулася павольна, і Дзядзька Скрут чакаў, калі яму чаго-небудзь захочацца.

І вось у світалым сутонні ён зразумеў, што хоча сысці ў даліну, дзе бываў калісьці вельмі даўно. Не выключана, што ён толькі чуў ці чытаў пра тую даліну, але гэта не мела ніякага значэння. Галоўнае, што праз тую даліну бег ручай. Ці, можа, гэта была дробная рачулка? Але дакладна не рэчка. Дзядзька Скрут вырашыў, што гэта быў ручай: яму нашмат больш падабаліся ручаі, чым рэчкі. Чысты, бруісты ручай, і ён сядзіць на масточку, боўтае нагамі і сочыць, як у вадзе адна за адной ганяюцца рыбкі. Ніхто не пытае, ці не час яму ісці спаць. Ніхто не пытае, як ён пачуваецца, каб адразу пачаць гамонку пра іншае, не даўшы яму часу ўсвядоміць, добра ён пачуваецца ці блага. Там – тое месца, дзе ўсю ноч грае музыка і пяюць песні, і апошнім з гулянак на досвітку сыходзіць ён, Дзядзька Скрут.

Ён не адразу выправіўся ў дарогу. Ён ужо спасціг, як важна адкладаць доўгачаканае, і ведаў, што да падарожжа ў невядомае трэба рыхтавацца ўдумліва.

Некалькі дзён Дзядзька Скрут блукаў па пагорках вакол доўгага цёмнага заліва, ён усё глыбей і глыбей правальваўся ў забыццё і думаў, што даліна ўсё больш і больш набліжаецца да яго.

Пакуль ён ішоў (а хадзіў Дзядзька Скрут усё яшчэ добра), апошнія чырвоныя і жоўтыя лісты развіталіся з дрэвам і падалі да ягоных ног, а ён раз-пораз спыняўся, падымаў кіем прыгожы лісток і казаў сам сабе:

– Гэта клён. Яго я не забуду.

Дзядзька Скрут вельмі добра ведаў, што варта захаваць.

За гэтыя дні яму шмат чаго ўдалося забыць. Шторанку ён прачынаўся ў тым самым загадкавым чаканні і адразу браўся забываць, каб даліна магла наблізіцца да яго яшчэ больш. Ніхто не замінаў яму, ніхто яму не тлумачыў, хто ён такі.

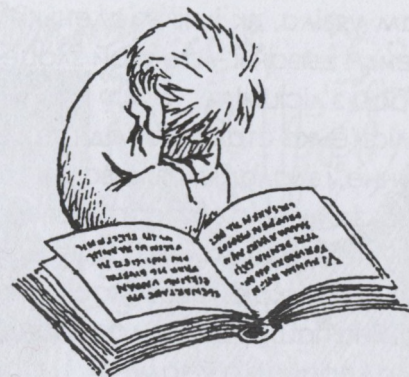
Дзядзька Скрут знайшоў пад ложкам кошык і склаў у яго ўсе свае лекі і пляшачку каньяку для страўніка. Ён намазаў шэсць бутэробродаў і знайшоў свой парасон. Дзядзька Скрут рыхтаваўся да ўцёкаў, ён збягаў з дому.

За шмат гадоў на падлозе ў Дзядзькі Скрута назбіралася процьма рэчаў. Ёсць столькі ўсяго, што не падымаюць з падлогі, і столькі прычын пакінуць гэта там! Гэтыя прадметы рассыпаліся архіпелагам непатрэбнага і згубленага, астравамі, якія ён пераступаў і абмінаў па старой звычцы: яны рабілі цікавейшымі штодзённыя вандроўкі па ўласным пакоі і ў той жа час надавалі адчуванне нязменнасці і паўтору. Цяпер Дзядзька Скрут вырашыў, што яны болей не патрэбныя. Ён узяў мятлу – і ў пакоі пранёсся шторм. Усё: рэшткі ежы, згубленыя пантофлі, камякі пылу, пігулкі, што некуды закаціліся, забытыя спісы-нагадвалкі, лыжкі, відэльцы, гузікі, нераскрытыя лісты – усё гэта ён змеў у адну кучу. І з гэтай вялікай кучы Дзядзька Скрут дастаў восем пар акулераў, паклаў іх у кошык і падумаў: «Я буду глядзець праз іх на зусім новыя рэчы».

Даліна была ўжо блізка, адразу за рогам, але ён адчуваў, што нядзеля яшчэ не наступіла.

У пятніцу або ў суботу Дзядзька Скрут пакінуў свой дом – і, вядома, не ўтрымаўся, каб не напісаць развітальны ліст. «Я сыходжу, і пачуваюся я выдатна, – напісаў ён. – Я чуў усё, што вы казалі гэтыя сто гадоў, бо я зусім не глухі і ведаю, што вы ўвесь час цішком ладзілі гулянку». Без подпісу.

Потым Дзядзька Скрут апрануў начны халат і гамашы, падняў свой маленькі кошык, адчыніў дзверы і зачыніў за сабой сотню старых гадоў. Натхнёнасць і новае імя надавалі моцы, і ён рушыў проста на поўнач, насустрач шчаслівай даліне, і ніхто на заліве не ведаў, куды ён ідзе. Чырвонае і жоўтае лісце лётала над галавой, а ўдалечы між пагоркаў новая восеньская залева рыхтавалася змыць апошняе з таго, што ён не хацеў памятаць.

8

Візіт Філіф'ёнкі ў Мумідол крыху адклаўся, таму што яна не магла вырашыць, трукціць ёй моль ці не. Трукэнне моль – важная справа: адзенне трэба праветрыць, пачысціць і ўсё такое, а яшчэ ж і шафы адшараваць з содай і мылам. Але як толькі Філіф'ёнка дакраналася да шчоткі ці анучы, то пачынала млець, а страх, што ўзнікаў у жываце і падступаў пад самае горла, замінаў дыхаць. Яна не магла прыбірацца, не магла і ўсё – пасля таго выпадку з акном.

«Але так нельга, – думала няшчасная Філіф'ёнка. – Моль паточыць усё маё адзенне!»

Яна ж не ведала, колькі працягнецца ейны візіт. Калі ёй там не спадабаецца, ён можа скончыцца і праз пару дзён. Але калі спадабаецца, то чаму б не затрымацца на месяц. А калі яна затрымаецца на месяц, то па вяртанні ўсё адзенне будзе кішэць моллю і вошкямі.

Яна з жахам уявіла, як іхнія маленькія сківіцы прагрызаюць сукенкі і дываны – а з якой злацешнасцю яны накінуцца на баа з лісіцы!

Урэшце Філіф'ёнка стамілася ад таго, што не можа прыняць рашэнне, і здалася: узяла валізку, накінула баа з лісіцы на шыю, замкнула за сабой дзверы і сышла.

Мумідол быў не надта далёка ад яе даліны, але калі яна дайшла туды, валізка ёй здавалася цяжкой, як валун, а боцікі ціснулі. Яна пашыбавала да веранды, пагрукала, крыху пачакала і прайшла ў залу.

Філіф'ёнка адразу ўбачыла, што тут вельмі даўно не прыбіраліся. Яна зняла баваўняную пальчатку і правяла пальцам па прыкамінку – атрымалася белая палоска на шэрым.

– Не магу паверыць... – прашаптала Філіф'ёнка, і па ёй прабегла дрыготка абурэння. – Вось так проста перастаць прыбірацца...

Яна паставіла валізку і падышла да акна. Шыбы таксама былі брудныя: дождж правёў на іх доўгія сумныя палоскі. Толькі заўважыўшы, што гардзіны апушчаныя, Філіф'ёнка здагадалася, што сям'і ўвогуле няма дома. Яна ўбачыла жырандолю, загорнутую ў цюль. І адразу халодны водар пакінутага дома папоўз да яе з усіх бакоў, і яна адчула сябе безнадзейна падманутай. Філіф'ёнка адкрыла валізку, дастала парцелянавую вазу – падарунак для Мумімамы – і паставіла яе на сталае як маўклівы дакор. Было жудасна ціха.

Раптам Філіф'ёнка кінулася сходамі наверх. Там было яшчэ халадней – застылы холад летняга дома, зачыненага на зіму. Яна расхінала дзверы адны за аднымі, усе пакоі былі пустыя, паўцёмныя, з апушча-

нымі гардзінамі – яе ўсё больш апаноўвала роспач, і яна пачала адчыняць дзверцы шафаў, паспрабавала адчыніць шафу для бялізны, але тая была замкнёная на ключ, і тады яна, не цямячы, што робіць, замалаціла па шафе лапамі, кінулася да каморы на гарышчы і тарганула дзверы.

Там сядзеў малы хомсік з вялікай кнігай у лапах – ён спалохана ўтаропіўся ў Філіф'ёнку.

– Дзе яны? Дзе яны?! – крычала тая.

Хомса выпусціў кнігу і адпоўз да сцяны, але, адчуўшы пах гэтай чужой узрушанай філіф'ёнкі, зразумеў, што небяспекі няма. Філіф'ёнка пахла страхам. Ён сказаў:

– Не ведаю.

– Але ж я прыехала да іх у адведкі! – усклінула Філіф'ёнка. – У мяне з сабой падарунак. Вельмі прыгожая ваза. Яны не маглі вось так з'ехаць, не сказаўшы ні слова!

Хомсік толькі пахітаў галавой, не адводзячы вачэй ад Філіф'ёнкі. Тады яна зачыніла дзверы і пайшла.

Хомса Бімс падпоўз назад да скручанай на падлозе сеткі, якой лавілі плотак, зрабіў сабе новую ўтульную ямінку і пачаў чытаць далей. Гэта была вельмі вялікая і тоўстая кніга без пачатку і без канца, яе старонкі пажаўцелі, а па краях іх паабгрызалі пацукі. Хомсу было нязвычайна чытаць, на кожны радок сыходзіла багата часу. Ён усё яшчэ спадзяваўся, што кніга раскажа яму, чаму сям'я з'ехала і дзе яна цяпер. Але ў кнізе вялося зусім пра іншае: пра дзівосных звяроў ды цёмныя мясціны – і нічога там не мела назваў яму знаёмых. Дагэтуль хомса нават не здагадваўся, што ў марскіх глыбінях жывуць радыялярый і апошнія ў свеце нумуліты. Адзін з нумулітаў быў зусім не падобны да сваіх суродзічаў: у яго былі рысы роду *Noctiluca*, але неўзабаве ён стаў падобны толькі да самога сябе. З усяго вынікала, што ён вельмі маленькі і робіцца яшчэ меншым, калі баіцца.

«Немагчыма перастаць здзіўляцца, – чытаў Бімс, – гэ-таму незвычайнаму падвіду царства найпрасцейшых. Прычына, што паслужыла яго своеасабліваму развіццю, натуральна, не падлягае ніякай магчымасці грунтоўнага аналізу, аднак у нас ёсць нагода меркаваць, што сілкаванне электрычнасцю было падставовай умовай для ягонага жыцця. Выпадкі электрычных бур у той пра-межак часу былі асабліва шматлікімі, пасляледавіковыя горныя ланцугі, апісанья намі раней, няспынна спазна-валі ўздзеянне навальніц, і сумежнае мора было зара-джана іх моцай».

Хомса Бімс выпусціў кнігу з лап. Ён не надта разумеў, пра што там вялося, і сказы былі такія доўгія. Але гэтыя здзіўныя словы здаваліся яму прыгожымі, ды і раней у яго ніколі не было сваёй кнігі. Ён схаваў яе пад сеткай для

плотак і ціха ляжаў і думаў. Пад расхістаным дахам акеңцам вісеў і спаў галавою ўніз маленькі кажан.

Цяпер пранізілівы голас Філіф'ёнкі пачуўся з саду: яна знайшла Хемуля.

Хомсу Бімса больш і больш хіліла ў сон. Ён паспрабаваў парасказаць сабе пра шчаслівую сям'ю, але не атрымалася. Тады ён пачаў расказаць сабе пра самотнага звярка, маленькага нумуліта, у якога былі рысы роду *Noctiluca* і які любіў электрычнасць.

9

Мюмла ішла праз лес і думала: «Здарава быць мюмлай. Цудоўна да кончыкаў пальцаў».

Ёй падабаліся яе доўгія ногі і чырвоныя боцікі. На галаве ў яе была гордая мюмлінская прычоска – бліскучая, тугая, пяшчотна-рудая, нібыта цыбулінка. Мюмла мінала балоты, горы і глыбокія лагчыны, ператвораныя дажджамі ў зялёны падводны краявід, яна ішла шпарка, а часам бегла, каб адчуць, якая яна лёгкая і худзенькая.

Мюмле захацелася наведаць сваю малодшую сястру Мю, якую ўжо досыць даўно прыняла да сябе мумісям'я. Мюмла ўяўляла сабе, што Мю ўсё такая ж самастойная і злая, як калісьці, і па-ранейшаму змяшчаецца ў швейным кошыку.

Калі Мюмла прыйшла, Дзядзька Скрут сядзеў на мастку і лавіў рыбу ў вершу, зробленую з сеткі для курэй. На ім быў начны халат, гамашы і капялюш, а зверху яшчэ

парасон. Мюмла ніколі не бачыла яго зблізку і агледзела яго ўважліва і не без цікавасці. Ён быў надзіва невялічкі.

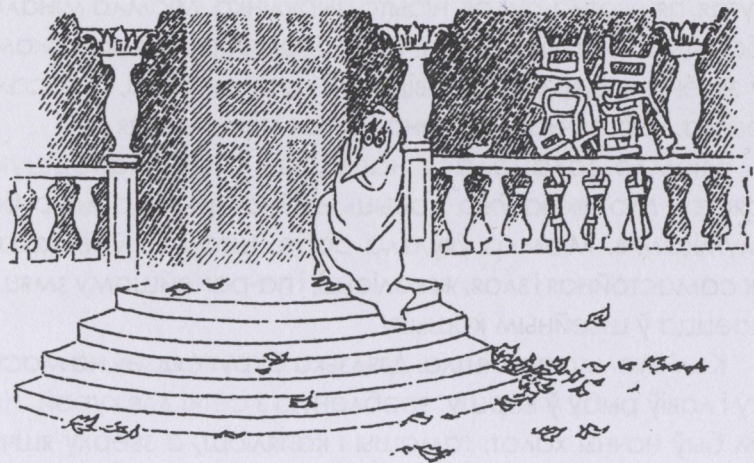
– Ведаю, ведаю, хто ты, – сказаў ён. – А я не хто іншы, як Дзядзька Скрут! І я ведаю, што вы цішком ладзіце гулянку: у вашых вокнах святло гарыць усю ноч!

– Калі табе так здаецца, то табе што хочаш здасца, – бесклапотна адказала Мюмла. – Ты не бачыў Маленькую Мю?

– Не крычы ты! – голасна ўсклікнуў Дзядзька Скрут. – Я выдатна ўсё чую, толькі рыбу мне распужаеш!

– Яна і так даўно распужаная, – сказала Мюмла і пабегла далей.

Дзядзька Скрут фыркнуў і ўтуліўся пад парасон. Ягоны ручай заўсёды быў поўны рыбы. Ён паглядзеў у бурую ваду, што набрынялай бліскучай масай цякла пад масток. Яна несла з сабой тысячы напаўпатанулых рэчаў, што дрэйфавалі міма і сплывалі прэч, увесь час – міма

і прэч... Дзядзьку Скруту забалелі вочы, ён прымружыўся, каб убачыць свой ручай – чысты, з пячаным дном і шпаркімі мігатлівымі рыбкамі...

«Нешта тут не так, – трывожна падумаў Дзядзька Скрут. – Масток сапраўдны, правільны масток. А вось я сам – зусім новы...» Думкі сплылі прэч, і ён заснуў.

На верандзе, накрыўшы ногі коўдрамі, сядзела Філіф'ёнка. Яна выглядала так, быццам уся даліна належыць ёй, толькі яна не надта гэтаму рада.

– Здароў, – сказала Мюмла. Яна адразу ўбачыла, што дом пусты.

– Добры дзень, – адказала Філіф'ёнка з халоднай прыязнасцю, з якой звычайна звярталася да мюмлаў. – Яны з'ехалі. Не сказаўшы ні слова. Можна толькі парадавацца, што дзверы ў дом не замкнулі!

– Яны ніколі не замыкаюць, – сказала Мюмла.

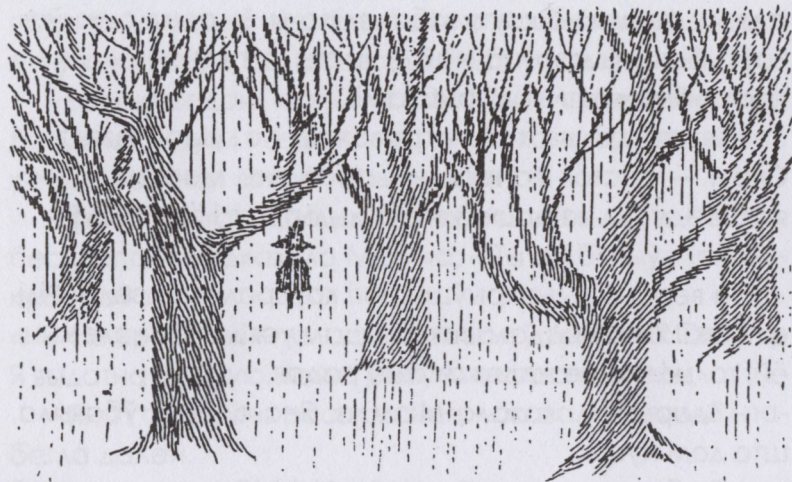
– Замыкаюць, – прашаптала Філіф'ёнка і даверліва нахілілася наперад. – Замыкаюць. Шафа для бялізны наверху замкнёная! Там, нябось, і хаваюць свае каштоўнасці, усё, што ім дарагое!

Мюмла разглядала Філіф'ёнку – яе поўныя распачы вочы, каляныя пасмы валасоў, усе да адной сціснутыя заколкамі, і баа з лісіцы, што кусала сябе за хвост. Філіф'ёнка не змянілася. На садовай сцяжынцы паказаўся Хемуль – ён зграбаў лісце. Следам за ім бег хомсік і збіраў лісце ў кошык.

– Здароў, – сказаў Хемуль. – І ты тут?

– А хто гэты вось? – спытала Мюмла.

– Я прынесла з сабой падарунак, – сказала за яе спінай Філіф'ёнка.

– Гэта хомса, – патлумачыў Хемуль. – Ён мне крыху дапамагае па садзе.

– Вельмі прыгожую парцалянавую вазу для Мумімамы! – рэзка сказала Філіф'ёнка.

– Вунь як, – сказала Мюмла. – А ты, значыць, лісце зграбаеш.

– Так, прыемная праца, – пацвердзіў Хемуль.

Раптам Філіф'ёнка закрычала:

– Нельга чапаць старое лісце! Гэта небяспечна! Там поўна гнілі!

Яна адскочыла да веранды, узмахнуўшы коўдрамі.

– Бактэрыі! – крычала яна. – Чарвякі! Вусені! Казюркі! Не чапайце іх!

Хемуль зграбаў лісце далей. Яго ўпарты бязвінны твар нахмурыўся, і ён панура паўтарыў:

– Я стараюся для Мумітаты.

– Я ведаю, пра што кажу, – пагрозліва сказала Філіф'ёнка і падышла бліжэй.

Мюмла паглядзела на іх. «Старое лісце? – падумала яна. – Якія яны дзіўныя...» Яна ўвайшла ў дом і паднялася наверх. Там было вельмі халодна. Паўднёвы гасцявы пакой быў такі самы, як раней: белая камода, пабляклая карціна з выявай даўняга шторму, блакітная пуховая коўдра. Гарлач для вады, каб мыць лапы, стаяў пусты, з мёртвым павуком на дне. Пасярод пакоя стаяла валізка Філіф'ёнкі, а на ложку ляжала ружовая начная кашуля.

Мюмла занесла валізку і кашулю ў паўночны гасцявы пакой і зачыніла іх там. Паўднёвы пакой ейны – гэтак жа дакладна, як і тое, што яе стары грабеньчык ляжыць на камодзе пад сурвэткай з вафельнай тканіны. Яна прыўзняла сурвэтку – грэбень быў там. Мюмла села пры акне, распусціла прыгожыя доўгія валасы і пачала іх расчэсваць. Унізе доўжылася ранішняя сварка, але яе было не чуваць праз шыбы.

Мюмла расчэсвалася і расчэсвалася, валасы патрэсквалі ад маленькіх электрычных разрадаў і рабіліся ўсё болей бліскучымі; яна безуважна разглядала вялікі сад, які восень перамяніла і зрабіла незнаёмым, пустэльным краявідам. Дрэвы нагадвалі шэрыя кулісы, завесы ў імжы, за якімі не было нічога, апроча іншых завес. Бязгучная сварка каля веранды працягвалася. Яны махалі лапамі, мітусіліся, здаваліся такімі ж няяснымі, як і сад. Акрамя хомсы. Той стаяў нерухома, уперыўшыся сабе пад ногі.

На даліну напоўз шырокі цень – насоўваўся новы дождж. На мастку паказаўся Снусмумрык. Гэта быў ён – больш ні ў кога няма такой зялёнай апраткі. Ён

спыніўся каля бэзу, паглядзеў. Потым падышоў бліжэй – цяпер яго хада была іншай, больш павольнай. Мюмла адчыніла акно.

Хемуль адкінуў граблі ўбок.

– Усё стараешся, каб парадак быў, і вось, – сказаў ён. Філіф'ёнка вымавіла ў паветра:

– У часы Мумімамы ўсё было інакш!

Хомса стаяў ды глядзеў на яе боцікі – ён бачыў, што яны ёй цесныя. Паліў дождж. Апошнія засмучаныя лісты адчапіліся ад галінак і апалі на веранду, дождж мацнеў і мацнеў.

– Здароў, – сказаў Снусмумрык.

Яны паглядзелі адно на аднаго.

– Здаецца, дождж пайшоў, – нервова сказала Філіф'ёнка. – Дома нікога.

А Хемуль сказаў:

– Як цудоўна, што ты прыйшоў!

Снусмумрык няўцямна, з сумневам варухнуў лапай і схваўся ў цень свайго капелюха. Ён павярнуўся і падаўся назад да рэчкі. Хемуль і Філіф'ёнка пайшлі следам. Яны ішлі на адлегласці, пачакалі, пакуль ён паставіць каля мастка намёт, паглядзелі, як ён у яго залез.

– Як цудоўна, што ты прыйшоў, – паўтарыў Хемуль.

Яны пастаялі яшчэ крыху, чакаючы пад дажджом.

– Ён спіць, – прашаптаў Хемуль. – Стаміўся.

Мюмла бачыла, як яны вяртаюцца да дома. Яна зачыніла акно і дбайна сабрала валасы ў тугі прыгожы вузельчык.

Няма нічога прыемнейшага за тое, каб атрымліваць асалоду, і няма нічога прасцейшага за гэта. Мюмле не было шкада тых, каго яна сустракала, а потым забывала, і яна ніколі не ўмешвалася ў чужыя справы. Яна назірала турботамі іншых са спакойным здзіўленнем.

Пуховая коўдра была блакітная. Шэсць гадоў Мумімама збірала гагачы пух, і цяпер коўдра ляжала ў паўднёвым гасцявым пакоі пад вязаным карункавым пакрывалам і чакала таго, хто любіць атрымліваць асалоду. Мюмла вырашыла пакласці ў ногі грэлку: яна ведала, дзе яе знайсці. Кожныя пяць дзён яна будзе мыць валасы дажджавой вадой. Калі спусцяцца прыцемкі, крыху паспіць. А вечарамі кухня будзе цёплая ад гатавання ежы.

Можна легчы на мастку і глядзець, як праплывае вада. А можна бегаць або пераходзіць забалаць у чырвоных боціках. Яшчэ можна скруціцца абаранкам і слухаць, як па даху грукіе дождж. Атрымліваць асалоду вельмі проста.

Лістападаўскі дзень павольна хіліўся да вечара. Мюмла залезла пад пуховую коўдру, выцягнула ногі так, што аж костачкі затрашчалі, і скруціла пальцы вакол цёплай грэлкі. На дварэ ішоў дождж. Праз пару гадзін яна дастаткова прагаладаецца для Філіф'ёнчынай вячэры і, можа быць, захоча пагутарыць. А пакуль ёй не трэба рабіць нічога – толькі занурыцца ў сваё цяпло. Увесь

свет стаў вялікаю мяккаю коўдрай, якая ахінула мюмлу, пакінуўшы астатняе звонку. Мюмла ніколі нічога не сніла – яна спала, калі ёй хацелася спаць, і прачыналася, калі варта было прачнуцца.

10

У намёце было цёмна. Снусмумрык вылез са спальніка: пяць тактаў так і не падступілі бліжэй. Ні следу музыкі. Звонку было зусім ціха, дождж перастаў. Ён вырашыў падсмажыць сала і пайшоў да хлява па дровы.

Калі загарэўся агонь, Хемуль з Філіф'ёнкай зноў падышлі да намёта – пастаялі, паглядзелі, нічога не кажучы.

Снусмумрык спытаў:

– Вы ўжо вячэралі?

– Мы не можам, – адказаў Хемуль. – Мы не можам дамовіцца, хто будзе мыць посуд.

– Хомса, – сказала Філіф'ёнка.

– Не, не хомса, – сказаў Хемуль. – Ён мне крыху дапамагае па садзе. Домам павінны займацца Філіф'ёнка і Мюмла: гэта справа жаночая, ці не так? Хіба я не слухна кажу? Я гатую каву, парадкую ўсё. А Дзядзька Скрут занадта стары, то хай сабе робіць што хоча.

– Хемулям абы ўвесь час наводзіць парадак! – усклікнула Філіф'ёнка.

Абодва паглядзелі на Снусмумрыка, адчайна і пільна.

«Мыць посуд, – падумаў ён. – Яны нічога не разумеюць. Мыць посуд – гэта пабоўтаць талеркай у ручаі, спаласнуць лапы і выкінуць зялёны ліст – гэта ж зусім нічога. Пра што яны гавораць?»

– Хемулям абы ўвесь час наводзіць парадак – хіба не так? – спытала Філіф'ёнка. – А тут сур'ёзныя рэчы!

Снусмумрык падняўся, яны крыху палохалі яго. Ён паспрабаваў прыдумаць, што сказаць ім, але нічога не здавалася ўцямным і слушным.

Раптам Хемуль усклікнуў:

– Не буду я парадкавацца! Хачу жыць у намёце і быць свабодным!

Ён адхінуў уваход у намёт, запоўз у сярэдзіну і заняў там усю прастору.

– Бачыш, які ён, – прашаптала Філіф'ёнка.

Яна крыху пачакала і пайшла.

Снусмумрык зняў патэльню з агню: сала ператварылася ў вуголле. Набіў люльку. Праз хвіліну асцярожна спытаў:

– Ты раней спаў у намёце?

Хемуль пахмурна адказаў:

– Жыццё сярод дзікай прыроды – найлепшае, што я ведаю.

Было ўжо зусім цёмна. Але воддаль у мумідоме гарэлі два акны – іх святло было такое ж роўнае і пяшчотнае, як і ранейшымі вечарамі.

У паўночным пакоі на гарышчы ляжала, нацягнуўшы коўдру па самы нос, Філіф'ёнка – уся галава яе была

ў папільётках, ад якіх балела шыя. Філіф'ёнка лічыла дзірачкі ад сучкоў у столі і хацела есці.

Увесь час, з самага пачатку, яна лічыла, што ежу будзе гатаваць яна. Ёй падабалася расстаўляць прыгожымі радкамі на кухонных паліцах слоічкі і пакункі, знаходзіць новыя спосабы схаваць рэшткі старой ежы ў запяканках і кракетах так, каб ніхто іх не пазнаваў. Яна любіла гатаваць ежу з нічога і ведала, што нават дробачка манкі ў яе не прападзе.

На верандзе вісеў вялікі абедзенны гонг мумісям'і. Філіф'ёнка заўсёды хацела быць той, хто абвясчае час вячэры масяжанковым звонам – бом, бом! – па ўсёй даліне, пакуль усе не прыбягуць з крыкамі: «Ежа! Ежа! Што ты нам сёння прыгатавала? О, якія мы галодныя!»

У Філіф'ёнкі на вачах выступілі слёзы. Хемуль забраў у яе ўсю радасць. Яна б і посуд памыла з задавальненнем, калі б толькі гэта прыйшло да галавы ёй самой. Філіф'ёнка павінна займацца домам, бо гэта жаночая справа. Ха. Ды яшчэ і з Мюмлай.

Філіф'ёнка пагасіла святло, каб не гарэла без патрэбы, і накрылася з галавою коўдрай. Зарыпелі прыступкі сходаў, што вялі на гарышча. З залы даляцеў слабы, ледзь чутны грукат. Недзе ў пустым доме зачыніліся дзверы. «Адкуль у пустым доме столькі гукаў?» – падумала Філіф'ёнка. Потым яна ўспомніла, што ў доме процьма народу. Толькі чамусьці яна ўсё адно лічыла яго пустым.

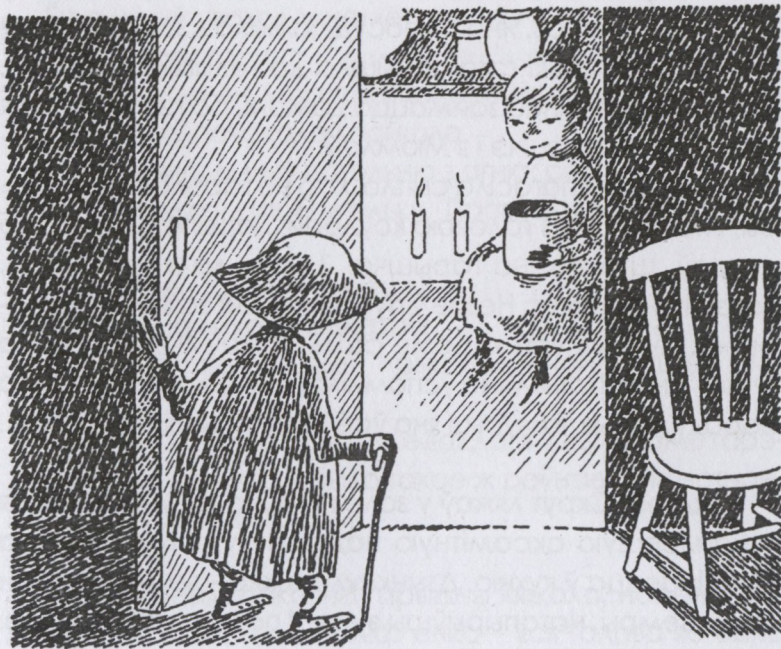
Дзядзька Скрут ляжаў у зале на канапе, унурыўшыся ў найлепшую аксамітную падушачку, і чуў, як нехта прабіраецца ў кухню. Дзынкнула шкло – вельмі ціха. Ён сеў у цемры, натапырыўшы вушы, і падумаў: «Гуляюць».

Зноў зрабілася зусім ціха. Дзядзька Скрут ступіў на халодную падлогу і падкраўся да кухонных дзвярэй. У кухні таксама было цёмна, але з-пад дзвярэй кладоўкі ззяла палоска святла.

«Ага, – падумаў Дзядзька Скрут. – Схаваліся ў кладоўцы». Ён ірвануў дзверы – там сядзела Мюмла і ела салёныя агуркі, перад ёй на паліцы гарэлі дзве свечкі.

– А, і табе прыйшла тая ж ідэя? – сказала яна. – Вось агуркі, а там сухарыкі з карыцай. А гэта пікулі, іх не бяры. Занадта вострыя.

Дзядзька Скрут адразу схапіў слоік з пікулямі і пачаў есці. Было нясмачна, але ён усё адно еў.

Тады Мюмла сказала:

– Твой страўнік не для пікуляў. Выбухнеш і памрэш на месцы.

– У адпачынку не паміраюць, – весела адказаў Дзядзька Скрут. – А што ў іх у супніцы?

– Хвоя, – адказала Мюмла. – Яны набіваюць жываты ігліцай перад тым, як залегчы ў спячку.

Яна прыўзняла накрывку і сказала:

– Відаць, продак злопаў амаль усё.

– Які продак? – спытаў Дзядзька Скрут і неўпрыкмет перайшоў да агуркоў.

– Той, што ў печы, – патлумачыла Мюмла. – Яму трыста гадоў, і ён цяпер у спячцы.

Дзядзька Скрут прамаўчаў. Ён паспрабаваў зразумець, захапляе яго ці абурэе той факт, што існуе нехта яшчэ старэйшы, чым ён сам. Гэта вельмі яго зацікавіла, і ён вырашыў пабудзіць продка і пазнаёміцца з ім.

– Паслухай, – сказала Мюмла. – Марная справа яго будзіць. Ён працнецца толькі ў красавіку. Ты ўжо паўслоіка агуркоў з'еў.

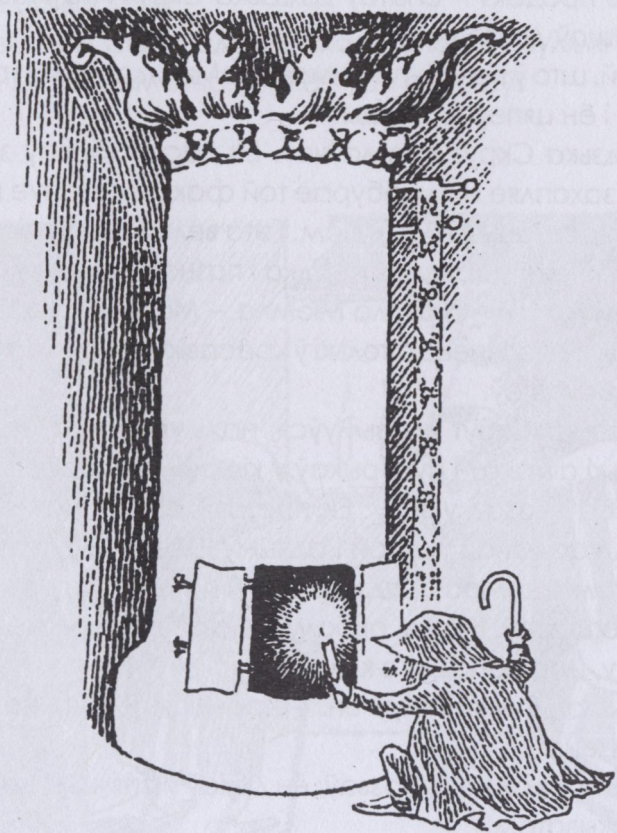
Дзядзька Скрут надзьмуўся, нахмурыў лоб, запхнуў некалькі агуркоў і сухарыкаў у кішэні, узяў сабе свечку і падыбаў назад у залу. Ён паставіў свечку на падлогу перад кафлянай печкай і адчыніў дзверцы. Усярэдзіне была толькі цемра. Дзядзька Скрут пасвяціў унутры свечкай, паглядзеў. Нічога, акрамя нейкай паперчыны і купкі попелу, што нападлаў з коміна.

– Ты там? – крыкнуў ён. – Прачніся! Я хачу на цябе паглядзець!

Але продак не адказваў; ён ляжаў у спячцы з набітым хвояй жыватам.

Дзядзька Скрут узяў паперчыну і ўбачыў, што гэта ліст. Ён сеў на падлогу і паспрабаваў успомніць, дзе ягоныя акуляры. Не атрымалася. Тады Дзядзька Скрут схваў ліст у надзейным месцы, задзьмуў свечку і зноў закапаўся ў падушкі.

«Цікава, ці пускаюць яны продка на свае гулянкі, – падумаў ён пахмурна. – У кожным разе, дзень у мяне быў вясёлы. І цалкам мой».

Хомса Бімс ляжаў у каморы на гарышчы і чытаў сваю кнігу. Свечка побач з ім асвятляла маленькае кола бяспекі ў вялікім чужым доме.

– Як мы адзначылі вышэй, – чытаў хомса, – памянёны адметны від назапашваў моц ад электрычных разрадаў, якія рэгулярна ўтвараліся ў міжгор'ях і праціналі ноч белымі і фіялетавымі выбліскамі. Мы можам уявіць сабе, як апошні прадстаўнік віду нумулітаў, што знаходзіцца на мяжы вымірання, набліжаецца да воднай паверхні, як ён прабіраецца да бясконцых дрыгвяных абшараў дажджавых лясоў, дзе маланкі адлюстроўваюцца ў бурбалках, што падымаюцца з глею, і як ён урэшце пакідае родную стыхію.

«Ён, пэўна, быў дужа самотны, – падумаў Бімс. – Ён быў не такі, як астатнія, сям'я не клапацілася пра яго, і ён сышоў. Цікава, дзе ён цяпер і ці ўбачу я калі-небудзь яго. Можна, ён пакажацца мне, калі я буду апавядаць вельмі выразна».

Хомса Бімс сказаў:

– Канец раздзела, – і пагасіў святло.

11

Доўгім цьмяным світаннем, пакуль лістападаўская ноч змянялася ранкам, з мора нападзай туман. Ён перакаціўся праз горы, саслізнуў па той бок у даліны і напоўніў іх да краёў. Снусмумрык намерыўся прагнуцца рана, каб пабыць некалькі гадзін сам-насам. Ягонае вогнішча даўно дагарэла, але ён не мёрз. Ён валодаў простым, але рэдкім мастацтвам захоўваць сваё цяпло: ён збіраў яго вакол сябе, ляжаў нерухома і вельмі стараўся нічога не сніць.

Туман прынёс з сабой суцэльную цішыню, даліна застыла.

Снусмумрык прагнуўся імгненна, як звер, – сну ні ў адным воку. Цяпер пяць тактаў былі бліжэй.

«Добра, – падумаў ён. – Кубак чорнай кавы – і яны мае». (А варта было абысціся без кавы).

Ранішняе вогнішча занялося, разгарэлася. Снусмумрык наліў у каўнік рачной вады, паставіў на агонь, адступіў на крок і паваліўся на спіну, спатыкнуўшыся аб Хемулёвы граблі. Рондаль са страшным грукатам пакаціўся па прыбярэжным адхоне, Хемуль высунуў з намета вялікі нос і сказаў:

– Здароў!

– Здароў, здароў, – адказаў Снусмумрык.

Хемуль выпайз да вогнішча, з галавой захінуўшыся ў спальнік, ён змёрз і не выпайся, але цвёрда вырашыў быць прыязным.

– Жыццё на прыродзе! – сказаў ён.

Снусмумрык сачыў за кавай.

– Ты падумай, – працягваў Хемуль. – Ты падумай – пачуць усе таямнічыя гукі ночы з сапраўднага намета! У цябе часам няма чаго-небудзь, што дапамагае, калі надзьмула ў вуха?

– Не, – адказаў Снусмумрык. – Табе класці цукар ці не?

– Пакладзі, чатыры, калі можна, – адказаў Хемуль.

Ён пачаў сагравацца спераду, і ў крыжы ўжо так не балела. Кава была вельмі гарачая.

– Што мне ў табе падабаецца, – даверліва сказаў Хемуль, – дык гэта тое, што ты так мала размаўляеш. Ствараецца ўражанне, што ты страшэнна разумны, бо маўчыш. Хочацца расказаць пра сваю лодку.

Смуга развейвалася вельмі павольна: навокал ды пад вялікімі ботамі Хемуля праступіла чорная вільготная зямля, а галава Хемуля ўсё яшчэ заставалася ў тумане. Усё, акрамя вушэй, было ў парадку; раптам ён адчуў сябе ўзнёслым і беспклапотным і сказаў:

– Мы з табой разумеем адзін аднаго. Паслухай. Та-тава лодка ляжыць за прычалам з купальняй. Яна ж там, праўда?

І яны ўспомнілі прычал, вузенькі і самотны, які ледзь трымаўся над вадой на пачарнелых сваях, – на самым яго канцы была вастраверхая купальня з чырвонымі і зялёнымі шкельцамі ў вокнах ды стромымі сходамі, што спускаліся ў ваду.

– Не думаю, што лодка засталася там, – сказаў Снусмумрык, адстаўляючы кубак. І падумаў: «Яны паплылі на ёй. Не хачу пра іх размаўляць з гэтым хемулём».

Але Хемуль нахіліўся да яго і сур'ёзна сказаў:

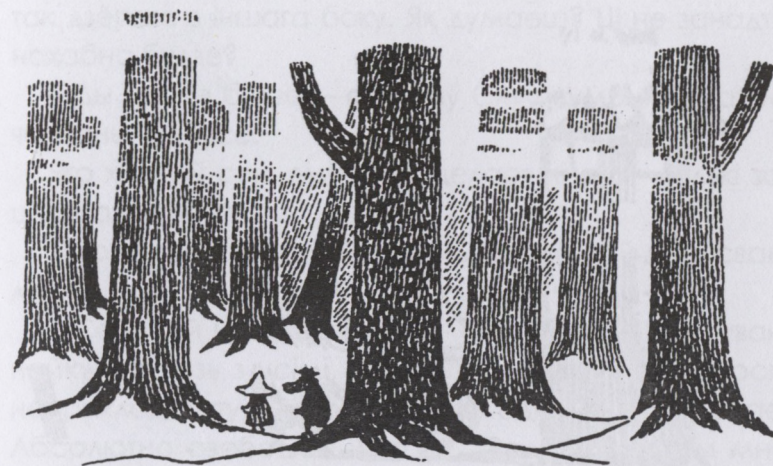
– Трэба пайсці праверыць. Толькі ты і я, так будзе лепш.

Яны ішлі ў тумане, які ўздымаўся і адпаўзаў прэч. У лесе туман быў суцэльным белым дахам, што трымаўся на чорных калонах ствалоў, – доўгі ўрачысты краявід, створаны з цішы. Хемуль думаў пра сваю лодку, але нічога не казаў. Ён ішоў следам за Снусмумрыкам да самага мора, і нарэшце ўсё зноў зрабілася простым і напоўнілася сэнсам.

Прычал быў такі самы. Ветразніка не было. Валікі, на якіх спускалі лодку, і садок для рыбы ляжалі вышэй за мяжу прыліву, а маленькі ялік быў зацягнуты аж у лес. Туман распоўзся над вадой, і ўсё было аднолькава пяшчотнае і сівое: і бераг, і паветра, і ціша.

– Ведаеш, як я сябе адчуваю? – усклікнуў Хемуль. – Я адчуваю сябе зусім, зусім незвычайна! І вушы больш не баляць.

Яго ахапіла раптоўнае жаданне даверыцца, раска-заць пра свае спробы навесці ва ўсім парадак, так, каб і іншым было добра, але ён саромеўся і не знаходзіў

патрэбных слоў. Снусмумрык рушыў далей. Праз увесь бераг, дакуль сягала вока, цёмным валам ляжала тое, што прынеслі прылівы і буры, – выкінутае і забытае, забытанае ў ціне і трыснягу, пачарнелае і ацяжэлае ад вады. Разламаныя дошкі, поўныя цвікоў і напайвыдзертых жалезных дужак. Мора абсмактала бераг да самых дрэваў – на галінах віселі водарасці.

– Нішто сабе шторм быў, – сказаў Снусмумрык.

– Я так страшэнна стараюся! – усклікнуў за ягонай спінай Хемуль. – Я так жахліва хачу!

Снусмумрык выдаў свой звычайны няўцямны гук, які значыў, што ён пачуў, але яму няма чаго дадаць. Ён выйшаў на прычал. Пясчанае дно пад ім пакрывала бурая маса, якая ціха-ціха пагойдвалася пад рухі мора: гэта быў фукус, выдраны штормам. Туман знік раптоўна, і берага, пусцейшага за гэты, не было ва ўсім свеце.

– Разумееш? – сказаў Хемуль.

Снусмумрик прыкусіў люльку і ўперыўся ў ваду.

– Так-так, – сказаў ён. І праз хвілю: – Я думаю, невялікія лодкі заўсёды варты будаваць клінкерным спосабам.

– Я таксама так лічу, – пагадзіўся Хемуль. – Мая лодка – клінкернай будовы. Гэта, безумоўна, самы цудоўны спосаб для маленькіх лодак. І іх трэба прасмольваць, а не змазваць алівай, праўда ж? Я прасмольваю сваю лодку кожную вясну перад спускам на ваду. Паслухай. Ты можаш дапамагчы мне з адной справай? Я пра ветразь. Не магу вырашыць, якім ён мусіць быць, белым або чырвоным. Белы, вядома, заўсёды добра, усё ж класіка, але я тут падумаў пра чырвоны – гэта было б

так дзёрзка з іншага боку. Як думаеш? Ці не занадта нахабна будзе?

– Ды не, не будзе, – адказаў Снусмумрык. – Вазьмі чырвоны, ды і ўсё.

Яго хіліла ў сон, яму не хацелася нічога – толькі зашыцца ў намёт.

Усю дарогу дадому Хемуль расказваў пра сваю лодку.

– Са мной нешта дзіўнае, – сказаў ён. – Я адчуваю нейкую павязь з усімі, хто любіць лодкі. Вазьмі вось, напрыклад, тату. Ён проста бярэ аднойчы і адплывае. Абсалютна свабодны. Часам... Ведаеш, часам мне здаецца, што мы з татам падобныя. Толькі крышачку, вядома, але ўсё ж.

Снусмумрык адказаў няпэўным гукам.

– Так. Гэта праўда, – спакойна адказаў Хемуль. – А якое багацце сэнсу ў назве татавай лодкі – «Прыгода»! Каля намёта яны рассталіся.

– Цудоўны быў ранак, – сказаў Хемуль. – Дзякуй, што мяне выслухаў.

Снусмумрык схаваўся ў намёце, колер якога быў такі па-летняму зялёны, што здавалася, на дварэ ззяе сонца.

Калі Хемуль падышоў да дома, раніца ўжо скончылася. Пачаўся дзень тых, хто нічога не ведаў пра атрыманы ім дарунак. Філіф'ёнка адчыніла акно, каб праветрыць пакой.

– Дабрыдзень! – гукнуў Хемуль. – Я спаў у намёце! Я чуў усе гукі ночы!

– Якія гукі? – незадаволена перапытала Філіф'ёнка, замацоўваючы зашчапкі.

– Гукі ночы! – паўтарыў Хемуль. – Ну, разумееш, гукі, якія можна пачуць уначы...

– А, во як, – сказала Філіф'ёнка.

Яна не любіла вокны: яны падступныя, толькі і чакай ліха – вецер то расчыніць іх, то зачыніць... У паўночнай мансардзе холад быў сцюдзёнейшы, чым на дварэ. Яна села перад люстэркам і, уздрыгваючы, пачала выбіраць з валасоў папільёткі. Яна думала пра тое, што заўсёды жыла на паўночным баку – нават у сябе дома, і ўсё чаму? Ды толькі таму, што ў Філіф'ёнак заўсёды ўсё з ног на галаву. Вось і валасы не прасохлі як след – не дзіва пры такой вільгаці! – пасмы павіслі, нягнуткія, як камінныя кручкі... За што ні вазьміся, усё абы-як, нават ранішня прычоска, без якой нікуды, і гэтая Мюмла ў доме, і ўсё астатняе. Дом вільготны, прытхлы, пыльны – яго трэба прачысціць, прадзьмуць скразняком усе пакоі, трэба нагрэць паболей вады і зладзіць вялікую, цудоўную, грунтоўную генеральную прыборку...

Але не паспела яна дадумаць да слова «прыборка», як па целе прабегла хваля млосці і моташнасці, і на жахлівы міг Філіф'ёнка павісла над прорвай. Яна зразумела: «Я больш ніколі не змагу прыбірацца. Як мне цяпер жыць без прыборкі і гатавання? Гэта ж адзінае, чым варта займацца».

Філіф'ёнка вельмі павольна спусцілася па сходах. Астатнія сядзелі на верандзе на лаве і пілі каву. Філіф'ёнка акінула іх позіркамі. Паглядзела на пакамечаны капялюш Дзядзькі Скрута, на кудлатую галаву хомсы, на шырокі карак Хемуля, крыху пачырванелы ад ранішняга холаду, – агледзела ўсіх, хто там сядзеў, – і валасы Мюмлы – ах, якія прыгожыя! – і раптам на Філіф'ёнку

навалілася цяжкая стома, і яна падумала: «Я ім зусім не падабаюся».

Філіф'ёнка стаяла пасярод залы і азіралася. Хемуль ужо завёў гадзіннікі, пагрукаў па барометры. Мэбля стаяла на сваіх месцах, і ўсё, што калісьці адбылося

ў гэтай зале, адгарадзілася, схавалася і не хацела знацца з Філіф'ёнкай.

Раптам яна імкліва рушыла ў кухню па дровы. Яна распаліць у кафлянай печы вялікі агонь, які абагрэе пакінуты дом і ўсіх, хто спрабуе ў ім абжыцца.

– Гэй, ты, як там цябе, – гукнуў каля намёта Дзядзька Скрут. – Я ўратаваў продка! Майго сябра продка! Яна забылася, што ён жыве ў печы – і як яна толькі магла? Ляжыць цяпер і рыдае ў сваім ложку.

– Хто? – спытаў Снусмумрык.

– Тая з лісіным баа, хто яшчэ! – выгукнуў Дзядзька Скрут. – Хіба не жахліва?!

– Нічога, супакоіцца, – прамармытаў з намёта Снусмумрык.

Дзядзька Скрут здзівіўся і вельмі расчараваўся. Ён застукаў кіем па зямлі і нагаварыў кучу брыдкіх слоў, а потым сышоў да мастка, дзе сядзела і часала валасы Мюмла.

– Бачыла, як я выратаваў продка? – строга спытаў ён. – Яшчэ б секунда, і ён бы згарэў.

– Але ён не згарэў, – сказала Мюмла.

Дзядзька Скрут патлумачыў:

– Вы, маладыя, не цяміце ў вялікіх падзях. Не ўмееце адчуваць. Ты, мабыць, мной нават не захапляешся.

Ён выцягнуў вершу – у ёй было пуста.

– Рыба ў рэчцы бывае вясной, – падказала Мюмла.

– Гэта не рэчка, а ручай! – крыкнуў Дзядзька Скрут. – Гэта мой ручай, і ў ім поўна рыбы!

– Паслухай, Дзядзька Скрут, – спакойна сказала Мюмла. – Гэта і не рэчка, і не ручай. Гэта рачулка. Але

сям'я называе яе рэчкай – таму гэта рэчка. Толькі я адна бачу, што гэта рачулка. Навошта нам спрацацца пра тое, чаго няма і ніколі не было?

– Дзеля пацехі! – адказаў Дзядзька Скрут.

Мюмла расчэсвалася і расчэсвалася, расчоска шалахцела, як вада аб бераг, хваля за хваляй, ляютна і абыякава.

Дзядзька Скрут падняўся і вельмі важна сказаў:

– Дык што, калі ты бачыш, што гэта рачулка, трэба абавязкова мне пра гэта казаць? Жахлівыя дзеці, навошта вы мяне засмучаеце?

Ад здзіўлення Мюмла перастала расчэсвацца.

– Ты мне падабаешся, – сказала яна. – Я не хачу цябе засмучаць.

– Вось і добра, – сказаў Дзядзька Скрут. – Але тады перастань казаць, якое ўсё напраўду, і дазволь мне верыць у прыемнае.

– Паспрабую, – сказала Мюмла.

Дзядзька Скрут быў вельмі ўсхваляваны. Ён патэпаў назад да намёта і крыкнуў:

– Гэй, ты там! Гэта ручай, рачулка ці рэчка?! Ёсць там рыба ці няма? Чаму ўсё не так, як раней? І калі ты выйдзеш пацікавіцца?

– Хутка, – раздражнёна адказаў Снусмумрык. Ён прыслухоўваўся, але Дзядзька Скрут болей нічога не сказаў.

«Трэба выйсці да іх, – падумаў Снусмумрык. – Так не адседзішся. Чаму я толькі вярнуўся? Што мне да іх? Яны зусім нічога не ведаюць пра музыку». Ён перакаціўся на спіну, павярнуўся на живот, зашыўся носам у спальнік. Але што б ён ні рабіў, яны лезлі да яго ў намёт, яны былі

там увесь час – трывожныя вочы Хемуля і Філіф'ёнка, што рыдала ў сваім ложку, і хомса, які ўвесь час маўчаў і глядзеў долу, і збіты з тропу Дзядзька Скрут... Яны былі паўсюль, у самой ягонай галаве, а да таго ж намёт увесь прапах хемулём. «Трэба выйсці, – падумаў Снусмумрык. – Думаць пра іх яшчэ горш, чым быць з імі. Якія ж яны не падобныя да муміям'і...» Зусім нечакана, раптоўна, ён засумаваў па сям'і. З імі таксама было нялёгка. Ім хацелася пагаварыць. Яны былі паўсюль. Але з імі можна было заставацца на самоце. «Як гэта ў іх атрымлівалася? – здзіўлена падумаў Снусмумрык. – Як я мог бавіць разам з імі ўсе гэтыя доўгія леты і нават не заўважыць, што яны дазвалялі мне быць аднаму?»

12

Хомса Бімс чытаў вельмі павольна і ўважліва: «Ніякімі словамі не апісаць таго бязладнага часу, які надышоў у выніку знікнення электрычнасці. У нас ёсць прычыны меркаваць, што гэты нумуліт, гэтая адзінкавая з'ява, якую, нягледзячы ні на што, усё яшчэ можна аднесці да царства найпрасцейшых, істотна затрымаўся ў сваім развіцці і зазнаў перыяд змяншэння. Гэтае жалю вартае стварэнне пазбавілася здольнасці фасфарыцца і вяло скрытнае жыццё ў расколінах і глыбокіх западзінах, што служылі часовым прытулкам ад знешняга свету».

– Во як, – прашаптаў Бімс. – Цяпер хто хочаш можа на яго напасці, ён жа цяпер не электрычны... Ён толькі памяншаецца, памяншаецца і не ведае, куды падзецца...

Хомса Бімс скруціўся на рыбакоўнай сетцы і пачаў апавядаць. Ён запусціў звярка ў даліну, дзе жыў хомса,

які ўмеў рабіць электрычныя буры. Горныя перавалы прасвечваліся белымі і фіялетавымі бліскавіцамі, спачатку далёка-далёка, пасля бліжэй і бліжэй...

У вершу Дзядзькі Скрута не трапілася ніводнай рыбкі. Ён заснуў на мастку, капялюш з'ехаў яму на нос. Побач з ім на пячым дыванку ляжала Мюмла і глядзела, як цячэ бурая вада.

Каля паштовай скрыні сядзеў Хемуль і выводзіў буйныя літары на кавалку фанеры – ён пісаў слова «Мумідол» марылкай пад чырвонае дрэва.

– Для каго гэта? – спытала Мюмла. – Калі нехта сюды прыйшоў, дык ён ужо бачыць, што ён тут.

– Не, гэта не для іншых, – патлумачыў Хемуль. – Гэта для нас.

– А навошта? – не зразумела Мюмла.

– Не ведаю, – сам здзівіўся Хемуль. Ён падумаў, пакуль дамалёўваў апошняю літару, і адказаў: – Можа, дзеля большай пэўнасці? З назвай адчуваецца неяк па-асабліваму, калі ты разумееш, пра што я.

– Не разумею, – адказала Мюмла.

Хемуль дастаў з кішэні вялікі цвік і пачаў прыбіваць фанерыну да парэнчаў мастка. Дзядзька Скрут прахапіўся і мармытнуў:

– Ратуйце продка...

Снусмумрык з капелюхом на носе выскачыў з намёта і закрычаў:

– Ты што робіш?! Ану спыніся!

Яны ніколі раней не бачылі Снусмумрыка ў гневе, гэта іх напалохала і вельмі збянтэжыла. Усе адвялі вочы. Хемуль вынуў цвік.

– Толькі давай без крыўды! – абвінаваўча крыкнуў Снусмумрык. – Ты ж сам ведаеш!

Нават хемуль мусіць дапяць, што любому снусмумрыку ненавісныя шыльды і ўсё, што нагадвае пра прыватную тэрыторыю і забаронены ўваход, што абмяжоўвае, адмяжоўвае і перакрывае дарогу. Калі нехта хоць крышачку цікавіцца снусмумрыкамі, то хутка скеміць, што шыльды – гэта адзінае, што можа іх абурыць, раззлаваць і раз'юшыць! І цяпер Снусмумрык быў сам не свой. Ён накрываў на Хемуля, учыніў сцэну, здавалася, цяпер хоць ты павыцягвай усе цвікі ў свеце – яму будзе мала!

Хемуль выпусціў фанерыну ў рэчку. Літары ўміг пацямнелі і зрабіліся нечытальныя, шыльду падхапіла плынь і панесла да мора.

– Бачыш, – сказаў Хемуль. – Сплыла. Мабыць, гэта было не так і важна, як я думаў.

Голас Хемуля змяніўся – зусім крыху. У ім было трошачкі менш павагі. Хемуль падступіў бліжэй да Снусмумрыка – і меў на гэта права. Снусмумрык нічога не сказаў, ён стаяў зусім нерухома. Раптам ён падскочыў да паштовай скрыні каля парэнчаў мастка, прыўзняў

вечка і зазірнуў туды, потым адбег далей да вялікага клёна і засунуў лапу ў пусты ствол.

Дзядзька Скрут падняўся і крыкнуў:

– Чакаеш лістоў?

Снусмумрык быў ужо каля хлява. Перакуліў калоду. Увайшоў у хлёў і памацаў за аконнай палічкай над варштатам.

– Акуляры згубіў? – пацікавіўся Дзядзька Скрут.

Снусмумрык рушыў далей. Ён сказаў:

– Я хачу пашукаць у спакоі.

– Во як! – выгукнуў Дзядзька Скрут і заспяшаўся следам за ім. – Гэта ты правільна. Даўней я цэлымі днямі шукаў рэчы, словы ды імёны, і не было нічога горшага, чым калі іншыя спрабавалі мне дапамагчы.

Ён моцна ўчапіўся ў Снусмумрыкаў плашч і сказаў:

– Ведаеш, што мне даводзілася слухаць цэлымі днямі? А во што! «Дзе ты бачыў гэта апошні раз? Паспрабуй успомніць. Калі гэта здарылася? Дзе гэта было?» Ха-ха! Цяпер годзе з мяне. Я забываю ды губляю што захачу. І вось што я табе скажу...

– Дзядзька Скрут, – сказаў Снусмумрык. – Увосень рыба трымаецца берага. Пасярод рэчкі рыбы зусім няма.

– Пасярод ручая, – узрадавана паправіў Дзядзька Скрут. – Гэта першыя разумныя словы, якія я пачуў за цэлы дзень.

Ён адразу пайшоў. Снусмумрык працягваў шукаць. Ён хацеў знайсці ліст Мумітроля, развітальны ліст, які мусіў недзе быць, бо мумітролі ніколі не забываюць развітацца. Але ўсе таемныя хованкі былі пустыя.

Мумітроль быў адзіны, хто ведаў, як трэба пісаць лісты снусмумрыкам. Сцісла і па справе. Ніякіх там

абяцанняў, тугі і сумнасцяў. І што-небудзь смешнае ў канцы.

Снусмумрык зайшоў у дом і падняўся наверх. Адкруціў вялікую драўляную булавешку з парэнчаў – там таксама было пуста.

– Пуста! – сказала ў яго за спінай Філіф'ёнка. – Калі ты шукаеш іхнія каштоўнасці, то іх там няма. Яны ў шафе для бялізны, а яна замкнёная.

Яна сядзела на парозе свайго пакоя, захінуўшы ногі коўдрамі і абматаўшыся лісіным баа да самага носа.

– Яны ніколі нічога не замыкаюць, – сказаў Снусмумрык.

– Тут халодна! – усклікнула Філіф'ёнка. – Чаму вы мяне не любіце? Чаму вы не прыдумаеце мне заняткаў?

– Ты магла б спусціцца ў кухню, – прамармытаў Снусмумрык. – Там цяплей.

Філіф'ёнка не адказала. Недзе далёка ледзьве чутна прагрукатаў гром.

– Яны ніколі нічога не замыкаюць, – паўтарыў Снусмумрык. Ён падышоў да шафы для бялізны і адчыніў дзверы. Там было пуста. Ён спусціўся па сходах, не азірнуўшыся.

Філіф'ёнка павольна ўстала. Яна бачыла, што шафа пустая. Але з пыльнай цемры патыхнула жахлівым, чужым пахам – гэта быў прытхлы, саладжавы водар гніласці. У шафе не было нічога, акрамя пасечанай моллю вязанай сурвэткі і мяккага кіліма шэрага пылу. Філіф'ёнка ўздрыгнула і нахілілася. Ці гэта не дробныя разлапістыя слядочки там у пыле – зусім маленечкія, амаль незаўважныя?.. Нехта ў гэтай шафе жыве, і цяпер іх выпусцілі – тых, што выпаўзаюць, калі перакуліш валун,

тых, што кішаць пад гнілымі раслінамі, – яна ведала, цяпер яны выбраліся! Яны выбеглі, прашамацеўшы лапкамі, бразгаючы панцырамі, абмацваючы ўсё вусікамі, прапаўзлі на мяккіх белых брушках... Яна крыкнула:

– Хомса! Хадзі сюды! – І хомса Бімс выйшаў са сваёй каморы, вельмі пакамечаны і разгублены. Ён глядзеў на Філіф'ёнку так, нібыта не можа яе пазнаць. Ноздры яго раздзімаліся, і вакол адчуваўся моцны пах электрычнасці, свежы і востры.

– Яны збеглі! – ускрыкнула Філіф'ёнка. – Яны жылі ў гэтай шафе, а цяпер збеглі адтуль!

Дзверкі шафы варухнуліся, і Філіф'ёнка заўважыла рух – там прамільгнула штосьці жажлівае; яна закрычала. Але гэта было толькі люстэрка з унутранага боку дзвярэй – шафа была па-ранейшаму пустая.

Хомса Бімс, прыкрыўшы лапамі вусны, падышоў бліжэй; яго вочы зрабіліся зусім чорныя і круглыя. Пах электрычнасці ўсё мацнеў і мацнеў.

– Я выпусціў яго, – прашаптаў ён. – Ён ёсць, і я яго выпусціў.

– Каго ты выпусціў? – спалохана спытала Філіф'ёнка. Хомса пахітаў галавой.

– Не ведаю, – сказаў ён.

– Але ты мусіў іх бачыць, – сказала Філіф'ёнка. – Падумай, успомні. Як яны выглядалі?

Але хомса схаваўся ў каморы і зачыніў дзверы. Яго сэрца тахкала, а па загрыўку папаўзлі дрыжкікі. Гэта праўда, звер прыйшоў. Ён у даліне. Хомса разгарнуў кнігу на патрэбным месцы і прачытаў уголас так хутка, як мог: «Паводле нашага небеспадстаўнага меркавання, надалей ягоны целасклад мусіў прыстасавацца да новых варункаў, і неабходнасць іх пераадольваць паступова ўтварыла тыя перадумовы, пры якіх можна дапусціць выжыванне. Дадзеная форма жыцця, якую мы насмельваемся пазначыць толькі як імаверную, як гіпотэзу, цягам невызначальнага перыяду часу доўжыла сваё цьмянае развіццё, тыпам сваіх паводзінаў нават у малой меры не адпавядаючы тым працэсам, якія мы разглядаем як нармальныя...»

– Нешта я не разумею, – прашаптаў хомса. – Адна балбатня... Калі яны не паспяшаюцца, усё прапала!

Ён лёг на кнігу, запусціўшы лапы ў валасы, і расказваў далей абы-як, адчайна, бо ведаў, што звер паступова робіцца ўсё меншым і меншым і што яму вельмі складана.

Навальніца падыходзіла і падыходзіла! Маланкі шугалі паўсюль! Трашчалі электрычныя разрады, дрэвы дрыжалі, і звер адчуў, што – вось! Ён пачаў расці, расці... Маланак стала яшчэ больш – поўнае неба! Белых, фіялетавых! Звер яшчэ больш вырас. Ён зрабіўся такім вялікім, што яму амаль не патрэбна была ніякая сям'я...

Хомсу палепшала. Ён лёг на спіну і паглядзеў у дахавае акенца, поўнае шэрых хмар. Ён чуў, як удалечы гудзе навальніца. Здавалася, што нехта гырчыць з глыбіні горла, гатовы раззлавацца па-сапраўднаму.

Крок за крокам Філіф'ёнка спускалася па сходах. Яна разважала, што тыя страхоцці не разбегліся хто куды: больш верагодна было, што яны трымаюцца разам, адзінай згуртаванаю масай, і чакаюць у сырым і цёмным закутку. Заселі і сядзяць сціхатою ў якой-небудзь прагнілай восеньскай непрыкметнай нары. А можа, наадварот! Можа, яны цяпер пад ложкамі, у шуфлядах, у чыіх-небудзь ботах – ды дзе ні зірнеш!

«Гэта несправядліва, – падумала Філіф'ёнка. – Сярод маіх знаёмых ні з кім болей не здараюцца такія рэчы. Толькі са мной!»

Яна кінулася да намёта, бегучы доўгімі адчайнымі скачкамі, яна распачна намацала зачынены ўваход у намёт і прашаптала: «Адчыні, адчыні мне... Гэта я, Філіф'ёнка!»

У намёце яна адчула сябе спакойней, апусцілася на спальнік, абхапіла рукамі калені, сказала:

– Яны збеглі. Яны пакінулі шафу, паразбягаліся... Мільёны жахлівых казюрак! Цяпер яны недзе сядзяць і чакаюць...

– Іх яшчэ хто-небудзь бачыў? – асцярожна спытаў Снусмумрык.

– Вядома, не! – раздражнёна адказала Філіф'ёнка. – Яны ж чакаюць мяне, а не іншых!

Снусмумрык выбіў люльку і паспрабаваў прыдумаць, што сказаць. Зноў пачуўся гром.

– Толькі не кажы, што будзе навальніца, – змрочна папрасіла Філіф'ёнка. – Не кажы, што мае казюркі збеглі прэч або што іх не існуе, або што яны маленькія і мілыя, – гэта мне зусім не дапаможа.

Снусмумрык паглядзеў проста на яе і сказаў:

– Ёсць месца, куды яны нізашто не дабяруцца. Кухня. Яны ніколі не трапяць у кухню.

– Ты дакладна ўпэўнены? – строга спытала Філіф'ёнка.

– Я гэта ведаю, – адказаў Снусмумрык.

Пачуўся новы раскат гromу, гэтым разам зусім блізка. Снусмумрык паглядзеў на Філіф'ёнку і ўхмыльнуўся.

– А навальніца ўсё ж будзе, – сказаў ён.

З мора сапраўды прысунулася вялікая непагадзь. Маланкі былі белыя і фіялетавыя, ён ніколі не бачыў столькі маланак адразу – і такіх прыгожых. Раптоўная ўспышка асвятліла даліну. Філіф'ёнка падабрала спадніцы і паскакала назад праз сад, зачыніла за сабой заднія дзверы, што вялі ў кухню.

Снусмумрык задраў нос і прынюхаўся – паветра было халоднае, як жалеза. Пахла электрычнасцю. Ця-

пер маланкі ліліся з неба вялікімі дрыготкімі жмутамі, паралельнымі слупамі святла, асвечваючы ўсю даліну сляпучым ззяннем.

Снусмумрык затупаў ад радасці і захаплення. Ён чакаў ветру і дажджу, але яны не прыходзілі. Толькі гром раскочваўся туды і назад паміж горных вяршынь вялізнымі, цяжкімі шарамі. Запахла гарэлым, пасля пачуўся пераможны траскучы грукат. Потым зрабілася ціха, зусім ціха, і ніводнай маланкі.

«Дзіўная навальніца, – падумаў Снусмумрык. – Цікава, куды патрапілі гэтыя маланкі!».

І акурат тут ён пачуў, як нехта вусцішна ўзвыў на лукавіне рэчкі, і спіна ў яго пахаладзела. Бліскавіца трапіла ў Дзядзьку Скрута!

Калі Снусмумрык прыбег, Дзядзька Скрут падскокваў на месцы.

– Рыба! Рыба! – крычаў ён. – Я злавіў рыбу!

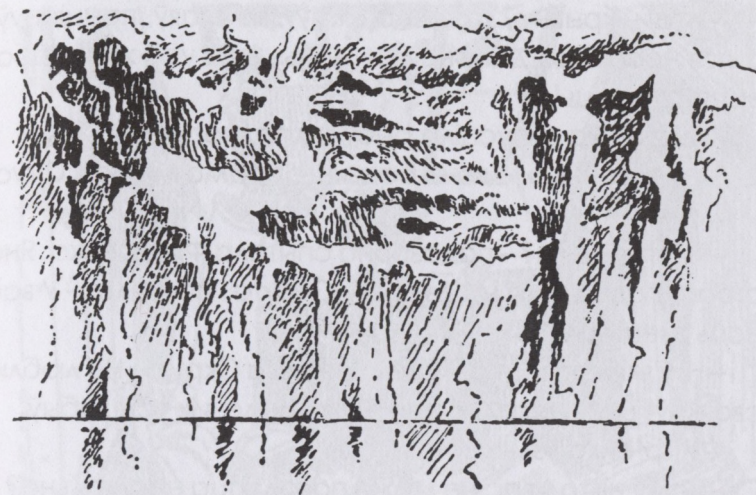
Ён трымаў акуня ў абедзвюх лапах і быў сам не свой ад шчасця.

– Як думаеш, яго лепей зварыць ці пасмажыць? – спытаў Дзядзька Скрут. – Ці ёсць у нас печка-вяндлярня? Ці можа хто-небудзь прыгатаваць гэтую рыбу, каб яна не прапала?

– Філіф'ёнка! – сказаў Снусмумрык і засмяяўся. – Хто табе трэба, дык гэта Філіф'ёнка – яна прыгатуе тваю рыбу!

Філіф'ёнка высунула дрыготкі нос з наструненымі вусамі. Яна запусціла Снусмумрыка ў кухню, зашчапіла дзверы і прашаптала:

– Здаецца, я ўратавалася.

Снусмумрык кіўнуў. Ён зразумеў, што яна не пра навальніцу.

– Дзядзька Скрут злавіў сваю першую рыбу, – сказаў ён. – Дык Хемуль цяпер кажа, што гатаваць рыбу ўмеюць толькі хемулі. Гэта праўда?

– Якая ж гэта праўда? – усклікнула Філіф'ёнка. – Хемуль выдатна ведае, што рыбу ўмеюць гатаваць толькі філіф'ёнкі!

– Але ты ніяк не прыгатуеш яе, каб хапіла на ўсіх, – сумна запырэчыў Снусмумрык.

– Гэта ты так думаеш, – сказала Філіф'ёнка і выхапіла з ягоных лап акуня. – Хацела б я паглядзець на рыбу, якой я не змагу накармаць шасцёх!

Яна расчыніла дзверы на двор і строга сказала:

– А цяпер ідзі сабе, мне трэба быць адной, калі я га-тую.

– Ага! – крыкнуў Дзядзька Скрут, які стаяў, прыціснуўшыся носам да дзвярнай шчыліны. – Ёй усё ж падабаецца гатаваць!

Філіф'ёнка выпусціла рыбу на падлогу.

– Але сёння ж Дзень бацькі, – прамармытаў Снумумрык.

– Ты ўпэўнены? – падазрона спытала Філіф'ёнка. Яна строга паглядзела на Дзядзьку Скрута і спытала: – У вас ёсць дзеці?

– Ні ў якім разе, – адказаў Дзядзька Скрут. – Не люблю сваякоў! Ёсць некалькі праўнукаў, але я іх усіх забыў.

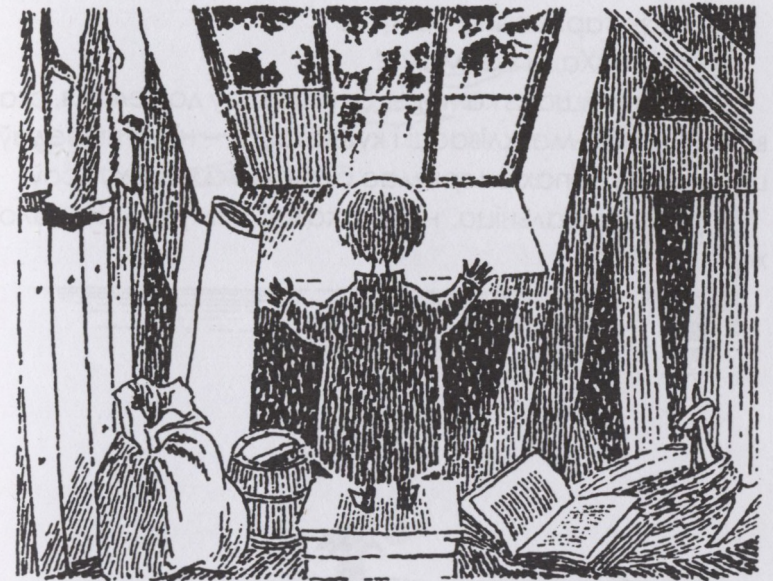
Філіф'ёнка ўздыхнула.

– Чаму ніхто з вас не можа паводзіцца нармальна? – сказала яна. – Так і звар'яцееш у гэтым доме. Ідзіце адсюль абодва, мне вячэру трэба гатаваць.

Філіф'ёнка зашчапіла ўсе дзверы і падняла з падлогі акул. Яна аглядзела кухню Мумімамы і забылася на ўсё, акрамя правільнага спосабу гатавання рыбы.

Пасля кароткай і лютай навальніцы Мюмла зрабілася наскрозь электрычнай. Яе валасы іскрыліся, і нават дробны пушок на лапах стаў дыбарам і дрыжаў. «Я цяпер зараджаная дзікасцю, – падумала яна. – Я змагла б зрабіць што заўгодна, але не буду рабіць нічагусенькі. Як цудоўна рабіць тое, што табе хочацца!» Яна скруцілася на пуховай коўдры і адчула сябе маленькай шаравой маланкай, клубком агню.

Хомса Бімс стаяў у каморы і глядзеў у дахавае акно. Ён бачыў, як бліскавіцы прабягаюць па Мумідоле, і быў горды, зачараваны і, напэўна, крыху спалоханы. «Гэта мая навальніца, – думаў Бімс. – Я яе зрабіў. Я нарэш-

це навучыўся расказваць так, каб усё было відаць. Я апавядаю апошняму нумуліту, маленькай радыялярыйі з царства найпрасцейшых... Я выклікаю гром і шпурляю маланкі, я хомса, пра якога ніхто нічога не ведае».

Ён лічыў, што пакараў Мумімаму сваёй навальніцай, і вырашыў паводзіцца ціха-ціха і нічога нікому не расказваць, апрача самога сябе і нумуліта. Яму не было справы да электрычнасці іншых – яна адчувалася ў паветры, але была зусім чужая яму; для сябе ў яго была свая бура. Яму хацелася, каб уся даліна была пустая, каб хапала месца на большыя мары: дзеля стварэння такіх мараў патрэбныя прастора і цішыня.

Кажан пад столлю ўсё яшчэ спаў, ён не пераймаўся навальніцай.

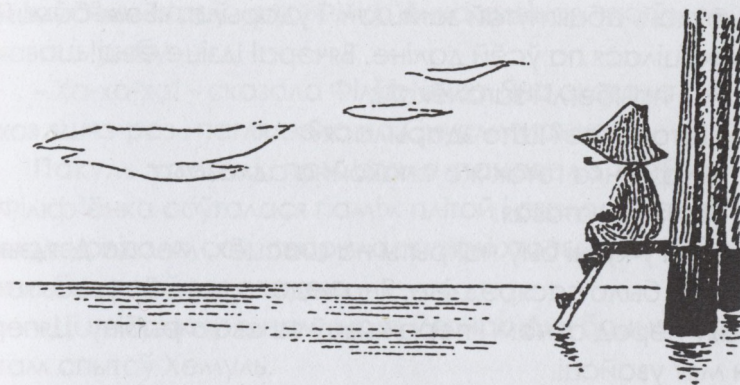
У садзе гарлапаніў Хемуль:

– Хомса! Хадзі падмажы!

Хомса выйшаў з каморы. Ён падышоў да Хемуля, схаваны ў сваёй маўкліваасці і кудлатасці, – ніхто не ведаў, што ў сваіх лапах ён трымае буры дажджавыя лясоў.

– Ат жа навальніца, ну? – сказаў Хемуль. – Напалохаўся?

– Не, – адказаў хомса.

13

Філіф'ёнчына рыба прыгатавалася роўна а другой гадзіне. Яна была схаваная ў вялікай светла-карычневай запяканцы, ад якой ішла пара. У кухні стаяў пераканаўчы водар ежы, ён супакойваў: кухня зрабілася кухняй, надзейнай прасторай клопату, таемным сэрцам дома, глыбінным зернем яго ўтульнасці. Ніякія казюркі, ніякія навальніцы не маглi сюды пратачыцца: тут панавала Філіф'ёнка. Страх і млосць адступілі, схаваліся глыбока ў самыя маленькія закуток Філіф'ёнчынага сэрца і былі замкнёныя на засаўку.

«Вось жа цудоўна, – падумала яна. – Хай мне ўжо не лёс прыбірацца, затое гатаваць я змагу. Не ўсё так дрэнна!» Яна адчыніла дзверы, выйшла на веранду і зняла мамін бліскучы масянжовы гонг, яна трымала яго ў лапе і бачыла, як у ім адлюстроўваецца яе спакойны пераможны твар, яна ўзняла малаточак з круглай драўлянай

галоўкай, абцягнутаі замшай, і ўдарыла. «Бом-бом!» – пракацілася па ўсёй даліне. Вячэра! Ідзіце есці!

Усе прыбеглі і загалёкалі:

– Што такое? Што здарылася?

Філіф'ёнка гэтак жа спакойна адказала:

– Вячэра гатовая.

Стол у кухні быў накрыты на шасцёх, месца Дзядзькі Скрута было пасярэдзіне. Яна ведала, што ён увесь час стаяў перад акном і перажываў за сваю рыбіну. Цяпер ён мог увайсці.

– Ежа, – сказала Мюмла. – Гэта добра. Агуркі і сухарыкі з карыцай кепска спалучаюцца.

– З гэтага часу, – сказала Філіф'ёнка, – кладоўка будзе пад замком. Кухня мая. Сядайце і ешце, пакуль не астыла.

– Дзе мая рыба? – спытаў Дзядзька Скрут.

– У страве, – сказала Філіф'ёнка.

– Але я хачу яе бачыць! – паскардзіўся Дзядзька Скрут. – Яна мусіла заставацца цэлай, і я мусіў з'есці яе ўсю сам!

– Не кажыце абы-чаго, – сказала Філіф'ёнка. – Сёння, вядома, Дзень бацькі, але гэта не прычына, каб быць такім самалюбам.

Яна падумала, што часам не так лёгка шанавець старых і выконваць усе традыцыі, якія павінны займаць належнае месца ў прыстойным жыцці.

– Я адмаўляюся адзначаць Дзень бацькі, – заявіў Дзядзька Скрут. – Дзень бацькі, Дзень маці і Дзень добрых хомсаў – не люблю сваякоў! Ці не можам мы адзначаць Дзень вялікіх рыб?

– Але гэта сапраўдная ежа, – папикнуў яго Хемуль. – І хіба мы не сядзім тут як адна вялікая шчаслівая сям'я?

Я заўсёды казаў, што Філіф'ёнка адзіная, хто ўмее гатаваць рыбу.

– Ха-ха-ха! – сказала Філіф'ёнка. Яна сказала «ха-ха-ха» яшчэ раз і паглядзела на Снусмумрыка.

Пакуль усе елі, пры стала панавала маўчанне. Філіф'ёнка соўгалася паміж плітой і сталом, падавала ежу, налівала сок, сварылася, калі хтосьці абліваўся, – яна была поўная спакою.

– Ці не крыкнуць нам «ура» ў гонар Дня бацькі? – раптам спытаў Хемуль.

– Яшчэ чаго! – буркнуў Дзядзька Скрут.

– Ну, што вы так, – сказаў Хемуль. – Я ж хачу як лепей. Хіба вы забылі, што Мумітата – таксама бацька?

Ён сур'ёзна паглядзеў на ўсіх і дадаў:

– У мяне ідэя. А што калі кожны з нас падрыхтуе да вяртання таты свой уласны сюрпрыз?

Ніхто нічога не адказаў.

– Снусмумрык мог бы парамантаваць прычал, – працягваў Хемуль. – Мюмла магла б памыць нашае адзенне. А Філіф'ёнка – зрабіць генеральную прыборку...

Філіф'ёнка выпусціла на падлогу талерку і крыкнула:

– Не! Я больш ніколі не буду прыбірацца!

– Чаму? – спытала Мюмла. – Ты ж любіш прыбірацца.

– Не памятаю чаму, – прамармытала Філіф'ёнка.

– Правільна, – сказаў Дзядзька Скрут. – Усё непрыемнае трэба забываць. А цяпер я пайду злаўлю яшчэ адну рыбіну – і яе ўжо з'ем сам!

Ён узяў свой кій і пайшоў як быў, з сурвэткай, запраўленай за каўнер.

– Дзякуй за вячэру, – сказаў хомса і пакланіўся.

Снусмумрык сказаў:

– Вельмі смачная запяканка.

– Праўда? – адказала Філіф'ёнка з бляклай усмешкай – яе думкі былі далёка.

Пасля вячэры Снусмумрык запаліў люльку і пайшоў да мора. Ён крочыў павольна і ўпершыню адчуваў сябе самотным. Ён дайшоў да самай купальні, адчыніў вузенькія, рассохлыя дзверы. Там пахла плесняй, фукусам, прамінулымі летамі – тужлівы пах. «Ах вы, дамы!», – падумаў Снусмумрык. Ён сеў на крутыя прыступачкі, што спускаліся ў ваду. Мора было спакойнае, шэрае, без астравоў. Мабыць, не так ужо складана адшукаць, дзе яны хаваюцца, і вярнуць іх дадому. Астравы ёсць на марской карце. Можна праканапаціць ялік. «Але наво-

шта? – падумаў Снусмумрык. – Хай застаюцца. Можа, ім таксама трэба пабыць адным!».

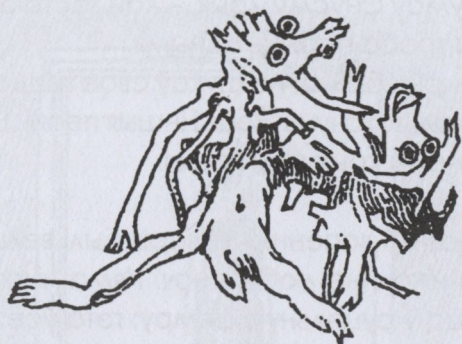
Снусмумрык больш не шукаў свае пяць тактаў: самі прыйдуць, калі захочуць. Ёсць і іншыя песні. Ён падумаў: «Можа, увечары крыху пайграю».

Цяпер, позняй восенню, вечары былі вельмі цёмныя. Філіф'ёнка ніколі не любіла ноч. Няма нічога горшага, чым узірацца ў суцэльную цемру: гэта ўсё адно як ісці проста ў бясконцасць, калі з табой нікога няма. Таму яна хуценька выстаўляла вядро са смеццем за дзверы і адразу іх за сабой зачыняла – так яна рабіла заўсёды.

Але гэтым вечарам Філіф'ёнка затрымалася на ганку і ўслухалася ў цемру: Снусмумрык іграў у намёце прыгожую, няўцягнутую мелодыю. Філіф'ёнка мела музычны слых, хаця ні яна, ні хто іншы пра гэта не ведалі. Яна слухала, стаіўшы дыханне, яна забыла на ўсе страхогі, яе высокая худая постаць вымалёўвалася на фоне асветленай кухні – лёгкая здабыча для ўсіх небяспек ночы. Але нічога не здарылася. Калі песня скончылася, Філіф'ёнка глыбока ўздыхнула, паставіла вядро і вярнулася ў дом. Смецце выкінуў хомса.

У каморы на гарышчы хомса Бімс апавядаў:

– Звер скруціўся каля вялікага стаўка за татавай градкай з тытунём і чакаў там. Ён чакаў, калі стане такім вялікім і моцным, што ніколі больш не сустрэне расчаравання і не будзе думаць ні пра каго, апроч сябе. Канец раздзела.

14

Вядома, у пакоях мамы і таты ніхто не спаў. Мамін пакой быў з усходняга боку, таму што яна любіла раніцу, а пакой таты – з заходняга, таму што вечаровае неба навеявала на яго летуценні.

Неяк надвячоркам Хемуль прабраўся да пакоя таты і з пашанай спыніўся каля парога. Гэта была маленькая мансарда са скосым дахам, закуток, дзе можна пабыць сам-насам. Ці ў такім сабе выгнанні. На блакітных сценах тата развесіў дзівавідныя галіны, у некаторых былі вочкі-гузікі. На сцяне каляндар з выявай караблекрушэння, над ложкам прыбітая дошчачка, на якой стаяла віскі «Хейп». На камодзе – некалькі дзіўных каменьчыкаў, залаты злітак і процьма ўсялякай драбязы, што вырашаеш пакінуць у апошнія хвіліны перад ад'ездам. Пад самым люстэркам стаяла мадэль маяка са спічастым дахам, убудаванымі драўлянымі дзверкамі і агароджай з ма-

сянжовых цвічкоў пад каптуром маяка. Там была нават лесвіца, якую тата зрабіў з меднага дроту. На кожнае акно ён прыклеіў кавалачак срэбнай паперы.

Хемуль агледзеў гэта ўсё і паспрабаваў успомніць тату. Ён намагаўся прыгадаць, што яны рабілі, пра што размаўлялі, але не змог. Тады Хемуль падышоў да акна і вызірнуў у сад. Вакол мёртвых кветнікаў у прыцемках ззялі ракавінкі, неба на захадзе зрабілася жоўтым. Вялікі клён на фоне сонца, што сядала за даягляда, быў вугальна-чорны – Хемуль бачыў роўна тое, што восеньскімі прыцемкамі назіраў тата.

І тут Хемуль зразумеў, што мусіць рабіць: ён пабудуе для таты дом на вялікім клёне! Ён так узрадаваўся, што ажно засмяўся. Ну ясна – дом на дрэве! Высока над зямлёй, у моцных чорных галінах, падалей ад сям'і, на свабодзе, дзе лунае дух прыгодаў, са штармавым ліхтаром, падвешаным на даху – там яны будуць сядзець удвох, слухаць, як зюйд-вест ломіцца ў сцены, і размаўляць – нарэшце размаўляць. Хемуль выбег у перадпакой і гукнуў:

– Хомса!

Хомса выйшаў з каморы.

– Ты там ізноў чытаеш? – спытаў Хемуль. – Шкодна столькі чытаць. Паслухай. Ты цвікі выцягваць любіш?

– Здаецца, не, – адказаў хомса.

– Калі нешта ствараецца, – патлумачыў Хемуль, – то заўсёды адзін будзе, а другі падносіць дошкі. Або адзін забівае новыя цвікі, а другі выцягвае старыя. Разумееш?

Хомса моўчкі глядзеў на яго. Ён ведаў, што ён – той самы «другі». Яны спусціліся да хлява, і хомса пачаў выцягваць цвікі. Гэта былі старыя дошкі і планкі, якія сям'я сабрала на беразе, – пашарэлыя кавалкі дрэ-

ва былі нашпігаваныя праржавелымі цвікамі. Хемуль адышоў да вялікага клёна, задраў нос і задумаўся.

Хомса адгінаў і выцягваў цвікі. Захад быў жоўты, як агонь перад згасаннем. Хомса расказваў пра звера, расказваў усё лепей, цяпер ужо не словамі, а толькі выявамі. Словы небяспечныя, а звер наблізіўся да вельмі важнага моманту ў сваім развіцці, у ім адбываліся змены. Ён больш не хаваўся, ён назіраў і слухаў, ён плаўна, нібы цемра, рухаўся ўздоўж узлеску, вельмі ўважлівы і зусім не спалоханы...

– Табе падабаецца выцягваць цвікі? – спытала ў яго за спінай Мюмла. Яна сядзела на вялікай калодзе.

– Га? – адгукнуўся хомса.

– Табе не падабаецца выцягваць цвікі, а ты ўсё адно гэта робіш, – сказала Мюмла. – Мне цікава чаму.

Бімс паглядзеў на яе і прамаўчаў. Мюмла пахла мятай.

– І Хемуль табе таксама не падабаецца, – працягвала яна.

– Я пра гэта ніколі не задумваўся, – апраўдваючыся, прамармытаў Бімс і адразу задумаўся, падабаецца яму Хемуль або не.

Мюмла саскочыла з калоды і пайшла. Змрок імкліва гусцеў, і над рэчкай падняўся сівы туман, было вельмі халодна.

– Адчыні! – крыкнула Мюмла, стоячы перад заднімі дзвярыма. – Я хачу пагрэцца ў тваёй кухні.

Упершыню нехта сказаў «твая кухня», таму Філіф'ёнка адразу адчыніла.

– Можаш прысесці на мой ложак, – сказала яна. – Толькі глядзі не пакамячы пакрывала.

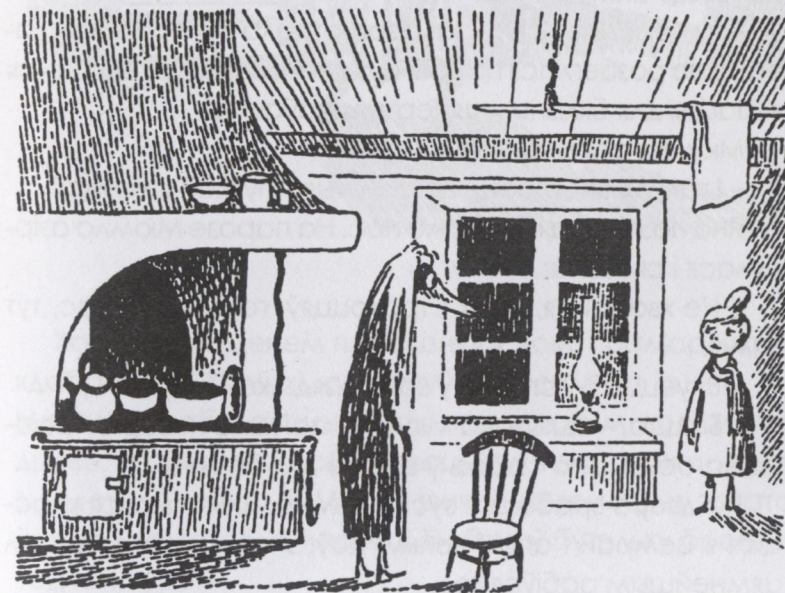
Мюмла скруцілася на ложку, усунутым паміж плітой і пасудным столікам, а Філіф'ёнка працягвала гатаваць на заўтра хлебную запяканку. Яна знайшла торбачку са старымі крошкамі, якія сям'я прыберагла для птушак. У кухні было цёпла, агонь трашчаў у пліце і адбіваўся трапятлівымі водсветамі на столі.

– Вось цяпер амаль як раней, – сказала Мюмла сама сабе.

– Ты маеш на ўвазе, як у часы Мумімамы, – неасцярожна ўдакладніла Філіф'ёнка.

– Не. Зусім не, – адказала Мюмла. – Я толькі пра пліту.

Філіф'ёнка зноў занялася хлебнай запяканкай, яна соўгалася па кухні на цвёрдых абцасах, і яе думкі раптам зрабіліся цьмяныя і трывожныя.

– А як было? – спытала яна.

– Мама звычайна насвіствала, калі гатавала, – сказала Мюмла. – Усё ішло трохкі як прыпадзе... Не ведаю – было па-іншаму. Часам яны бралі ежу з сабой і куды-небудзь выпраўляліся, а часам увогуле не елі...

Яна накрыла галаву лапай, каб паспаць.

– Мушу сказаць, што ведаю Мумімаму значна лепей, чым ты, – сказала Філіф'ёнка. Яна змазала форму алей, лінула туды рэшткі ўчорашняга супу і незаўважна дадала некалькі вараных бульбін, якія перасталі быць падобнымі да бульбін; яе разбірала ўсё больш і больш, і ўрэшце яна падскочыла да соннай мюмлы і закрывала:

– Ты б не спала вось так, калі б ведала тое, што ведаю я!

Мюмла прачнулася, яна ляжала спакойна і глядзела на Філіф'ёнку.

– Ты не ведаеш! – гарача зашаптала тая. – Ты не ведаеш, што разбеглася па ўсёй даліне! Страхоцці вырваліся з шафы для бялізны – цяпер яны паўсюль!

Мюмла села і спытала:

– І таму ў цябе боты абгорнутыя ліпучкай для мух?

Яна пазягнула і пацерла нос. На парозе Мюмла азірнулася і сказала:

– Не хвалюйся, ніякіх страхоццяў, горшых за нас, тут няма.

– Злуецца? – спытаў у зале Дзядзька Скрут.

– Баіцца, – адказала Мюмла і пайшла наверх. – Баіцца чагосьці, што сядзіць у шафе для бялізны.

На дварэ зрабілася зусім цёмна. Яны звыкліся класціся з цемрай і спалі вельмі доўга – тым даўжэй, чым цямнейшым рабіўся год.

Хомса Бімс ценем праслізнуў у дом, прамармытаў «дабранач», Хемуль адварнуўся носам да сцяны. Ён вырашыў пабудаваць купал над татавым домам на дрэве. Яго можна размаляваць зялёным, можа нават з залатымі зоркамі. Мама звычайна трымала золата ў сваёй камодзе, а ў павеці ён бачыў бутэльку бронзавай тынктуры.

Калі ўсе паснулі, Дзядзька Скрут узяў свечку і падняўся па сходах. Ён спыніўся перад вялікай шафай для бялізны і прашаптаў:

– Ты там? Я ведаю, што ты там.

Ён вельмі павольна пацягнуў за дзвярыну, і тая павярнулася да яго люстрам.

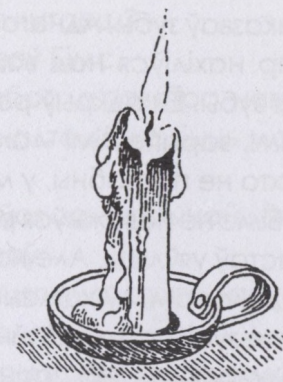
Полымя свечкі было вельмі слабое для цёмнага перадпакоя, але Дзядзька Скрут выразна і ясна разгледзеў перад сабою продка. У яго былі капялюш і кій, і ён здаваўся амаль несапраўдным. Доўгі начны халат, гамашы. Без акулераў. Дзядзька Скрут ступіў крок наперад – продак зрабіў тое самае.

– Значыць, ты больш не жывеш у печы, – сказаў Дзядзька Скрут. – Табе колькі гадоў? Ты зусім не носіш акулераў?

Ён быў вельмі ўзрушаны і грукаў кіем аб падлогу, каб надаць вагі сваім словам. Продак рабіў тое самае, але не адказваў.

– Глухі, – сказаў сам сабе Дзядзька Скрут. – Глухі стары пень. Але ўсё адно прыемна сустрэць кагосьці, хто разумее, як гэта – быць старым.

Ён яшчэ доўга стаяў і глядзеў на продка. Урэшце ён прыўзняў капялюш і пакланіўся. Продак зрабіў тое самае. Яны рассталіся, прасякнутыя павагай адзін да аднаго.

15

Дні зрабіліся карацейшыя і халаднейшыя. Дождж ішоў рэдка. Пасярод дня над далінай нядоўга ззяла сонца, і бязлістыя дрэвы адкідвалі на зямлю цені, ранкам і вечарам усё патанала ў паўзмроку, а потым прыходзіла цемра. Яны ніколі не бачылі, каб сонца заходзіла за далягляд, затое бачылі жоўтую зару на захадзе і вострыя абрысы гор навокал – яны жылі быццам на дне калодзежа.

Хемуль і хомса будавалі дом для таты. Дзядзька Скрут штодня вылоўліваў рыбіны гэтак па дзве, а Філіф'ёнка пачала насвістваць.

Восень была без штормаў, вялікая навальніца больш не вярталася, толькі слаба грукатала недзе далёка, і гэта рабіла цішыню ў даліне яшчэ глыбейшай. Ніхто, апроч хомсы, не ведаў, што кожнага разу, калі чулася навальніца, Звер падростаў і рабіўся ўсё менш баязлівым. Ён быў ужо досыць вялікім і моцна змяніўся:

ён ашчэрвайся і паказвай зубы. Аднаго вечара ў жоўтым святле захаду Звер нахіліўся над вадой і ўпершыню ўбачыў свае белыя зубы. Ён адкрыў рот, разявіў яго шырэй, клацнуў зубамі, зарыпеў імі – але толькі трошкі – і падумаў: «Мне ніхто не патрэбны, у мяне ёсць зубы».

Урэшце хомса Бімс не наважыўся рабіць Звера яшчэ большым. Ён перастаў уяўляць. Але навальніца працягвала грукатаць над морам, і ў хомсы было адчуванне, што Звер ужо расце зусім самастойна.

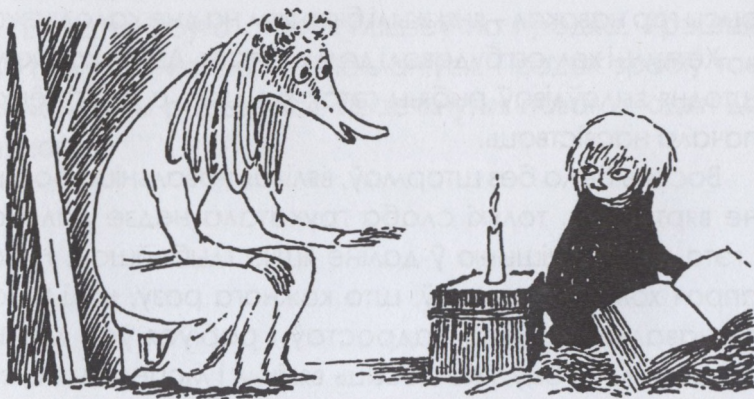
Бімсу было вельмі складана заснуць увечары без сваіх аповедаў, да якіх ён так звык. Ён чытаў і чытаў сваю кнігу і разумеў усё менш і менш. Цяпер там вялося толькі пра тое, як Звер выглядае знутры, – гэта вельмі стамляла.

Неяк увечары Філіф'ёнка пагрукала ў дзверы каморы, асцярожна адчыніла іх і сказала:

– Здароў, сябручок!

Хомса адарвай вочы ад кнігі і пачакаў.

Вялікая Філіф'ёнка села перад ім на падлогу, схіліла галаву набок і спытала:

– Што ты такое чытаеш?

– Кнігу, – адказаў Бімс.

Філіф'ёнка набрала паветра, наважылася і сказала:

– Мабыць, не надта лёгка быць маленькім і зусім без мамы?

Хомса схаваўся за чупрынай, ён саромеўся Філіф'ёнкі і не адказаў.

Філіф'ёнка выцягнула да яго лапу і прыбрала назад. Яна шчыра сказала:

– Учора ўвечары я раптам падумала пра цябе... Нагадай, як там цябе завуць?

– Бімс, – сказаў хомса.

– Бімс, – паўтарыла Філіф'ёнка. – Прыгожае імя.

Яна адчайна шукала словы і шкадавала, што не так шмат ведае пра дзяцей і не захапляецца імі. Урэшце яна спытала:

– Табе тут хоць цёпла? Добра табе тут?

– Дзякуй, усё добра, – сказаў хомса Бімс.

Філіф'ёнка ўсплёснула лапамі, паспрабавала зазірнуць яму ў твар і ўмольна спытала:

– Ты дакладна ўпэўнены?

Хомса адкаснуўся: ад яе несла страхам. Ён паспешліва сказаў:

– Коўдру б, мабыць.

Філіф'ёнка адразу ўсхапілася.

– Я прынясу! – усклінула яна. – Пачакай трошкі, гэта не зойме і хвіліны...

Ён чуў, як яна пабегла ўніз па сходах, а потым назад – ужо з коўдрай.

– Вялікі дзякуй, – сказаў хомса і пакланіўся. – Вельмі добрая коўдра.

Філіф'ёнка ўсміхнулася.

– Дробязі! – сказала яна. – Гэта ўсяго толькі тое, што зрабіла б і Мумімама.

Яна пакінула коўдру на падлозе і, крыху павагаўшыся, пайшла.

Хомса як мага акуратней склаў ейную коўдру і засунуў далей на паліцу пад столлю, потым ізноў спусціўся на рыбалоўную сетку і паспрабаваў чытаць. Не пайшло. Ён разумеў яшчэ менш, чым раней: перачытваў адзін сказ па некалькі разоў і не ведаў, пра што чытае. Урэшце ён згарнуў кнігу, пагасіў свечку і выйшаў.

Знайсці шкляны шар было цяжка. Хомса зайшоў не туды, ён шукаў дарогу між стваламі, нібыта сад ператварыўся ў чужое месца. Нарэшце шкляны шар паказаўся, але блакітнае святло ў ім пагасла, і шар запоўніўся туманам, шчыльным цёмным туманам, не святлейшым за саму ноч. Ён імкліва праносіўся ў магільным шары, адплываў, усмоктаўся, увесь час рухаўся па коле – туману было ўсё больш і больш, ён закручваўся ў глыбокія, усё цямнейшыя колцы.

Хомса пайшоў далей уздоўж рэчкі і міма татавай градкі з тытунём. Ён зайшоў пад яліны каля вялікага стаўка, вакол зашалахцеў звялы чарот, боты правальваліся ў набраклую глебу.

– Ты там? – ціха гукнуў ён. – Нумуліцік, як ты?

І тады Звер загыркаў на яго з цемры.

Хомса павярнуўся і пабег, аслеплы ад страху, ён спатыкаўся і падаў, караскаўся наверх і зрынаўся долу, і спыніўся толькі каля намёта. Той свяціўся ў начы, быццам зялёны ліхтар. Там сядзеў Снусмумрык і ціха граў сам сабе.

– Гэта я, – прашаптаў хомса. Ён залез у намёт. Раней ён там ніколі не бываў. Унутры прыемна пахла люлькавай табакай і зямлёй. Каля спальніка на скрыні з-пад цукру стаяла запаленая свечка, а на падлозе была куча габлюшак.

– Апалонік стругаю, – патлумачыў Снусмумрык. – Цябе штосьці напужала?

– Сям'і больш няма, – адказаў Бімс. – Яны мяне падманулі.

– Не думаю, – сказаў Снусмумрык. – Мабыць, ім проста трэба пабыць сам-насам.

Ён узяў тэрмас і наліў два кубкі гарбаты.

– Цукар там, – сказаў ён. – Калісьці яны ды вернуцца.

– Калісьці! – выгукнуў хомса. – Яна павінна вярнуцца цяпер, мне трэба толькі яна!

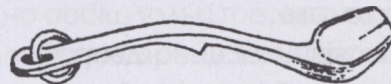
Снусмумрык паціснуў плячыма. Ён намазаў два бутэрброды і сказаў:

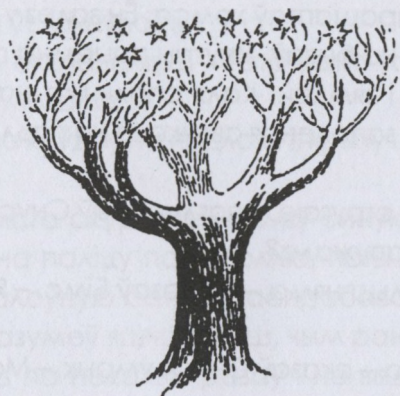
– Цікава мне, а што трэба самой маме...

Хомса больш нічога не казаў. Калі ён сыходзіў, Снусмумрык крыкнуў яму наўздагон:

– Глядзі, не дазваляй рэчам рабіцца задужа вялікімі!

Потым ізноў пачуліся гукі губнога гармоніка. На заднім ганку побач з вядром са смеццем стаяла, услухоўваючыся, Філіф'ёнка. Хомса абмінуў яе і незаўважна праслізнуў у дом.

16

Наступнага дня Снусмумрыка запрасілі на нядзельны абед. Дзве гадзіны, чвэрць на трэцюю, а Філіф'ёнка ўсё не звоніць у гонг. А палове на трэцюю Снусмумрык аздабіў капялюш свежанькім пяром і пайшоў высвятляць, што там сталася. Кухонны стол стаяў перад ганкам, Хемуль з хомсам выносілі крэслы.

– Пікнік, – пахмура патлумачыў Дзядзька Скрут. – Яна кажа, што сённа мы мусім рабіць што хочацца.

Філіф'ёнка вынесла ежу. Гэта быў аўсяны суп. Над далінай падзьмуў лёгкі халодны ветрык, і на супе застыла плеўка.

– Бяры, не саромейся, – сказала Філіф'ёнка і паглядзіла хомсу па галаве.

– Чаму мы павінны есці на дварэ? – паскардзіўся Дзядзька Скрут, адсоўваючы плеўку на край талеркі.

– Плеўку трэба з'есці таксама, – зазначыла Філіф'ёнка.

– Чаму нам нельга пайсці на кухню? – паўтарыў Дзядзька Скрут.

– Часам робяць тое, што хочацца, – раздражнёна адказала Філіф'ёнка. – Бяруць з сабой ежу на двор або ўвогуле не ядуць! Гэта весела!

Абедзенны стол крыва стаяў на няроўнай зямлі, Хемуль трымаў сваю талерку абедзвюма лапамі.

– Мяне хвалюе адна рэч, – сказаў ён. – Купал не ідзе. Хомса нарэзаў планак паводле маіх указанняў, але яны ўсе не пасуюць. А калі планку падпілоўваеш, яна атрымліваецца занадта кароткай і правальваецца. Разумеецца, пра што я?

– А калі зрабіць звычайны дах? – прапанаваў Снусмумрык.

– Ён таксама праваліцца, – сказаў Хемуль.

– Ненавіджу плеўку на аўсяным супе! – паведаміў Дзядзька Скрут.

– Але ёсць таксама іншы варыянт, – працягваў Хемуль. – Не рабіць увогуле ніякага даху! Я тут сядзеў, думаў, і мне прыйшло ў галаву, што тата, мабыць, больш любіць глядзець на зоркі, га? Вам не здаецца, што яму больш падабаецца глядзець на зоркі?

Раптам Бімс закрычаў:

– Гэта табе так здаецца! Адкуль табе ведаць, што яму падабаецца?!

Усе перасталі есці і ўперылі вочы ў хомсу.

Хомса Бімс учапіўся ў абрус і крыкнуў:

– Ты ўсё адно робіш толькі тое, што падабаецца табе самому! Навошта ты бярэшся за такія вялікія рэчы?!

– Ну, нішто сабе, – здзівілася Мюмла. – Хомса паказвае зубы.

Хомса падняўся так хутка, што перакуліў крэсла. Ён схаваўся пад сталом.

– Вось вам і хомса, заўсёды такі добры, – суха сказала Філіф'ёнка. – Вось вам і пікнік, і ўсё астатняе.

– Паслухай, філіф'ёнка, – сур'ёзна сказала Мюмла. – Наўрад ці можна зрабіцца Мумімамай толькі ад таго, што выставіш стол на двор.

Філіф'ёнка ўстала і закрычала:

– Мама тое, мамы сёе! Што яны вам так даліся! Нядбайная сям'я, якая нават не прыбіраецца ў доме, хаця можа! Нават цыдулачкі па сабе не пакінулі, хаця ведаюць жа, што мы... Ведаюць.

Яна бездапаможна замаўчала.

– Цыдулачка! – успомніў Дзядзька Скрут. – Я знайшоў недзе адну цыдулку і кудысьці яе схаваў.

– Куды? Куды ты яе схаваў? – спытаў Снусмумрык. Цяпер ужо ўсе ўсталі з-за стала.

– Кудысьці, – прамармытаў Дзядзька Скрут. – Пайду я лепей зноў на рыбу схаджу. Не падабаецца мне гэты пікнік. Нічога вясёлага.

– Падумаў яшчэ раз, – папрасіў Хемуль. – Паспрабуй успомніць. Мы табе дапаможам. Дзе ты бачыў яе апошні раз, ну? Куды б ты яе схаваў, калі б знайшоў васьць цяпер?

– Я ў адпачынку, – пахмурна сказаў Дзядзька Скрут. – Магу забываць што хачу. Забываць – здрава. Я збіраюся забыць усё, акрамя некалькіх прыемных рэчаў, – яны важныя. А цяпер пайду паразмаўляю з маім сябрам продкам. Ён ведае. Вы толькі думаеце, а мы ведаем.

Продак выглядаў як звычайна, толькі на шыі ў яго была павязаная сурвэтка.

– Здароў, – сказаў Дзядзька Скрут. – Я ўвесь у смутку! Ведаеш, што яны мне ўчынілі?

Ён крыху пачакаў. Галава продка ціха дрыжала, ён тупаў нагамі.

– Правільна, – сказаў Дзядзька Скрут. – Яны сапсавалі мой адпачынак. Ходзіш тут, ганарышся, колькі ўсяго змог пазабываць, і раптам ад цябе патрабуюць успомніць! Жылот прыхапіла. Такі смутак ад гэтага, што ажно жылот забалеў.

Дзядзька Скрут упершыню ўспомніў пра свае лекі. Але куды іх падзеў, не ўспомніў.

– Яны былі ў кошыку, – паўтарыў Хемуль. – Ён сказаў, што яны былі ў ягоным кошыку. А кошыка ў зале няма.

– Можа, ён забыў яго дзе-небудзь у садзе, – сказала Мюмла.

А Філіф'ёнка ўсклікнула:

– Ён кажа, што гэта ўсё мы вінаватыя! У чым тут мая віна? Усё, што я зрабіла, – цёплы парэчкавы сок. Яму спадабалася! – Яна скасавурылася на Мюмлу і дадала: – Я ведаю, што мама звычайна гатуе такі сок, калі нехта захварэе, але я ўсё адно яго зрабіла.

– Калі ласка, супакойцеся, – сказаў Хемуль. – Давайце я скажу, што вы павінны рабіць. Значыць, гаворка ідзе пра флакончыкі з лекамі, каньяк, ліст і восем пар акулераў. Зараз мы падзелім даліну і дом на розныя часткі, і кожны атрымае...

– Ясна, ясна, ясна, – сказала Філіф'ёнка. Яна зазірнула ў залу і з трывогай спытала: – Як пачуваецца?

– Сумна, – адказаў Дзядзька Скрут. – Вось што бывае, калі на супе плеўка і калі табе не даюць спакойна забываць.

Ён ляжаў на канапе пад кучай коўдраў, не зняўшы капелюша з галавы.

– А колькі вам гадоў? – асцярожна спытала Філіф'ёнка.

– Паміраць зусім не збіраюся, – радасна адказаў Дзядзька Скрут. – А табе колькі?

Філіф'ёнка знікла. У доме тут і там адчыняліся і зачыняліся дзверы, у садзе гучалі крыкі і таропкія крокі. Ніхто не думаў ні пра што, акрамя Дзядзькі Скрута. «Гэты кошык можа быць хоць дзе», – залагоджана думаў ён. Жывот перастаў балець.

Зайшла Мюмла, села на край пасцелі.

– Ведаеш што, Дзядзька Скрут, – сказала яна. – Ты такі ж здаровы, як я, і сам гэта ведаеш.

– Магчыма, – адказаў Дзядзька Скрут. – Але я не ўстану з пасцелі, пакуль мне не зладзяць свята! Зусім

маленечкае свята для асоб сталага веку, якія ачунялі пасля хваробы!

– Або вялікае свята для мюмлаў, якія хочучь танцаваць, – задумліва сказала Мюмла.

– Ніякіх там! – закрычаў Дзядзька Скрут. – Вялізнае свята для мяне і продка! Ён не бываў на святах сотню гадоў і цяпер сядзіць у шафе ды сумуе.

– Калі табе так здаецца, то табе што хочаш здасца, – ухмыльнулася Мюмла.

– Знайшлі! – крыкнуў звонку Хемуль.

Дзверы адчыніліся, усе ўзрушана ўваліліся ў залу.

– Кошык быў пад верандай! – крычаў Хемуль. – А каньяк стаяў на тым баку рэчкі!

– Ручая, – паправіў Дзядзька Скрут. – Я спачатку прыму каньяк.

Філіф'ёнка лінула яму кропельку, і ўсе ўважліва прасачылі, як ён выпіў.

– Як будзеце прымаць лекі: усіх па трошкі або нейкія адны? – спытала Філіф'ёнка.

– Ніяк не буду, – адказаў Дзядзька Скрут і, уздыхнуўшы, апусціўся на падушкі. – Але ніколі больш не кажыце таго, што мне не падабаецца слухаць. А па-сапраўднаму я не ачуняю, пакуль мне не зробіць свята...

– Здыміце з яго боты, – сказаў Хемуль. – Бімс, здымі з яго боты. Гэта першае, што трэба рабіць, калі камусьці баліць живот.

Хомса развязаў матузкі на ботах Дзядзькі Скрута і разуў яго. З аднаго бота ён вынуў пакамечаную белую паперку.

– Ліст! – усклікнуў Снусмумрык. Ён асцярожна расправіў паперку і прачытаў:

*Калі ласка, не распальвайце ў печы,
там жыве продак.*

Мумімама.

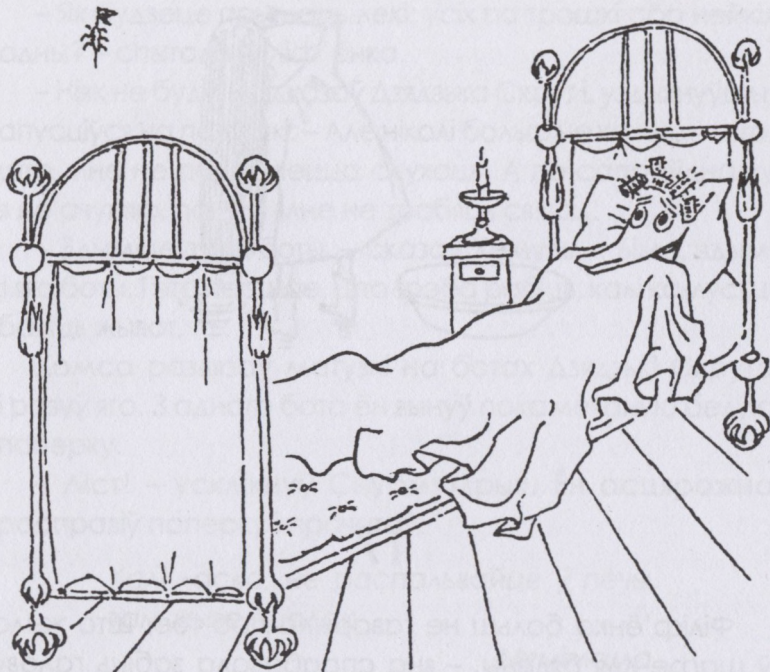

17

Філіф'ёнка больш не гаварыла пра тое, што жыло ў шафе для бялізны, – яна спрабавала забіць галаву мітуснёю звыклых ёй дробных думак. Але ўначы яна чула то слабы, ледзь улоўны гук, які бывае, калі хто-небудзь паўзе пад шпалерамі, то таропкае шорханне ўздоўж ліштвы, а аднойчы ў сцяне над узгалоўем затахкаў шашаль.

Самым прыемным за цэлы дзень было біць у гонг і выстаўляць на ганак вядро са смеццем, калі спускалася цемра. Снусмумрык іграў амаль кожны вечар, і Філіф'ёнка вывучыла ягоныя мелодыі. Але яна насвіствала іх толькі тады, калі была ўпэўненая, што ніхто не чуе.

Аднаго вечара Філіф'ёнка сядзела на краі пасцелі і спрабавала знайсці прычыну, каб не класціся спаць.

– Спіш? – спытала з-за дзвярэй Мюмла. І зайшла, не чакаючы адказу: – Мне трэба дажджавой вады памыць валасы.

– Ну-ну, – сказала Філіф'ёнка. – Як на мяне, дык вада з рэчкі не горшая. У сярэднім вядры. Там вунь крынічная. Але можаш спаласнуць валасы дажджавой, калі так ужо трэба. Не нарабі лужын.

– Ты зноў стала сабой, – зазначыла Мюмла і паставіла ваду на агонь. – Праўду кажучы, такая ты больш прыемная. На свяце я буду з распушчанымі валасамі.

– Якім свяце? – жвава спытала Філіф'ёнка.

– У гонар Дзядзькі Скрута, – адказала Мюмла. – Ты хіба не ведаеш, што мы заўтра святкуем у кухні?

– Авохці мне! Але ж навіны! – выпаліла Філіф'ёнка. – Дзякуй вялікі, што сказалі! Гэта акурат тое, чым трэба займацца нам, пананесеным сюды хвалямі, ветрам і дажджамі, – ладзіць свята! І калі на свяце згасне святло, а потым запаліцца зноў – у доме адным госцем будзе менш...

Мюмла з цікаўнасцю глядзела на Філіф'ёнку.

– Часам ты даволі непрадказальная, – сказала яна. – Няблага сказана. А потым усе па чарзе пазнікаюць, і ў канцы застанецца толькі кот, які будзе сядзець на іхніх магілах ды вылізваць поўсць!

Філіф'ёнка ўздрыгнула.

– Па-мойму, вада нагрэлася, – сказала яна. – Тут няма ніякіх катоў.

– Можна завесці, – ухмыльнулася Мюмла. – Проста паўяўляй як след – вось табе і кот!

Яна зняла рондаль з агню і адчыніла локцем дзверы.

– Дабранач, – сказала яна. – Не забудзь зрабіць прычоску. І Хемуль сказаў, каб ты ўпрыгожыла кухню, бо ты з нас самая артыстычная.

Потым Мюмла пайшла, хвацка зачыніўшы нагою дзверы.

Сэрца Філіф'ёнкі моцна грукала. Яна артыстычная! Хемуль сказаў, што яна артыстычная. Якое цудоўнае слова. Яна прашаптала яго сабе пад нос некалькі разоў.

У начной цішыні Філіф'ёнка ўзяла сваю кухонную лямпу і пайшла шукаць упрыгожанні на антрэсолях мамінай шафы. Скрынка з папяровымі ліхтарыкамі і стужкамі ляжала на звычайным месцы на самым

версе справа, усё было пераблытанае і запэцканае стэарынам. Велікодныя аздобы, старыя падарункавыя абгорткі ў ружачкі, на якіх яшчэ захаваўся тэкст – «Майму любаму тату», «З днём народзінаў, дарагі хемуль», «Любім мы цябе таму, што ты наша родная Маленькая Мю», «Гафсе з самымі цёплымі пажаданнямі дабрабыту». Гафса ім не так падабалася.

А вось і папяровыя гірлянды. Філіф'ёнка знесла ўсё ў кухню і расклала на пасудным століку. Яна намачыла валасы і накруціла іх на папільёткі, увесь час ціха насвістаючы, зусім не фальшыва і нашмат больш трапна, чым сама магла падумаць.

Хомса Бімс чуў, што яны размаўляюць пра свята, якое Хемуль называў хатнім вечарам. Хомса ведаў, што кожны мусіць прыдумаць нумар, каб паказаць іншым, і падазраваў, што на хатніх вечарах трэба быць гаваркім і прыемным. Ён хацеў пабыць сам-насам і паспрабаваць падумаць, чаму так страшэнна раззлаваўся на нядзельным абедзе. Бімса пужала адкрыццё, што ў ім хаваецца зусім іншы хомса – той, якога ён не ведаў і які, можа стацца, вернецца і зноўку зганьбіць яго перад астатнімі. Пасля той нядзелі Хемуль будаваў дом на дрэве сам. Ён больш не клікаў хомсу. Абодвум было сорамна.

«Як я мог так на яго раззлавацца? – разважаў хомса Бімс. – Нічога ж такога не здарылася, і раней я ніколі не злаваўся. Проста накаціла, яно быццам узнялося і пералілося праз край, як вадаспад! І гэта са мной, такім лагодным!».

Лагодны хомса спусціўся да рэчкі па ваду. Ён напоўніў вядро і паставіў яго перад наметам. У намеце

сядзеў Снусмумрык, вырэзваў апалонік з дрэва або не рабіў нічога, проста маўчаў і ведаў усё лепей за іншых. Усё, што кажа Снусмумрык, гучыць добра і слушна – праўда, потым, калі зноў застаешся адзін, то ўжо не разумееш, што ён меў на ўвазе, а ісці назад і пытацца сорамна. Ён мог нават і не адказаць, а загаварыць пра гарбату і надвор'е ці прыкусиць люльку і выдаць той жахлівы няпэўны гук, і тады ты адчуваў сябе так, быццам ляпнуў нешта зусім недарэчнае.

«Чаму ім усё так захапляюцца? – разважаў хомса. – Гэта, вядома, стыльна, што ён курыць люльку. Можа, ім захапляюцца, таму што ён бярэ і сыходзіць, таму што трымаецца адзін. Дык і я таксама так раблю, але ніхто

не лічыць гэта цікавым. Бяда, напэўна, у тым, што я такі маленькі!».

Хомса пасунуўся далей праз сад, аж да вялікага стаўка. Ён думаў: «Не хачу сяброў, якія добрыя, але не цікавяцца табой, і такіх, якія добрыя, толькі каб табе падабацца. І такіх, што баяцца. Хачу такога сябра, які ніколі не баіцца, такога, каму я цікавы, хачу, каб у мяне была мама!»

Увосень вялікі ставок быў змрочным месцам – самы раз, каб стаіцца там і чакаць. Але хомса адчуваў, што Звера тут больш няма. Ён сышоў. Заскрыгатаў сваімі новымі зубамі і сышоў. А зубы Зверу падарыў ён, хомса Бімс.

Дзядзька Скрут сядзеў на мастку і драмаў. Калі хомса мінаў яго, ён прачнуўся і закрычаў:

– Хутка свята! Вялікае свята ў мой гонар!

Хомса паспрабаваў прабежы міма, але Дзядзька Скрут злавіў яго загнутай ручкай кія.

– Слухай мяне, – сказаў ён. – Я сказаў Хемулю, што продак – мой найлепшы сябар і сто гадоў не бываў на святах, і што яго трэба запрасіць! Ганаровым госцем! Добра-добра, гаворыць Хемуль. Але я вам усім скажу так: без продка я святкаваць не буду! Ясна табе?

– Ясна, – мармытнуў хомса. – Мне ўсё ясна.

Але ён думаў толькі пра Звера.

На верандзе сядзела Мюмла і прычэсвалася пад скупым сонечным святлом.

– Здароў, хомсік, – сказала яна. – Падрыхтаваў нумар?

– Я нічога не ўмею, – паспрабаваў адперціся хомса.

– Падыдзі, – сказала Мюмла. – Трэба цябе прычэсаць.

Хомса паслухмяна стаў перад ёй, і Мюмла пачала вычэсваць яго збытанія валасы.

– Калі б ты прычэсваўся кожны дзень усяго па дзесяць хвілін, яны б так не быталіся, – сказала яна. – Яны ў цябе добра кладуцца, і колер прыемны. Дык ты нічога не ўмееш? Раззлавацца ты, прынамсі, змог. Праўда, потым запоўз пад стол і ўсё сапсаваў.

Хомса стаяў спакойна, яму падабалася, што яго прычэсваюць.

– Мюмла, – нясмела сказаў ён. – Куды б ты пайшла, калі б была вялікім сярдзітым зверам?

Мюмла адказала адразу:

– На задворкі. У той брыдкі лес за кухняй. Яны туды сыходзілі, калі злаваліся.

Яна часала і часала яму валасы. Хомса спытаў:

– Ты хочаш сказаць, калі вы злуяцесься?

– Не. Сям'я, – сказала Мюмла. – Яны ішлі на задворкі, калі былі не ў гуморы, злаваліся і хацелі пабыць у спакоі. Хомса адступіў і крыкнуў:

– Няпраўда! Яны ніколі не злаваліся!

– Стой спакойна, – сказала Мюмла. – Як мне, па-твойму, цябе прычэсваць, калі ты так скачаш? І мушу сказаць табе, што і тата, і мама, і Мумітроль часам вельмі надакучвалі адно аднаму. Падыдзі сюды.

– Не падыду! – выпаліў хомса. – Мама такой ніколі не была! Яна была аднолькавая ўвесь час!

Ён расчыніў дзверы ў залу і ляпнуў імі за сабой. Мюмла дражніцца. Яна нічога не ведае пра маму. Яна не ведае, што пра мам ніколі нельга казаць кепскае.

Філіф'ёнка павесіла апошнюю гірлянду – блакітную. Яна адступіла на крок і агледзела сваю кухню. Гэта была самая пыльная і брудная кухня ў свеце, але ж – ах! – як артыстычна аздобленая! Ну вось, зараз хай крыху раней паабедаюць разагрэтай юшкай на верандзе, а пасля сёмай будуць цёплыя бутэрброды з сырам і яблычнае віно. Віно яна знайшла ў татавай шафе, а бляшанку з сырнымі скарыначкамі – на верхняй паліцы ў кладоўцы. На ёй быў цэтлік «Для лясных мышак».

Філіф'ёнка выкладвала сурвэткі элігантнымі рухамі, кожная была скручаная лебедзем (Снусмумрыку, ясна, сурвэткі яна не клала: ён адмаўляўся імі карыстацца). Яна ціха насвіствала, яе лоб упрыгожвалі тугія кудзеркі, і было відаць, што яна падмалявала бровы. Ніхто не поўзаў пад шпалерамі і не шорхаўся ўздоўж ліштваў, шашаль перастаў тахкаць. У яе цяпер не было на іх часу: трэба было прыдумаць выступ. Тэатр ценяў «Вяртанне Сям'і».

«Атрымаецца драматычна, – спакойна думала Філіф'ёнка. – Яны будуць уражаныя». Яна зачыніла на засаўку дзверы ў залу і на двор. Паклала кавалак кардону на пасудны столік і пачала маляваць. Яна хацела паказаць чатыры асобы ў лодцы. Дзве вялікія, адну меншую і адну зусім маленькую. Найменшая сядзела на носе. Малюнак атрымаўся крыху не такі, як задумала Філіф'ёнка, але гумкі ў яе не было. Галоўнае, што ідэя перадалася. Скончыўшы маляваць, Філіф'ёнка выразала выяву і прымацавала лодку да дзяржальна мятлы. Яна працавала спрытна і ўдумліва і ўвесь час насвіствала – не Снусмумрыкавыя песні, а свае ўласныя. Насвіствала Філіф'ёнка, дарэчы, нашмат лепей, чым малявала і забівала цвікі.

Вось яна запаліла кухонную лямпу: надышоў змрок. Сёння дзень быў не сумны, а поўны чакання. Лямпа адкінула слабое святло на сцяну, Філіф'ёнка падняла мятлу з сілуэтам сям'і ў лодцы, і на шпалерах адбіўся цень. А цяпер – прасціна, белае палатно, па якім сілуэт паплыве праз мора...

– Адчыні! – крыкнуў з-за дзвярэй у залу Дзядзька Скрут. Філіф'ёнка прыадчыніла і сказала ў шчыліну:

– Яшчэ рана.

– Тут такое адбываецца! – прашаптаў Дзядзька Скрут. – Яму даслалі запрашальную картку! У шафу для бялізны. А гэта пастаў на ганаровае месца.

Ён прасунуў ёй вялікі мокры букет, абкручаны лісцем і мохам. Філіф'ёнка паглядзела на павялыя расліны і зморшчыла нос.

– Ніякіх бактэрыяў у маёй кухні, – сказала яна.

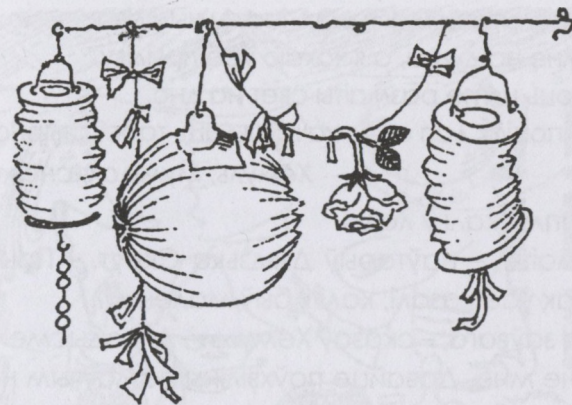
– Але гэта клён! Ён памыты ў ручаі, – запярэчыў Дзядзька Скрут.

– Бактэрыі любяць ваду, – зазначыла Філіф'ёнка. – Вы прынялі свае лекі?

– Ты што, праўда думаеш, што на свяце патрэбныя лекі? – пагардліва ўсклікнуў Дзядзька Скрут. – Я пра іх забыў. І ведаеш, што адбылося? Я зноў згубіў усе свае акуляры!

– Віншую, – суха сказала Філіф'ёнка. – І прапаную вам адаслаць гэты букет адразу ў шафу. Так будзе больш ветліва.

Яна зачыніла дзверы з ціхенькім ляпам.

18

Ліхтарыкі ўжо заззялі – чырвоныя, жоўтыя і зялёныя, яны глядзелі на свае мяккія адлюстраванні ў чорных шыбах. Госці зайшлі ў кухню, урачыста павіталіся адно з адным і расселіся. Але Хемуль застаўся стаяць за сваім крэслам. Ён сказаў:

– Гэта хатні вечар у традыцыях мумісям'і. Я прашу дазволіць мне адкрыць гэты вечар вершам, які я напісаў адмыслова з такога выпадку. Я прысвяціў яго Мумітату.

Ён узяў паперку і пачаў дэкламаваць, ён быў вельмі ўзрушаны:

Чым шчасце ёсць? Мо гэта супакой
ці поціск лап? Што ў слове тым схавана?
Мне б з клею вырвацца, з чароту, трыснягу,
каб вольнасці марскай аддаць пашану.
Ах, чым жыццё ёсць? Гэта проста сон,
струмень, які нясе нас пад адхон.

Заблытаны мой шлях, і так шчымлiва
мне на душы, а я чакаю ўсё прыліву,
хоць цягне размаіты свет на дно.

Я поціск лап сваіх хачу аддаць табе, стырно.

Хемуль, Мумідол, снежань

Усе запляскалі ў ладкі.

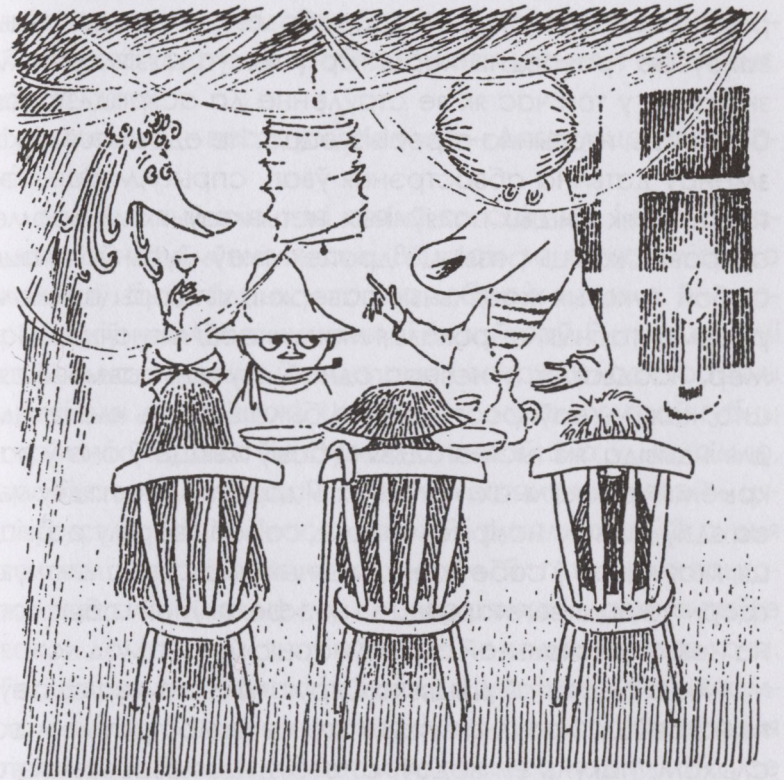
– Размаіты, – паўтарыў Дзядзька Скрут. – Приемна.
Акурат так усе казалі, калі я быў маленькі.

– Адна заўвага, – сказаў Хемуль. – Апладысменты на-
лежаць не мне. Давайце паўхвіліны памаўчым на знак
пашаны да мумісям'і. Мы ямо іх ежу – ці тое, што ад яе
засталося, – мы ходзім пад іхнімі дрэвамі і жывём у іхняй
атмасферы зычлівасці, сяброўства і жыццярадаснасці.
Хвіліна маўчання!

– Ты сказаў – паўхвіліны, – прабубніў Дзядзька Скрут
і пачаў адлічваць секунды. Усе ўсталі і ўзнялі келіхі, гэта
быў сур'ёзны момант. Дваццаць чатыры, дваццаць
пяць, дваццаць шэсць, лічыў Дзядзька Скрут – сённа
ён быў крыху слабаваты ў нагах. Гэтыя секунды мусілі
быць у ягоны гонар, гэта ж ягонае свята, а не мумісям'і.
Ім жывот не баліць. І яшчэ ён сердаваў на продка, які
спазняўся.

Пакуль госці ўшаноўвалі мумісям'ю маўчаннем,
звонку, аднекуль з-пад ганка, пачуўся слабы, дзіўны гук,
быццам нешта плюхнулася. Здавалася, уздоўж сцяны
дома нехта крадзецца. Філіф'ёнка кінула хуткі позірк
на дзверы – яны былі на засаўцы. Яна сустрэлася вачы-
ма з хомсам. Абодва задралі насы і прынюхваліся, але
нічога не казалі.

– Ну, будзьма! – усклікнуў Хемуль. – За нашае добрае
таварыства!

Усе выпілі з кілішкаў – самых тоненькіх, самых ма-
ленькіх, на ножцы і з прыгожым беражком. Потым усе
маглі сесці.

– А цяпер, – сказаў Хемуль, – цяпер праграму пра-
цягне самы нязначны з нас. Будзе толькі справядліва, калі
апошні выступіць першым, ці не так? Хомса Бімс!

Хомса разгарнуў кнігу дзесьці ў канцы. Ён чытаў даволі
ціха, спыняючыся перад доўгімі словамі: «Старонка
дзвесце дваццаць сем. Толькі як выключны выпадак
можна апісаць тое, што форма жыцця віду, спробу

рэканструкцыі якой мы паспрабавалі тут прадставіць, захоўвае траваедны характар у чыста фізіялагічным значэнні, у той час як яе стаўленне да асяроддзя, так бы мовіць, няспынна агрэсівізуюцца. Не адбылося ніякіх зменаў датычна абвастрэння ўвагі, спрыту, моцы, гэтаксама як і іншых паляўнічых інстынктаў, якія ў норме суправаджаюць развіццё драпежнікаў. Зубы ўяўляюць сабой пукатыя жавальныя паверхні, кіпцюры цалкам рудыментарныя, а зрокавыя магчымасці нязначныя. Памер, наадварот, у неверагоднай ступені павялічыўся, што, кажучы наўпрост, павінна было б стаць клопатам для індывіда, які тысячагоддзямі бавіў жыццё ў сне ў пакрытых расколінах і лагчынах. У дадзеным выпадку мы са здзіўленнем назіраем перад сабой форму развіцця, якая яднае ў сабе ўсе адметныя рысы і індалентную форму жыцця вегетарыянца з неэфектыўнай і абсалютна невытлумачальнай агрэсіўнасцю».

– Як-як? – спытаў Дзядзька Скрут, які ўвесь час сядзеў, прыставіўшы лапу да вуха. У яго не было праблем са сыхам, пакуль ён ведаў, што будуць казаць. А гэта амаль заўсёды было вядома.

– Агрэсіўнасцю, – даволі гучна адказала Мюмла.
– Не крычы, я не глухі, – машынальна адказаў Дзядзька Скрут. – І што гэта значыць?

– Гэта калі нехта сярдзіты, – патлумачыла Філіф'ёнка.
– Ага, – сказаў Дзядзька Скрут. – Тады мне ўсё зразумела. Хто-небудзь яшчэ штосьці напісаў ці мы можам нарэшце перайсці да праграмы?

Ён пачаў турбавацца за продка. Можа, у яго таксама слабасць у каленях, і ён не можа спусціцца па сходах. Можа, ён пакрыўдзіўся або проста заснуў. «Заўсёды

нешта не так, – раздражнёна падумаў Дзядзька Скрут. – Пасля ста гадоў яны робяцца невыносныя. І няветлівыя, апроч таго...»

– Мюмла! – пратрубіў Хемуль. – Дазвольце прадставіць: Мюмла!

Мюмла выйшла з-за стала са сціплым і вельмі самаўпэўненым выглядам. Валасы яе спускаліся да каленяў, было відаць, што яна добра іх вымыла. Яна каротка кінула Снусмумрыку, і ён зайграў. Ён граў вельмі павольна, Мюмла ўзняла рукі і закружылася, робячы дробныя, лёгкія крокі. Шу-у, шу-у, цідаліду, граў губны гармонік. Музыка незаўважна перайшла ў мелодыю, зрабілася веселейшай, і Мюмла затанчыла хутчэй – цяпер уся кухня поўнілася музыкай і рухам, а доўгія рудыя валасы здаваліся лютучым сонцам. Як гэта было прыгожа і весела! Ніхто не чуў, як Звер цяжка і магутна паўзе вакол дома, зноў і зноў па коле, не ведаючы, чаго хоча. Госці прытупвалі ў такт і спявалі: «Цідалі, цідалу!» – Мюмла скінула боцікі, кінула шалік на падлогу, папяровыя гірлянды гайдаліся ад цёплага паветра над плітой, усе пляскалі ў ладкі – і вось Снусмумрык гучна ўскрыкнуў і скончыў граць! І Мюмла засмяялася ад гонару.

Усе закрычалі:

– Брава! Брава!

А Хемуль са шчырым захапленнем сказаў:

– Страшэнны дзякуй.

– Не трэба дзякаваць, – адказала Мюмла. – Я проста не магу стрымацца. І вам так варта рабіць!

Філіф'ёнка ўстала і сказала:

– «Не магу стрымацца» і «варта рабіць» – гэта розныя рэчы. Не думаю, што калі табе варта нешта рабіць – гэта

тое самае, як калі ты не можаш стрымацца, каб гэтага не рабіць...

Усе пацягнуліся па свае кілішкі, бо падумалі, што Філіф'ёнка хоча сказаць прамову. Калі ж нічога не дачакаліся, то пачалі крычаць і прасіць яшчэ музыкі. Але Дзядзьку Скруту больш не было цікава, ён сядзеў і скручваў сваю сурвэтку ў маленькую тугую трубку. Хутчэй за ўсё, продак пакрыўдзіўся. Ганаровых гасцей на свята эскартуюць, раней парадкі былі такія. З продкам вельмі кепска абышліся.

Раптам Дзядзька Скрут падняўся і грукнуў па сталю.

– Мы вельмі кепска абышліся з продкам, – сказаў ён. – Мы пачалі святкаваць без нашага ганаровага гасця, мы не эскартавалі яго па сходах. Вы занадта позна нарадзіліся і нічога не ведаеце пра элегантныя паводзіны. Вы нават шарады за ўсё сваё жыццё не бачылі! Што гэта за праграма без шарадаў? Я проста пытаюся. Дык вось паслухайце, што я вам скажу! Падчас праграмы трэба прадстаўляць найлепшае, што ў вас ёсць, і зараз я прадстаўлю вам майго сябра продка. Ён не стаміўся. І з каленямі ў яго ўсё ў парадку. Ён раззлаваны!

Пакуль Дзядзька Скрут гаварыў, Філіф'ёнка пачала раздаваць цёплыя бутэрброды з сырам – тактоўна, але ўсё ж. Дзядзька Скрут суправаджаў позіркам кожны бутэрброд, ён глядзеў, як яны кладуцца на талеркі, ён павысіў голас і ўрэшце выгукнуў:

– Ты перашкаджаеш майму выступу!

– О, прабачце, – сказала Філіф'ёнка, – але яны цёплыя, толькі з печы...

– Бярыце, бярыце іх, давайце, – нецярпліва сказаў Дзядзька Скрут. – Але трымайце іх за спінай, каб не пакрыўдзіць яго яшчэ больш. І вазьміце з сабой кілішкі, каб мы маглі выпіць за ягонае здароўе.

Філіф'ёнка прыўзняла папяровы ліхтар, і Дзядзька Скрут адчыніў шафу. Ён нізка пакланіўся. Продак пакланіўся таксама.

– Я не буду табе іх прадстаўляць, – сказаў Дзядзька Скрут. – Ты ўсё адно забудзеш, як іх завуць, ды гэта не так і важна.

Ён працягнуў кілішак да продка – шкло дзынкнула, калі яны чокнуліся.

– Але я зусім нічога не разумею! – усклікнуў Хемуль.

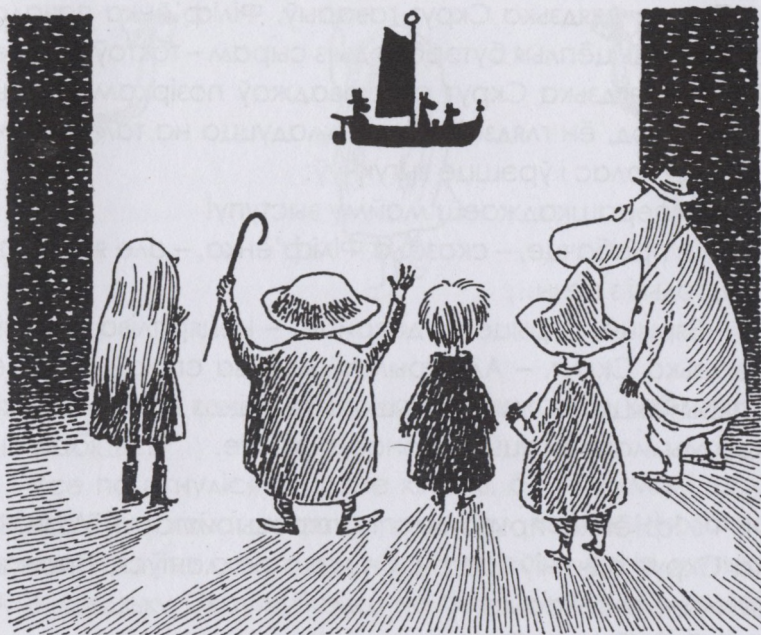
Мюмла штурханула яго па назе.

– І вы таксама чокніцеся з ім, – сказаў Дзядзька Скрут і адступіў убок. – І куды гэта ён падзеўся?

– Мы, пэўна, занадта маладыя, каб з намі чокацца, – паспешліва сказала Філіф'ёнка. – Ён можа раззлавацца...

– Мы крыкнем яму «ўра!» – прапанаваў Хемуль. – Раз, два, тры – ура! Ура! Ура!

Калі яны вярнуліся ў кухню, Дзядзька Скрут павярнуўся да Філіф'ёнкі і зазначыў:

– Не такая ўжо ты страшэнна маладая...

– Так, так, – безуважна адказала Філіф'ёнка. Яна задрала свой доўгі нос і прынюхалася. Прытхлы пах, брыдкі пах гніення. Яна паглядзела на Бімса. Ён адвёў вочы і падумаў: «Электрычнасць».

Было прыемна зноў апынуцца ў цёплай кухні.

– А цяпер я хачу паглядзець на чарадзействы, – паведаміў Дзядзька Скрут. – Ці ёсць тут хто-небудзь, хто зможа дастаць трусіка з майго капелюша?

– Не. Зараз мой выступ, – з годнасцю сказала Філіф'ёнка.

– Я ведаю, што гэта будзе! – закрычала Мюмла. – Гэта будзе вусцішная гісторыя пра тое, як нехта з нас выхо-

дзіць з пакоя, і яго з'ядаюць, і тады выходзіць наступны, і яго з'ядаюць...

– Гэта будзе тэатр ценяў, – нязмушана сказала Філіф'ёнка. Яна адышла да пліты і павярнулася да ўсіх. – Гэта тэатр ценяў пад назвай «Вяртанне».

Яна павесіла прасціну на хлебны шост пад дахам. Паставіла кухонную лямпу на скрыню для дроваў за прасціной, выйшла і задзьмула ліхтары, адзін за адным.

– А калі святло загарыцца зноў, апошні будзе з'ездзены, – сказала сама сабе Мюмла.

Хемуль шыкнуў. Філіф'ёнка знікла за прасціной, якая свяцілася вялікай белай плямай, усе глядзелі ў чаканні. Ціха, як шэпт, пачаў іграць Снусмумрык.

І вось па белым палатне паплыў цень, чорны сілуэт – гэта была лодка. На носе сядзеў нехта вельмі маленькі з прычоскай на макаўцы, падобнай да цыбулінкі.

«Гэта Мю, – падумала Мюмла. – Яна якраз вось такая. Але ж добра зроблена!»

Лодка павольна плыла далей па палатняным моры – ніколі яшчэ яна не плыла праз мора так ціха і натуральна, – і ў ёй была ўся сям'я: Мумітроль, мама са сваёй сумкай, прыхіленай да планшыра, і тата ў сваім цыліндры – ён руляваў на карме, яны плылі дадому. (Праўда, стырно атрымалася не вельмі ўдала.)

Хомса Бімс глядзеў толькі на маму. Часу было досыць, каб разгледзець кожную дэталю; чорны цень зайграў фарбамі, здавалася, што сілуэты рухаюцца, а Снусмумрык іграў так праўдзіва, што ніхто не чуў музыкі, пакуль яна не скончылася. Сям'я прыбыла дадому.

– Гэта быў сапраўдны тэатр ценяў, – сказаў сам сабе Дзядзька Скрут. – Я бачыў шмат цэневых тэатраў і памятаю іх усе. Але гэты быў найлепшы.

Завеса апусцілася, выступ скончыўся. Філіф'ёнка задзьмула кухонную лямпу, і ў пакоі зрабілася цёмна. Усе сядзелі ў цемры нерухома і, крыху здзіўленыя, чакалі.

Раптам Філіф'ёнка сказала:

– Я не магу знайсці запалкі.

Цемра адразу зрабілася іншай. Яны пачулі, як дзьме вецер, здавалася, быццам кухня зрабілася большай, сцены рассунуліся, адступілі ў ноч, і ва ўсіх пачалі мерзнуць ногі.

– Я не магу знайсці запалкі! – рэзка паўтарыла Філіф'ёнка.

Па падлозе скрыгатнула ножка крэсла, на стала нешта перакулілася. Усе ўскочылі, пачалі натыкацца ў цемры адно на аднаго, штосьці забыталася ў прасціне і наляцела на крэсла. Хомса Бімс узяў галаву – там быў Звер, ён церся вялікім цяжкім целам аб сцяну каля задніх дзвярэй. Навальніца загрукатала зноў.

– Яны на парозе! – закрычала Філіф'ёнка. – Яны паўзуць сюды!

Хомса Бімс прыклаў вуха да дзвярэй, прыслухаўся і не пачуў нічога, апрача ветру. Ён адсунуў засаўку і выйшаў, дзверы за ім бязгучна зачыніліся.

Загарэлася газніца: Снусмумрык знайшоў запалкі. Хемуль збянтэжана засмяўся.

– Глядзіце! – сказаў ён. – У мяне ўся лапа ў бутэр-бродзе!

Кухня зноў выглядала па-звычайнаму, але ніхто не сядзеў за стол. І ніхто не заўважыў, што хомсы няма.

– Пакінем усё як ёсць, – нервова сказала Філіф'ёнка. – Нічога не прыбірайце. Я памыю посуд заўтра.

– Але ж вы не збіраецеся разыходзіцца па дамах?! – ускрыкнуў Дзядзька Скрут. – Продак акурат пайшоў спаць, зараз пачнецца самае вясёлае!

Але нікому не хацелася працягваць свята. Госці хутка і вельмі ветліва пазычылі адно аднаму добрай ночы, паціснулі лапы, і неўзабаве ў кухні зрабілася пуста. Перш чым сысці, Дзядзька Скрут тупнуў нагой і сказаў:

– Прынамсі, я быў апошнім!

Выйшаўшы ў цемру, хомса ціха пастаяў на ганку і пачакаў. Неба было крыху святлейшае за горы, што вымалёўваліся хвалістымі абрысамі вакол Мумідола. Звер сядзеў ціха, але хомса адчуваў яго погляд.

Бімс ціха паклікаў:

– Нумуліт... Маленькая радыялярыя з найпрасцейшых...

Але адкуль Зверу было ведаць дзіўныя кніжныя назвы? Магчыма, ён быў настолькі збянтэжаны, што не ведаў нават, чаму гыркае.

Бімс быў больш занепакоены, чым спалоханы. Ён трывожыўся, што нумуліт што-небудзь выкіне: ён жа вялікі і сярдзіты – пры тым, што вялікім і сярдзітым быць не звыкся. Хомса зрабіў няўпэўнены крок і адразу адчуў, што Звер адступіў.

– Не трэба ўцякаць, – сказаў Бімс і патлумачыў: – Мы проста крыху адызем.

Ён пайшоў далей па траве, а Звер адступаў няўкладным безаблічным ценем, кустоўе трашчала і храбусцела на ягоным шляху.

«Ён занадта вырас, – падумаў хомса. – Такому вялікаму яму не выжыць».

Затрашчалі кусты язміну. Хомса спыніўся і прашаптаў:

– Паціху ж ты, паціху...

Звер загрыкаў на яго. Хомса пачуў слабы шум дажджу, навальніца была вельмі далёка. Яны ішлі далей. Бімс увесь час размаўляў са сваім Зверам. Вось яны дайшлі да шклянога шара – гэтым вечарам ён быў ясна-блакітны, і глыбокае зыбанне ясна праглядалася ў цемры.

– Не варта і спрабаваць, – сказаў хомса. – Яны нам не па зубах. Нам іх нізашто не адолець. Вер мне.

Нумуліт слухаў, але, магчыма, ён слухаў толькі хомсаў голас. Хомса мёрз, чаравікі прамоклі, ён нецярпліва сказаў:

– Зрабіся маленькім і схавайся! Так ты не выживеш!

Раптам шкляны шар памутнеў. Доўгія блакітныя хвалі адкрыліся ў глыбокую запамарочную прорву і сышліся зноў, жывёла з царства найпрасцейшых зрабілася маленькай і вярнулася ў родную стыхію. Татаў шкляны шар, які змяшчаў у сабе ўвесь свет і пра ўсё клапаціўся, адкрыўся разгубленаму нумуліту.

Хомса Бімс вярнуўся ў дом і падняўся ў камору на гарышчы. Ён закруціўся ў рыбалоўную сетку і адразу заснуў.

Калі ўсе разышліся, Філіф'ёнка засталася стаяць пасярод кухні, занурывшыся ў думкі. Вакол быў разгром: гірлянды патаптаныя, крэслы перакуленыя, усё абкапана стэарынам з папяровых ліхтарыкаў. Яна падняла з падлогі бутэрброд, безуважна куснула яго і выкінула рэшту ў сметніцу.

– Свята ўдалося, – сказала сама сабе Філіф'ёнка.

На дварэ зноў пайшоў дождж. Яна ўважліва прыслухалася, але не пачула нічога, апроча дажджу. Яны сышлі.

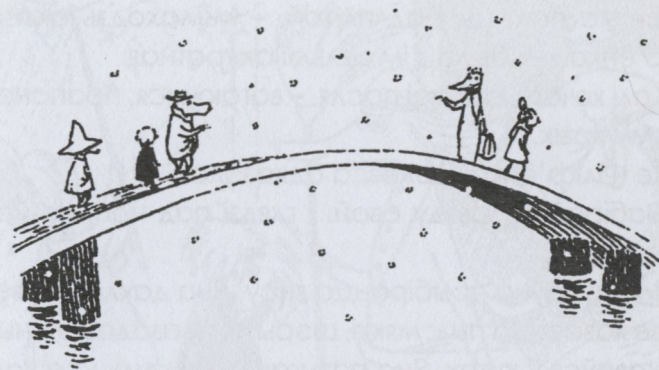
Па шчырасці, Філіф'ёнка не адчувала сябе ні вясёлай, ні ўзрушанай, але і стомленай зусім не была. Здавалася, што ўсё застыла, і яна проста слухала. Снусмумрык пакінуў губны гармонік на сталае, яна ўзяла яго, патрымала ў лапе, пачакала. Толькі дождж шумеў надворку. Філіф'ёнка ўзняла гармонік і падзьмула ў яго, яна рухала ім туды і назад, прыслухоўвалася да гукаў. Яна села пры кухонным сталае. Як там было – цідалу, цідалу... Было складана знайсці правільныя гукі – яна паспрабавала зноў, вельмі асцярожна перабіраючы іх, і калі знайшла першы, то другі атрымаўся сам сабой. Мелодыя праслізгвала міма, але вярталася. Відаць, трэба было не шукаць, а намацваць. Цідалі, цідалу – яна злавіла цэлую нізку гукаў, і кожны быў на сваім неаспрэчным месцы.

Гадзіну за гадзінай Філіф'ёнка грала на губным гармоніку, седзячы пры сталае ў кухні, аддаўшыся намацванню гукаў. Гукі пачалі нагадваць мелодыі, а мелодыі ператвараліся ў музыку. Яна грала песні Снусмумрыка, яна грала свае, яна цалкам зануралася ў сябе і сваю пэўнасць. Яна не думала, чуюць яе іншыя ці не. Знадворку ў садзе было ціха, усё, што там поўзала, знікла – там была звычайная цёмная восень ды вецер, які ўсё мацнеў.

Філіф'ёнка заснула пры сталае, паклаўшы галаву на лапы. Яна салодка спала да паловы на дзевятую раніцы, а тады прачнулася, агледзелася і сказала сама сабе:

– Ну і гармідар! Сёння будзе генеральная прыборка.

19

Без дваццаці пяці дзевяць, пакуль ранак яшчэ патанаў у прыцемках, адно за адным паадчыняліся вокны, з кожнага падаконня звесіліся матрацы, пакрывалы і коўдры, і прыемны скразняк працяў увесь дом, узняўшы шчыльныя аблачынкі пылу.

Філіф'ёнка прыбіралася. Кожны рондаль стаяў на пліце, грэючы ваду, шчоткі, анучы і балеі, прытанцоўваючы, выскачылі з шафаў, а парэнчы веранды ўпрыгожыліся дыванамі. Пачыналася грандыёзная генеральная прыборка, найвялікшая з тых, якую хто-небудзь калі-небудзь бачыў. Усе стаялі на пагорку і дзівіліся, назіраючы, як Філіф'ёнка то выскаквае з дома, то забягае ў дом, носіцца туды і назад, з валасамі, падвязанымі ручніком, у фартуху Мумімамы, такім вялікім, што яна абматалася ім тройчы.

Снусмумрык зайшоў на кухню пашукаць губны гармонік.

137

– Ён на палічцы над плітой, – мімаходзь сказала Філіф'ёнка. – Я была з ім вельмі акуратная.

– Калі хочаш, аддасі пасля, – вагаючыся, прапанавай Снусмумрык.

Але Філіф'ёнка дзелавіта адказала:

– Забірай. Я завяду свой. І глядзі пад ногі, не ўступі ў смецце.

Было цудоўна прыбірацца зноў. Яна дакладна ведала, дзе хаваецца пыл: мяккі, шэры, самазадаволены, ён уладкаваўся ў кутах. Яна павыганяла адтуль усе камякі пылу, што скруціліся там, вялікія, тоўстыя, поўныя поўсці – нябось, думалі, што яны там у бяспецы, ха-ха! Вусені молі, павукі, тысячаножкі і ўсялякія паўзучкі разляталіся пад узмахамі вялікай Філіф'ёнчынай мятлы, духмяныя рэкі цёплай вады з мыльнай пенай ліліся, змываючы ўсё, і нямала было вынесена за дзверы – вядро за вядром. Жыць было сапраўды здорава!

– Мне заўсёды падабалася, калі жанчыны прыбіраюцца, – сказаў Дзядзька Скрут. – Яе хто-небудзь папярэдзіў, каб не чапала шафу продка?

Але ў шафе ўжо было прыбрана, прычым з падвойнай стараннасцю. Адзінае, што Філіф'ёнка не чапала, – гэта люстэрка з унутранага боку дзвярэй шафы. Яго яна пакінула запыленым.

Пакрысе імпэт захапіў усіх, акрамя Дзядзькі Скрута. Яны насілі ваду, вытрасалі дываны, шаравалі падлогу там і сям, атрымалі кожны па акне і вымылі шыбы, а калі згаладаліся, то пайшлі ў кладоўку і адшукалі рэшткі ўчорашняй святочнай вячэры. Філіф'ёнка нічога не ела і не размаўляла – на такое ў яе не было ні часу, ні жадання! Часам яна насвіствала, яна была лёгкая і гнуткая,

яна рухалася, бы вецер – то яна тут, то ўжо там. Яна забылася на адзіноту і страх і думала на хаду: «Што гэта са мной здарылася? Я была быццам вялікі шэры камяк пылу... І з чаго б?» Гэтага яна не магла ўспомніць.

Так увесь гэты вялікі, бліскучы дзень прыборкі падышоў да канца – і дзякуй, што без дажджу. Калі спусціліся прыцемкі, усё было на сваіх месцах, чыстае, адшараванае, праветранае, і дом здзіўлена таропіўся ва ўсе

бакі свежавымытымі шыбамі. Філіф'ёнка зняла з галавы ручнік і павесіла мамін фартух назад на кручок.

– Ну, вось і ўсё, – сказала яна. – А цяпер вярнуся дадому і прыбяруся ў сябе таксама. Даўно трэба.

Яны ўсе сядзелі на ганку веранды. У такі позні час было вельмі халодна, але прадчуванне расстання і перамен трымала іх разам.

– Дзякуй, што прыбрала дом, – са шчырай пашанай сказаў хемуль.

– Не трэба дзякаваць, – адказала Філіф'ёнка. – Я проста не магла стрымацца. І вам так варта рабіць. Я маю на ўвазе Мюмле.

– Ведаеце, ёсць адна дзіўная рэч, – сказаў Хемуль. – Мне часам здаецца, быццам усё, што мы гаворым і робім, і ўсё, што адбываецца, ужо некалі было. Разумеце, га? Усё як бы тое самае.

– А чаму яно мусіць быць не тым самым? – спытала Мюмла. – Хемуль – ён заўсёды хемуль, і з ім здараецца адно і тое. А з мюмламі часам бывае, што яны збягаюць, каб не прыбірацца! – Яна зарагатала і пляснула лапамі па каленках.

– Ты ніколі так і не зменішся? – пацікавілася Філіф'ёнка.

– Вельмі спадзяюся! – адказала Мюмла.

Дзядзька Скрут пераводзіў позірк з аднаго на другога, ён вельмі стаміўся ад іхняга прыбірання і балбатні пра рэчы, ад якіх нічога не робіцца больш сапраўдным.

– Халодна тут, – сказаў ён. Ён цяжка падняўся і зайшоў у дом.

– Будзе снег, – сказаў Снусмумрык.

Наступнай раніцай пайшоў першы снег – дробная вострая крупка, непрыемны холад. Філіф'ёнка і Мюмла стаялі на мастку і развітваліся, Дзядзька Скрут яшчэ не прачнуўся.

– Мы вельмі плённа прабавілі час, – сказаў Хемуль. – Спадзяюся, мы аднойчы пабачымся зноў, ужо з муміям'ёй.

– Так-так, – безуважна сказала Філіф'ёнка. – Перадайце толькі, што парцаляная ваза – ад мяне. Якая там марка ў твайго гармоніка?

– «Гармоніян-2», – сказаў Снусмумрык.

– Добрай дарогі, – прамармытаў хомса Бімс.
А Мюмла сказала:
– Цмокніце ад мяне Дзядзьку Скрута ў нос. І запомніце, што ён любіць агуркі і што рэчка – гэта ручай!
Філіф'ёнка падняла валізку.
– І сачыце, каб ён прымаў лекі, – строга сказала яна. – Хоча ён ці не хоча. Сто гадоў – гэта вам не жартачкі. І можаце час ад часу ладзіць хатнія вечары.
Яна рушыла па мастку, не азірнуўшыся, Мюмла пайшла следам. Яны зніклі ў замесці, атуленыя сумам і палёгкай, якія звычайна прыходзяць пасля расстання.

Снег ішоў увесь дзень, і холад зрабіўся мацнейшы. Пабялелы дол, развітанне, вымыты дом – усё надавала гэтаму дню адчуванне спыненасці і задумення. Хемуль пастаяў, паглядзеў на сваё дрэва, адпілаваў планку і пакінуў яе ляжаць. Потым ён толькі стаяў і глядзеў. Часам заходзіў у дом і пастукваў па барометры.

Дзядзька Скрут ляжаў у зале на канапе і разважаў над зменамі ў рэчах. Мюмла казала слушна. Зусім зняцку ён адкрыў для сябе, што ручай – гэта рачулка, бурая рачулка, што выгіналася ў сваіх заснежаных берагах і проста была не чым іншым, як бурай рачулкай. Цяпер ён больш не зможа лавіць рыбу. Ён паклаў на голаў аксамітную падушачку і ўспомніў свой родны вясёлы ручай. Ён усё больш і больш успамінаў, як беглі ручаі і як ішлі дні ў тыя даўнія часы, калі вялася рыба, калі ночы былі цёплыя і светлыя і ўвесь час што-небудзь здаралася. Каб усё паспяваць, ён бегаў так, што потым адвальваліся ногі, спаў похапкам, з усяго смяяўся... Дзядзька Скрут пайшоў пагаманіць з продкам.

– Здароў, – сказаў ён. – Снег ідзе. Чаму цяпер здарэцца толькі дробнае, чаму ўсё так драбнее? Дзе мой ручай?

Дзядзька Скрут змоўк, ён стаміўся размаўляць з сябрам, які ніколі не адказвае.

– Ты занадта стары, – сказаў ён і грукнуў кіем. – А цяпер, як прыйдзе зіма, зробішся яшчэ старэйшым. Узімку страшэнна старэеш.

Дзядзька Скрут паглядзеў на сябра і пачакаў. Усе дзверы на гарышчы стаялі адчыненыя, за імі былі пустыя

чысценькія пакоі, усё зачыненае і прыемна-нядбайнае знікла, дываны ляжалі сур'ёзнымі квадратамі, стаяў холад, і ўсё гэта было залітае снежным зімовым святлом. Дзядзьку Скрута ахапіў гнеў і самота, ён крыкнуў:

– Ну што?! Скажы ўжо што-небудзь!

Але продак не адказаў, ён стаяў у начным халаце, аж занадта доўгім, і маўчаў, вырачыўшы вочы.

– Выйдзі ты са сваёй шафы, – строга сказаў Дзядзька Скрут. – Выйдзі паглядзі. Яны ўсё паперараблялі, цяпер толькі мы ведаем, як усё было спачатку!

Дзядзька Скрут тыцнуў продка ў живот, і даволі моцна. Пачуўся дзынк, старое люстра трэснула, адчাপілася ад дзвярэй шафы, звалілася долу, і толькі ў адным доўгім і вузкім аскепку застыў на момант разгублены твар продка – потым упаў і той, і Дзядзька Скрут застаўся сам-насам з карычневым аркушам паперы, які не казаў яму нічога.

– Во як, – сказаў Дзядзька Скрут. – Ён сышоў. Раззлаваўся і сышоў.

Дзядзька Скрут сеў перад агнём, што гарэў у пліце, і задумаўся. Пры кухонным стале, расклаўшы перад сабой кучу чарцяжоў, сядзеў Хемуль.

– Штосьці не так са сценамі, – сказаў ён. – Няправільны нахіл, і праз іх правальваешся. Іх немагчыма прыладзіць да галін.

«Магчыма, ён пайшоў залягаць у спячку», – думаў Дзядзька Скрут.

– Калі разважыць, – сказаў Хемуль, – калі разважыць, сцены толькі знявольваюць. Калі ты на дрэве, дык прыемней, мабыць, глядзець у ноч і назіраць за тым, што

дзецца вакол, га?

– Мабыць, вялікія рэчы адбываюцца ўвесну, – сказаў сам сабе Дзядзька Скрут.

– Што ты сказаў? – недачуў Хемуль. – Так прыемней?

– Не, – не слухаючы, сказаў Дзядзька Скрут. Нарэшце ён ведаў, што мусіць рабіць, – гэта было так проста! Ён прапусціць зіму, пераскочыць яе адным махам і апынецца ў красавіку. І ніякага табе клопату, зусім ніякага! Толькі зрабіць утульную ямінку – і хай усё ідзе сваім парадкам. А калі ён прачнецца, усё будзе такім, якім мусіць быць. Дзядзька Скрут пайшоў у кладоўку і зняў з паліцы супніцу з хвойяй, ён адчуваў страшэнную радасць і раптоўную санліवासць. Ён прайшоў паўз задуменнага хемуля і сказаў:

– Бывай здароў! Я ў спячку.

– Бывай, бывай, – безуважна сказаў Хемуль. Калі дзверы зачыніліся, ён прыўзняў нос і паглядзеў услед Дзядзьку Скруту, а потым ізноў паглыбіўся ў складанае мастацтва канструявання дамоў на клёнах.

Тым вечарам неба было зусім яснае. Тонкі лёд патрэскаў пад лапамі хомсы, калі ён ішоў садам. Сцюжа напоўніла даліну цішынёй, снег пакрыў сваім святлом схілы пагоркаў. Шкляны шар быў пустым. Ён быў проста прыгожым блакітным шарам са шкла. А вось чорнае неба было поўнае зорак, мільёнаў іскрыстых, зіхоткіх дыяментаў – гэта былі зімовыя зоркі, яны ззялі ад холаду.

– Зіма прыйшла, – сказаў хомса, уваходзячы ў кухню. Хемуль вырашыў, што ў дамку прыемней без сцен,

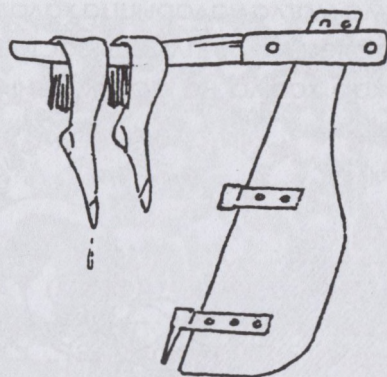
з адной падлогай. Ён з палёгкаю згарнуў свае паперы і сказаў:

- Дзядзька Скрут залёг у спячку.
- Ён забраў свае рэчы з сабой? – спытаў хомса.
- Навошта яны яму? – здзіўлена сказаў Хемуль.

Той, хто кладзецца ў спячку, пасля сну, вядома, вельмі маладзее, і ў спячцы яму не трэба нічога, толькі каб яго пакінулі ў спакоі. Але хомса падумаў, што калі прачынаешся, важна ведаць, што хтосьці пра цябе клапаціўся, пакуль ты спаў. Таму ён знайшоў рэчы Дзядзькі Скрута і паставіў іх перад шафай для бялізны. Ён накрыў Дзядзьку Скрута пуховай коўдрай і акуратна падаткнуў яе з усіх

бакоў: зіма магла надарыцца халодная. Шафа пяшчотна пахла спецыямі. У пляшцы заставаўся каньяк – роўна столькі, каб хапіла на асвяжальны вясновы аперытыў у красавіку.

20

Калі Дзядзька Скрут залёг у шафе ў спячку, у даліне ўсё пацішэла яшчэ больш. Часам было чуваць, як хемуль б'е малатком на клёне, часам даносіўся стукат сякеры ў хляве. Але найчасцей была поўная цішыня. Усе здароўкаліся, але размаўляць нікому не хацелася. Кожны чакаў канца свайго аповеду.

Час ад часу хто-небудзь заходзіў у кладоўку паесці. Каўнік цэлы дзень стаяў на пліце, каб не астыць.

Цішыня даліны была вельмі прыемная і лагодная, і яны лепш звыкаліся адзін з адным, калі не сустракаліся зашмат. Блакітны шклянны шар быў зусім пустым, гатовым запоўніцца хоць чым. Увесь час рабілася халадней.

І вось аднае раніцы нешта здарылася: падлога дамка на дрэве з трэскам абрынулася, а вялікі клён застаўся такім, якім быў да таго, як Хемуль узяўся будаваць.

– Дзіўна, – сказаў Хемуль. – У мяне зноў такое адчуванне, што ўвесь час здараюцца адны і тыя ж рэчы.

Яны ўтрох стаялі пад клёнам і глядзелі на тое, што здарылася.

– Можа, – нясмела сказаў Бімс, – можа, тату больш падабаецца сядзець проста на дрэве, без дома?

– Слушна кажаш, – пагадзіўся Хемуль. – Гэта ў ягоным стылі, га? Я мог бы забіць цвік для штармавога літара. Але неяк больш натуральна, калі ён будзе вісець на галінцы.

Яны зайшлі ў дом папіць кавы – сённяя яны пілі яе разам і са сподачкамі пад кубкамі.

– Гэта ж як няшчасце яднае! – сур'ёзна сказаў Хемуль і памяшаў сваю каву. – І чым зоймемся цяпер?

– Будзем чакаць, – сказаў хомса Бімс.

– Гэта ясна, а я? – сказаў Хемуль. – Табе патрэбна толькі дачакацца, калі яны вернуцца, але для мяне ўсё па-іншаму.

– Чаму? – спытаў хомса.

– Не ведаю, – адказаў Хемуль.

Снусмумрык падліў сабе кавы і сказаў:

– Пасля дванаццатай будзе вецер.

– Ты заўсёды так кажаш! – абурыўся хомса. – Хтосьці пытае, што яму рабіць, чаго чакаць, скардзіцца, што тут жахліва, а ты адно адказваеш, што будзе снег, ці вецер, ці яшчэ што, або прапаноўваеш пакласці яшчэ цукру...

– Ты зноў раззлаваўся, – здзівіўся Хемуль. – Чаму ты злуешся так нячаста?

– Не ведаю, – прамармытаў Бімс. – Я не злююся, проста так атрымліваецца...

– Я тут думаў пра ялік, – патлумачыў Снусмумрык. – Калі пасля дванаццатай уздымецца вецер, мы з Хемульём маглі б паспрабаваць крыху пахадзіць пад ветразем.

– Ён цяэ, – сказаў Хемуль.

– Не, – сказаў Снусмумрык. – Я яго праканапаціў. І знайшоў у хляве ветразь. Ну як, ты за?

Хомса Бімс хутка апусціў позірк у свой кубак: ён адчуў, што Хемуль баіцца. Але Хемуль сказаў:

– Гэта было б проста цудоўна.

А палове на першую падзьмуў вецер, нямоцны, але ён напусціў дробных белых баранчыкаў па ўсім моры. Снусмумрык ужо спусціў ялік на ваду каля прычала. Ён паставіў шпрынтовы ветразь і пусціў Хемуля на нос. Было вельмі халодна, і яны панадзявалі на сябе ўсё ваўнянае, што змаглі адшукаць. Неба было яснае, з валам цёмнасіняй зімовай хмары на даляглядзе. Снусмумрык зрабіў галс да мыса, ялік гайдануўся і памчаў па вадзе.

– Яго вялікасць мора, – дрыготкім голасам усклікнуў Хемуль.

Ён быў бледны і спалохана глядзеў на планшыр з падветранага боку – той схіліўся занадта блізка да зялёнай бурлівай паверхні мора. «Дык вось як гэта, – думаў ён. – Вось як яно – ісці пад ветразем. Свет пераварочваецца, і ты віснеш на самым краі перад безданню, мерзнеш, саромеешся і занадта позна шкадуеш. Хай бы толькі ён не заўважыў, як мне страшна».

За мысам ялік падхапілі доўгія хвалі, створаныя нейкай бурай у іншай частцы мора, Снусмумрык зрабіў аверштаг і пакіраваў у адкрытае мора.

Хемуля пачало нудзіць. Млосць накочвалася павольна, падступна, ён усё пазяхаў, пазяхаў, каўтаў і каўтаў, і раптам адчуў млявасць і мізэрнасць ва ўсім целе, з жывата паднялася хваля агіды, яму хацелася проста памерці.

– Сядай за стырно, – сказаў Снусмумрык.

– Не, не, не, – прашаптаў Хемуль, адмахваючыся абедзвюма лапамі, і гэты рух выкапаў новую яміну пакутаў у ягоным жываце, а невыноснае мора павярнулася другім бокам.

– Сядай за стырно, – паўтарыў Снусмумрык. Ён падняўся і пераступіў на сярэдняю банку. Стырно самотна і бездапаможна віхлялася само па сабе – хтосьці мусіў узяцца за яго, гэта было жахліва! Хемуль перасунуўся на карму, няўключдна спатыкаючыся аб банкі, і ўзяўся за стырно пасінелымі ад холаду лапамі, ветразь біўся

ў істэрыцы – зараз свет праваліцца! А Снусмумрык сядзеў сабе і пазіраў на далягляд.

Хемуль кіраваў то туды, то сюды, ветразь ляпаў, у ялік залівалася вада, а Снусмумрык усё гэтаксама пазіраў на далягляд.

Хемулю зрабілася так блага, што ён не мог думаць і таму кіраваў інстынктыўна, і раптам у яго атрымалася: ветразь надзьмуўся, і ялік роўна заслізгаў уздоўж берага па доўгіх хвалях.

«Толькі б не званітаваць, – падумаў Хемуль. – Буду трымацца за стэрно моцна-моцна і не званітую».

Жывот супакоіўся. Хемуль не адводзіў позірку ад носа яліка, што ўздываўся і апускаўся на хвалях, уздываўся і апускаўся. «Хай так будзе да сканчэння свету, толькі б мне зноў не зрабілася блага, няхай мы загінем, толькі б я не званітаваў...» Хемуль не наважваўся варухнуць аніводным мускулам, змяніць выраз твару, пусціць у галаву думку – ён толькі глядзеў на нос, які ўздываўся і апускаўся, а ялік ляцеў па ветры ўсё далей у адкрытае мора.

Хомса Бімс памыў посуд і заслаў Хемулю пасцель. Ён пазбіраў з-пад клёна дошчачкі ад падлогі і схаваў іх за хлявом. Цяпер ён сядзеў пры сталае ў кухні, слухаў вецер і чакаў.

Нарэшце з саду данеслася іхняя гамонка – яны вярнуліся. Ён пачуў крокі на заднім ганку, Хемуль увайшоў у дом і сказаў:

– Здароў.

– Здароў, здароў, – сказаў Хомса. – Моцны вецер?

– Бура, – адказаў Хемуль. – Сцюдзёная і з парывамі.

Твар у яго быў зялёны, і ён увесь дрыжаў ад холаду. Зняўшы чаравікі і шкарпэткі, Хемуль павесіў іх сушыцца каля пліты. Хомса наліў яму кавы. З адчуваннем няёмкасці яны селі пры сталае адзін насупраць аднаго.

– Я вось думаю, – сказаў Хемуль. – Я вось думаю, ці не час паціху збірацца дадому.

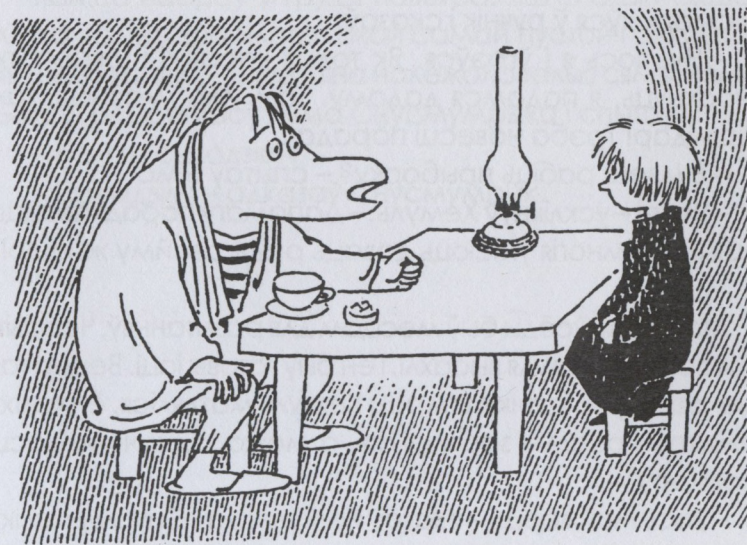
Ён чхнуў і дадаў:

– Я быў за стэрном.

– Ты, мабыць, сумуеш па сваёй лодцы? – прамармытаў хомса.

Хемуль доўга маўчаў. Калі ён нарэшце загаварыў, на ягоным твары была неймаверная палёгка.

– Ведаеш што, – сказаў ён. – Я табе нешта скажу. Гэта быў першы раз за ўсё маё жыццё, калі я быў у вольным моры!

Хомса не падняў вачэй, і Хемуль спытаў:

– Ты не здзіўлены?

Хомса пахітаў галавой.

Хемуль устаў і пачаў хадзіць туды-сюды па кухні, ён быў вельмі ўзрушаны.

– Ісці пад ветразем было жудасна, – сказаў ён. – Ведаеш, мне было так блага, што хацелася проста памерці, я ўвесь час баяўся!

Хомса Бімс паглядзеў на Хемуля і сказаў:

– Гэта, мабыць, было жахліва.

– Менавіта, – удзячна пагадзіўся Хемуль. – Але я не падаў Снусмумрыку і знаку! Яму здалося, што я здорава вяду лодку па ветры, што ў мяне правільная хватка і ўсё такое. Хіба не дзіўна, га? Я вось толькі цяпер зразумеў, што мне зусім не абавязкова зноў калі-небудзь выходзіць у мора!

Хемуль задраў нос і ад душы засмяўся. Ён гучна высмаркаўся ў ручнік і сказаў:

– Ну, вось я і ўгрэўся. Як толькі чаравікі і шкарпэткі высахнуць, я падамся дадому. Там ужо, мабыць, такі гармідар! Трэба навесці парадак.

– Будзеш рабіць прыборку? – спытаў Бімс.

– Якое! – усклікнуў Хемуль. – Дапамагу парадкавацца іншым. Нямногія ўмеюць даваць рады свайму жыццю!

Масток заўсёды быў месцам для развітанняў. Чаравікі і шкарпэткі Хемуля высахлі, і ён быў гатовы ісці. Вецер так і не сцішыўся, і тонкія валасы Хемуля матляліся, ён крыху шыгаў носам – застудзіўся, а можа, ад шчымлівасці моманту.

– Вось мой верш, – сказаў Хемуль і даў Снусмумрыку паперку. – Я перапісаў яго вам на памяць. Гэта той, «Чым

шчасце ёсць», вы памятаеце. Жывіце добра і перадавайце прывітанні сям'і.

Ён узяў лапу і пайшоў.

Калі Хемуль перайшоў на другі бок мастка, хомса Бімс дагнаў яго і спытаў:

– А што ты будзеш рабіць з лодкай?

– З лодкай? – паўтарыў Хемуль. – Ах, лодка...

Ён крыху падумаў і сказаў:

– Пачакаю, пакуль не сустрэну для яе лепшага гаспадара.

– Кагосьці, хто марыць хадзіць пад ветразем? – удакладніў Бімс.

– Ды не! – адказаў Хемуль. – Кагосьці, каму патрэбная лодка.

Ён памахаў лапай і пайшоў далей, а потым знік паміж бяроз.

Хомса набраў у грудзі паветра. Яшчэ адзін сышоў. Хутка даліна зрабілася такой самай пустой і адкрытай, як шклянны шар, – цяпер яна належала толькі сям'і хомсу Бімсу. Ён прайшоў міма Снусмумрыка і спытаў:

– Калі ты сыходзіш?

– Паглядзім, – адказаў Снусмумрык.

21

Хомса Бімс зайшоў у мамін пакой упершыню. Пакой быў белы. Хомса набраў вады ў збанок і разгладзіў вязанае пакрывала. Паставіў вазу Філіф'ёнкі на начны столік. У мамы на сценах не было ніякіх карцін, і на камодзе не было нічога, акрамя маленькага сподачка з бяспечнымі шпількамі, гумовым коркам і двума круглымі каменьчыкамі. На падаконні хомса знайшоў сцізорык. «Забыла», – падумаў ён. Гэта ім яна выразала лодачкі з кары. Але, мабыць, у яе ёсць яшчэ адзін. Ён вынуў лёзы, вялікае і маленькае – абодва зусім прытупіліся, а шыла адламалася. У сцізорыку былі яшчэ нажнічкі, але яна імі не дужа часта карысталася. Хомса Бімс спусціўся ў хлеў і навастрыў сцізорык. Потым пакаў яго назад на падаконне.

Надвор'е раптам памякчэла, і вецер змяніўся на зюйд-вест.

«Гэта вецер мумісям'і, – падумаў Бімс. – Я ведаю, што больш за ўсё ім падабаецца зюйд-вест».

Над морам павольна ўздымаліся цёмныя хмары, усё неба ад іх пачарнела, было відаць, што яны набрынялыя снегам. Праз некалькі дзён усе даліны пакрые зіма: яна доўга чакала і нарэшце прыйшла.

Снусмумрык стаяў перад намётам і адчуваў расстанне ў паветры, ён быў гатовы выправіцца ў дарогу. Даліна зачынялася.

Ён спакойна і няпешна павыцягваў калкі і скруціў намёт. Загасіў вуголле. Сёння ён не спяшаўся.

Цяпер паўсюль было пуста і чыста, толькі квадрат злінялай травы паказваў, дзе месцілася яго жылло. Заўтра і яна пакрыецца снегам.

Снусмумрык напісаў Мумітролю ліст і ўкінуў яго ў паштовую скрыню. Спакаваны запlechнік стаяў на мастку.

З першым святлом Снусмумрык пайшоў забраць свае пяць тактаў – яны былі на марскім беразе. Ён пераступіў цераз кучу водарасцей і абломкаў дрэва, стаў на пяску і пачаў чакаць. Яны прыйшлі адразу і былі яшчэ прыгожэйшыя і прасцейшыя, чым ён спадзяваўся.

Снусмумрык вярнуўся на масток, а песня пра дождж падступала ўсё бліжэй і бліжэй. Закінуўшы на спіну запlechнік, ён рушыў да лесу.

Тым самым вечарам у шкляным шары заззяла маленькая, але трывалая кропачка святла. Сям'я павесіла на вяршыню мачты штармавы ліхтар і вярталася дадому, каб залегчы на зіму ў спячку.

Зюйд-вест працягваў дзьмуць, і хмары падняліся высока над морам. Пахла снегам – чысты, пусты водар.

Хомса здзівіўся, што месца намёта апусцела. Мабыць, Снусмумрык загадаўся, што толькі Бімс павінен сустракаць сям'ю, калі яна вернецца. На міг хомса задумаўся, а ці не разумее ўсё ж Снусмумрык сякіх-такіх таемных рэчаў, – але толькі на міг. Потым хомса Бімс ізноў задумаўся пра сябе. Яго мара пра сустрэчу з сям'ёй зрабілася такою вялікай, што нават стамляла яго. Кожнага разу, калі ён думаў пра маму, яму балела галава. Мара вырасла ў такую дасканалую, пяшчотную і суцяшальную, што ператварылася ў невыносны вялікі круглы і гладкі паветраны шар без твару. Увесь Мумідол зрабіўся несапраўдным: дом, сад і рэчка былі не чым іншым, як гульнёй прасцін і ценяў, – і хомса не ведаў, што сапраўднае, а што ён проста прыдумаў. Ён чакаў занадта доўга, і цяпер раззлаваўся. Ён сеў на заднім ганку, абхапіўшы калені, і моцна зажмурыўся; вялікія чужыя выявы таўкліся ў ягонай галаве – і раптам ён спалохаўся! Ён ускочыў і пабег – міма гарода і кучы смецця, проста ў лес, і адразу вакол яго зрабілася цьмяна: ён быў на задворках, у брыдкім занядбаным лесе, пра які расказвала Мюмла. Тут увесь час былі прыцемкі. Дрэвы стаялі шчыльна і трыожна, ім не было як выпрастаць галіны, ствалы былі зусім тонкія. Зямля здавалася мокрай скурай. Свяціліся толькі вогненныя грыбы-рагацікі: яны тырчалі з цемры, быццам маленькія растапыраныя рукі, – а на ствалах былі вялікія грыбныя нарасці, падобныя да белага ці малочнага аксаміту. Гэта быў новы свет. Для яго ў хомсы Бімса не было ні выяў, ні слоў – такому месцу яны і не трэба. Тут ніхто не спрабаваў пракласці дарогу, ніхто ніколі не адпачываў пад дрэвамі. Тут толькі блукалі са змрочнымі думкамі: гэта быў лес гневу. Бімс зусім

супакоіўся і зрабіўся вельмі ўважлівым. З нечуванай палёгкай заклапочаны хомса адчуў, як усе яго выявы зніклі. Ягона гісторыя пра даліну і шчаслівую сям'ю пабягла і сплыла, мама таксама сплыла і зрабілася далёкай, безаблічнай выявай – ён нават не ведаў цяпер, як яна выглядае.

Хомса Бімс пайшоў далей праз лес, ён прапаўзаў пад галінамі на карачках, лез праз хмызнякі і не думаў увогуле ні пра што – хомса быў пустым, як шклянны шар.

Мама хадзіла тут, калі бывала стомленая, злая і расчараваная і хацела пабыць у спакоі, – яна бязмэтна блукала ў вечным цяні, занураная ў сваю маркоту... Хомса Бімс убачыў зусім новую маму, і яна падалася яму натуральнай. Ён раптам задумаўся, чаму яна бывала сумная і як гэта можна выправіць.

Вось лес парадзеў, і насустрач яму выступілі вялікія сівыя горы, перарэзаныя глыбокімі вільготнымі, багністымі лагчынамі – толькі на вяршыні гара паўставала суцэльнай і зусім голай. Тут не было нічога, толькі вецер. Па шырокім небе плылі вялікія снежавыя хмары, усё было вялікае. Хомса Бімс азірнуўся назад, але адсюль даліна здавалася невыразным ценем. Тады ён паглядзеў на мора.

Яно ўсё раскінулася перад ім, шэрае, спрэс у роўных рысках белых хваль, да самага далягляду. Бімс павярнуў нос у бок ветру і сеў чакаць. Цяпер ён нарэшце мог чакаць ізноў.

Сям'і спрыяў спадарожны вецер, ён гнаў іх проста да ўзбярэжжа. Яны вярталіся з нейкага вострава, дзе Бімс ніколі не бываў і якога не мог пабачыць. «Магчыма, яны хацелі там застацца, – падумаў ён. – Магчыма, яны складуць гісторыю пра той востраў і будуць расказваць яе самі сабе перад сном».

Хомса Бімс сядзеў на гары і глядзеў на мора шмат гадзін. Спусціліся прыцемкі, зямля патанула ў цемры, але ён усё яшчэ мог разгледзець на моры кожны грэбень хвалі.

Акурат перад тым, як схавалася сонца прарэзала ў хмарах палоску святла – халодную, зімова-жоўтую, – і ўвесь свет зрабіўся вельмі пустэльным.

І тут хомса Бімс убачыў штармавы ліхтар, які тата павесіў на вяршыню мачты. Ён быў цёплага, пяшчотнага колеру і гарэў роўна. Лодка была вельмі далёка. Хомса Бімс меў багата часу, каб прайсці праз лес і дайсці берагам да прычала, – акурат столькі, каб паспець прыняць фалінь.

На гэты момант у серыі пра мумітроляў
выйшла сем з дзевяці кніг:

«Маленькія тролі і вялікая паводка»,

«Камета над далінай мумітроляў»,

«Капялюш чарадзея»,

«Успаміны Мумітаты»,

«Небяспечнае лета»,

«Чарадзейная зіма»,

«У канцы лістапада».

На завяршэнне серыі чакаецца выхад

яшчэ дзвюх кніг:

«Нябачнае дзіця»,

«Мумітата і мора».

Янсан, Тувэ

Я65 У канцы лістапада / Тувэ Янсан; пер. з швед. Алесі Башары-
мавай; ілюстрацыі Тувэ Янсан. — Мінск : Зміцер Колас, 2022. —
164 с. : іл.

ISBN 978-985-23-0172-5.

Казачная аповесць «У канцы лістапада», паводле храналогіі вы-
дання серыі, — дзвятая з кніг, прысвечаных мумітролям, чароўным
і забавным істотам, прыдуманым, апісаным і намалёваным выдат-
най фінскай пісьменніцай і мастачкай Тувэ Янсан (1914–2001).

Адрасуецца дзецям малодшага школьнага ўзросту, а таксама
ўсім аматарам і заўзятарам мумітроляў.

ББК 84(4Фин)-44
УДК 821.113.6-93

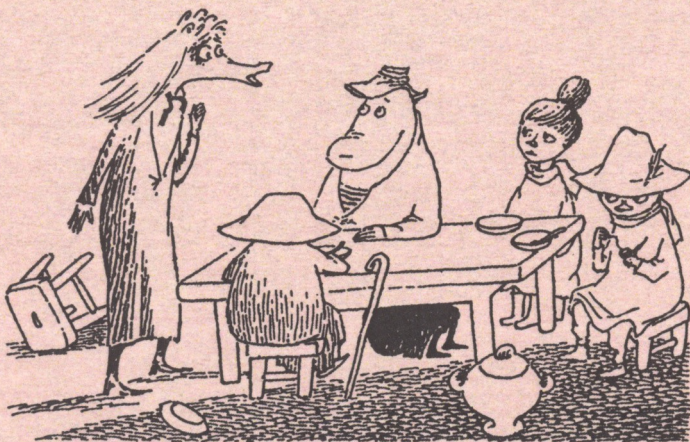
Літаратурна-мастацкае выданне

Янсан Тувэ
У КАНЦЫ
ЛІСТАПАДА

Карэктар Паліна Грынчанка
Адказны за выпуск Зміцер Колас

Падпісана да друку 22.02.2022. Фармат 60x84 1/16.
Папера афсетная. Друк лічбавы.
Ул.-выд. арк. 5,78. Ум. друк. арк. 9,53.
Наклад 99 асобнікаў. Заказ №9.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
індывідуальны прадпрымальнік Зміцер Колас.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы, распаўсюдніка
друкаваных выданняў № 1/291 ад 17.04.2014.
Пр. Незалежнасці, 105-14, 220114, Мінск.

Казачная аповесць «У канцы лістапада» – паводле храналогіі
яе напісання, дзявятая і апошняя з серыі кніг,
прысвечаных мумітролям, чароўным і забавным істотам,
прыдуманым, апісаным і намаляваным
выдатнай фінскай пісьменніцай і мастачкай
Тувэ Янсан (1914–2001).

ISBN 978-985-23-0172-5

9 789852 301725

ТУВЭГЭ ЯНЦАГН ДЭЛБЭР АНГАЛ АНГАЛ